BIBLIOTECA NAZIONALE DI TORINO
e
VI°
51

Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

e. VI. 51 (1).

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER I.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

cIↄ cI cc L.

Digitized by Google

CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico

LIBRI PRIMI

AD

CAROLUM BORBONIUM

Neapolis, & Siciliæ Regem,

PRÆFATIO.

DIFFICILE *profectò eſt, atque arduum,* CAROLE BORBONI REX,

Digitized by Google

eorum, quæ ætate contigerunt ſua, ſcribere hiſtoriam; propterea quod non ingenii ſolum ea ſcribenti, ſed etiam capitis interdum, atque id quod ego plurimi facio, exiſtimationis diſcrimen adeundum ſit. Etenim cum illud maxime propoſitum hiſtorico eſſe debeat, ut nihil non audeat veri dicere, periculum ſane eſt, ne certarum explicatio rerum neceſſaria potentiorum poſſit animos offendere, qui aſſentatorum depravati blanditiis, ſi quid male geſſerunt non redargui memoria ſcriptorum, ſed defendi volunt oblivione, & ſilentio: adeo ut vel fides in hiſtorico, ſi tempori obſequatur, vel prudentia deſiderari poſſit, ſi veritati ſerviat. Quamobrem melius ſibi, ſuiſque proſpexiſſe

Digitized by Google

monumentis mihi videntur ii, qui res a temporibus ſuis longe remotas perſcribendas ſuſceperunt. Nam qui dominabantur, extinctis, rebuſque commutatis nulla ſcriptori mentiendi, nulla eſt cuiquam cauſa ſuccenſendi, licetque ſpe, ac metu vetuſtate ſublatis mortuorum facta, & laudare ſine invidia, & vituperare ſine periculo. Quod item nobis facillimum factu fuiſſet, magnaque liberati cura videremur; niſi gravis jam cauſa impuliſſet nos, ut res ad Velitras geſtas conſcriberemus, & tua nunc authoritas, CAROLE REX, *acceſſiſſet, qua mandatum nobis etiam, atque etiam eſſe voluiſti, ut eam Italici belli partem quæ res conſequitur illas, com-*

Digitized by Google

mentariis noſtris perſequeremur ; iterque in Ciſalpinam uſque Galliam ſuſciperemus, ut & locorum ubi majore ex parte bellum illud geſtum eſt, & hominum, qui aut eidem interfuerunt bello, aut præfuerunt, explorata cognitione, naturaque perſpecta, hiſtoriæ noſtræ non minus diligentiæ, quàm veritati conſuleremus.

Ac veritatis quidem præferendæ eo vel maxime difficultas extenuatur, quod ad REGEM *ſcribimus, qui præclara ſuſtentatus virtutum ſuarum conſcientia hiſtoriam non horret, actionum indicem humanarum, quique eadem animi magnitudine, qua mendaciis repugnare adulantium ſolet, vera ſcribentem tutabitur ; neqüe patietur*

Digitized by Google

unquam neceſſariam hiſtorico eripi libertatem, qua, ipſo regnante, fruuntur omnes: cum piiſſimo, juſtiſſimoque Regi ſervire nihil aliud ſit, quàm gratiſſima, omnibuſque bonis cumulata libertas.

Quanquam præſentis temporis conſcribendæ hiſtoriæ ita poſſe rationem temperari arbitror, ut neque fides, neque prudentia in ſcribendo deſideretur. Magna eſt enim orationis vis in utramque partem, ut neque aſſentatio placeat ſine quodam artificio dicendi, neque ſit odioſa veritas, quæ lenitate ſermonis aſperſa in animos illabatur; niſi ſi quis eſt aut natura ita aſper, ut nullam ab acerbitate ſejunctam veritatem probet, aut ingenio ita delicatus, ut ne honeſtam quidem, &

quaſi legitimam hiſtorici libertatem ferre poſſit. Quorum ego hominum faſtidium atque inſulſitatem adeo non moror, ut prudentis contra, & gravis eſſe hiſtorici putem ejuſmodi opinionibus a recta ſcribendi ratione non deterreri.

Sed neque mihi audiendum eſt aliud genus hominum, qui militari inſtitutioni contrariam eſſe dicunt ſcientiam rerum pulcherrimarum, negantque tantum in ſcribendo operæ, ac temporis ponere militem oportere. Nam quid hos requirimus leves & ineruditos, cum veteres illos Romanos auctores habeamus præclariſſimos? qui ab humanioribus diſciplinis adeo non abhorruerunt, cum bellicis florerent laudibus, ut iidem res agerent

ſcriptione digniſſimas, iidem ſcriberent. Romanorum ego induſtriam imitari præ me fero: utinam aſſequi virtutem poſſem! Tunc enim non obtrectationem deprecarer, ſed præmium poſtularem; atque a Te poſtularem, CAROLE REX, *qui nunquam profecto ſobolem militum, nova inſtituta Academia, meque ipſum inſigni beneficio ad optimas artes excitaſſes, niſi armorum hanc, literarumque conjunctionem valde probares, maximeque regale duceres, iis potiſſimum Patrocinii Tui quaſi lucem porrigere, quorum armis Regnum defendi, illuſtrari literis poteſt. Neque vero exiſtimare aliter potes, cum & quibus hominilus imperes, & a quibus crtus ſis,*

narrantes egomet audivi homines nobiliſſimos, qui propter generis præſtantiam verſari familiarius cum Regibus conſueverunt, propter familiaritatem autem eas facilius noſſe virtutes, & quaſi reducto majeſtatis velo perſpicere poſſunt. At illæ alteræ quæ appellantur regiæ, propterea quod in publica utilitate, & luce verſantur, majoribus ut ita dicam, theatris propoſitæ non egent teſtificatione cujuſquam. Quominus vereor, ne quis gratiæ me cauſa quicquam in ſcribendo mentiri putet, cum eo mandante Rege ſcribam, qui laudibus cumulatus veriſſimis nullis falſis deliniri poteſt. Ad alienam vero gratiam, quid ego reſpiciam, qui Tibi, CAROLE REX, *debeam uni omnia? ſin autem mo-*

veri gratia non poſſumus, metu certe non debemus. Ejuſmodi enim ingreſſi ſumus vitæ rationem, ut quæ vere, atque honeſte dici poſſunt, fortiter, ac libere dicere ne vereamur, nihilque præter dedecus metuendum nobis eſſe ſtatuerimus. Quapropter omni metu, & cupiditate vacui; eaque libertate, quæ militem decet, atque hiſtoricum, qui nihil temere ſcribat, nihil aſtute prætereat, tuaque ſit, CAROLE REX, *tectus auctoritate eam Italici belli partem latinis mandare literis aggredimur; quæ ab Auſtriacorum a Velitris receptu initium ducens Aquiſgranenſi pace, & Nicaenſi in Italia conventu terminatur.*

Opus ſane memorandum, & fortunæ varietate adeo inſigne, ut victores interdum deſperaverint, ſpe-

Digitized by Google

rare victi nunquam deſierint, ferociſſimique extiterint, qui imbelles videbantur, omniaque fortia paſſi pro libertate, atque auſi ſint. Fugati, cæſique exercitus, Duceſque nobiles, expugnatæ urbes, direptæ Provinciæ leguntur etiam alibi, & exitus ſunt communes bellorum omnium. Illud hujuſce belli, de quo ſcribimus, præcipuum eſt, quod tot præliis, tot cladibus, tantorumque Regum viribus nihil fere perfectum eſt, quod rerum geſtarum magnitudini reſponderit, non Principum ambitio ſedata, non Populorum conſtabilita felicitas; bellum denique vehemens, atque atrox pax repente concluſerit otioſis magis optanda, & defatigatis neceſſaria, quam cuiquam opportuna, aut glorioſa bellantium.

Digitized by Google

Totum autem opus tribus Libris complectemur, quorum hic primus in tuo, REX, *nomine apparet. Scriptionis enim noſtræ fructus aliquis ad neminem prius, quam ad eum pertinere debet, a quo accepimus, ut ſcriberemus.*

Digitized by Google

CASTRUCCII BONAMICI

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ITALICO

LIBER PRIMUS.

DEpulsis Auſtriacis Carolus quidem Rex, ita uti in Commentario de rebus ad Velitras geſtis diximus, Neapolim victor revertebatur: At Mutinenſium Dux, Gagiuſque cum Hiſpanorum copiis, & auxiliaribus, quas e ſuo delectas exercitu illis Rex

Digitized by Google

attribuerat, ſe ſe recipientem Lobcoviczium inſequuntur, effectiſque eâ de causâ duobus in Tyberi pontibus exercitum iv. non. Nov. traducunt. Lobcoviczius miſſis jam antea, qui idoneum prope Viterbium caſtris locum deligerent, in ea ſe caſtra ſeptimo a Velitris die contulit; quæ quidem egregiè loci naturâ objecto monte ſatis edito, nemoreque denſo, atque aſpero muniebantur. Hæc Gagius animadvertens, qui hoſtes Roncilionem erat uſque perſequutus, ad Falerios Faliſcorum, Spoletumque ſubito ſe convertit, atque ex iis locis in Umbriam erumpere meditabatur, ſperans ſi prior Peruſiam occupaſſet, Lobcoviczium receptu, & commeatu poſſe omni intercludi. Sed Lobcoviczius, cognito conſilio ejus, motis extemplo a Viterbio caſtris, per Urbeve-

bevetanum agrum iter arripiens, & ſilvas inter, ac ſaltus properans anteceſſerat tam opportuno tempore, ut ſimul ipſe Peruſiam attingeret, & Hiſpani, Neapolitanique in Aſſiſienſi agro cernerentur. Erat enim ex oppido Peruſiâ propinquus deſpectus in pulcherrimam Umbriæ vallem.

Gagius in ea planicie, quæ inter Aſſiſium, Forumque Flaminii intereſt, caſtra facit: cohortes aliquanto latius porrigi, ſimul plures noctu ignes accendi jubet, quo ex tam late productis ordinibus, diſperſiſque ignibus amplioris ſpeciem exercitus hoſtibus oſtentaret. Suæ enim copiæ, quanquam e Neapolitanis, ut diximus, auxiliis, atque his, qui ex Hiſpaniis per eos dies ad oram Romanam, Centumque cellas appulerant, refectæ; infrequentiores tamen adhuc,

vixque iixx. millia numero erant. Lobcoviczii autem ne xiii. quidem millium numerum explebant, inſigni morborum, & perfugarum frequentiâ, quod in omni fere receptu accidere conſuevit: multis etiam ad Aricinum nemus abſumptis, & nonnullis cohortibus, quæ Regis Sardiniæ auxiliarentur, in Galliam Ciſalpinam ſummiſſis. Quapropter cum ſuorum paucitatem videret, hoſtium numerum multo etiam majorem ex caſtrorum amplitudine arbitraretur, profectionem fugæ ſimilem circumſpectabat vehementer timens, ne intercluderetur. Itaque ne celeritati quidem ſatis confiſus ſuæ, Comiti Soroo, qui ſuis, exercituſque impedimentis præſidio ibat, magnopere mandat, uti aliquam inſequenti Gagio moram inferat; dum ipſe per Eugubinos montes, ſuperato Apennino, ſecun-

ſecundum Adriaticum mare in Flaminiam deſcenderet, inque ejus regionis oppida exercitum in Hiberna deduceret. Hiſce mandatis acceptis Comes Sorous, converſo itinere, Nuceriam occupat, ibique conſiſtit. Erant cum eo nongenti ferme projectâ audaciâ milites ad omne facinus, atque diſcrimen impunitate diuturnâ, crebriſque certaminibus obdurati, perfugæ omnes, eoque acriores, ne, ſi in poteſtatem Hiſpanorum venirent, ad ultimum ſupplicium progredi cogerentur. Et jam Hiſpanorum, ac Neapolitanorum primum agmen a Foro Flaminii profectum inſtabat, & occupatis circa Nuceriam collibus imminebat univerſum. Neque ob id Sorous a propoſito deterrebatur. Inſanire hominem oppidani dicere, qui ab omnibus rebus flagitiosè imparatus tam parvulis copiis

copiis, nullis munitionibus, adverſariorum exercitui obſiſtere velit; monere, ut ſibi, ſuiſque, ſubito diſceſſu, conſulat. Enimvero ille animo feroci, minacique vultu negat, univerſum adverſariorum exercitum tanti eſſe, ut ipſe fugiat; & memor eorum, quæ paulo ante Lobcoviczio Imperatori ſuo confirmaverat, milites cohortatus, ut nullam niſi in armis ſalutis ſpem ponerent, urbem, ſuburbiumque, pro loco, ac tempore communit, portas obſtruit, tranſverſas trabes viis inducit, denique nihil reliqui ad defenſionem audaciſſime facit. At Hiſpani, Neapolitanique primo impetu in ſuburbium irrumpunt, portamque oppidi unam incendunt, neque tamen ulterius progredi audent loci difficultate, ſuorum cæde, hoſtium furore deterriti. Quibus rebus factum eſt, ut in

Digitized by Google

ut in foro, ubi mercatum habere oppidani ſolent, aggere extructo, & tormentis quatuor, quæ a Foro Flaminii advexerant, collocatis, quatere oppidum, ac diruere inſtituerint. Tum vero atrocitate rei oppidani commoti Soroum circumſiſtunt, unum univerſi orant, atque obſecrant, ne ſuâ pertinaciâ ipſorum fortunas omnes deleri funditùs patiatur. Ille omni re deſperata, cum jam nec jacula militibus, nec vires ſuppeterent, ſimul Lobcoviczium effugiſſe jam ſciret, colloquium petit, paratumque ſe dedere ait, ſi modo incolumitatem transfugis, veniamque impetret. Non impetratâ, tamen ad deditionem compellitur. Deditione factâ, ipſa e veſtigio ab Gagianis militibus Nuceria diripitur, Pontificis Maximi oppidum: adeo nihil in bello ſanctum, nihilque

nihilque tam opportunum injuriæ, quam medium, & quietum ſine armis imperium. Gagius, conſervato Comite Soroo, in cæteros, uti in transfugas, lege agi jubet. Injecta continuo omnibus vincula unum querentibus, quod vitam, quam projicere in prælio per virtutem poterant, ſupplicio, atque ignominiæ reſervaſſent. Statim inde in caſtra ad Forum Flaminii abripiuntur, ibique in eos, toto inſpectante exercitu, paulo ſeverius animadverſum eſſe videbatur, propterea quod non ſorte decimus quiſque, uti militari conſuetudine receptum eſt, ſed quintus quiſque lectus ad ſupplicium ſit, illique ipſi milites, qui ſortium beneficio ſnpplicium vitaverant, tamen illuvie obſiti, catenatique longo, ac miſerabili agmine Cajetam uſque perducti fuerint, ubi qui

qui honeſtioris in militiâ ordinis erant compingerentur in carceres, reliqui ad opus, atque ad triremes damnarentur. At ii, quos extremum ſequi ſupplicium damnatos oportebat, pars arboribus ſuſpenſi, pars jaculis confoſſi fœdiſſimè perierunt. Perhorruere milites, populique præſertim leniſſimo Pontificis imperio aſſueti tantam ſubito ſtragem, non reputantes eâ ſeveritate militarem diſciplinam contineri, & reipublicæ intereſſe vehementer punire transfugas. Juſtiſſimo igitur ſupplicio affectis tranſfugis, Gagius aſſequendi hoſtis ſpe dejectus, cum ſumma jam hiems inſtaret, diſtributis circum agri Romani municipia legionibus, ipſe Viterbii hiemare conſtituit. Quo in oppido cum cæteri copiarum Præfecti otioſum ab hoſte tempus ludis, ſcœ-

niſque contererent, ille tacitus plerumque totius Italici belli molem animo agitabat. Itaque maturius paulo, quàm tempus poſtulabat, deducto ex hibernis exercitu quaſi incertus quà progrederetur, ut ſua hoſtibus conſilia occultaret, modo ſe Flaminiæ viæ dare, interdum Hetruriæ oſtendere ſe veluti minitabundus, atque in eam partem impreſſionem facturus videbatur. Quæ quidem fama erat edita in vulgus, adeoque percrebuerat, ut qui ei provinciæ præerant, trepidarent, atque aliquot in fines Aretinorum cohortes præſidii causâ mitterent. Quanquam enim Viennenſi fœdere diligentiſſimè cautum de Hetruriâ non turbandâ fuerat; quo fœdere Hiſpaniarum Regis ſocius, atque amicus Galliarum Rex acceptâ a Franciſco Duce, quam Regi Stanislao ſocero attri-

attribueret, Lotharingiâ, Hetruriam Franciſco in perpetuum addicendam, Hiſpano conſentiente, curaverat, reque ipsâ addixerat: interdum tamen illa ſuberat cogitatio, quam faciles eſſent hominum, & cum primis Regum ad fallendum mentes; neque tam, qui Hetruriæ præerant, Hiſpanos timebant, qui adventare dicebantur, quam populares, quorum ipſi adverſâ, Hiſpani ſecundâ voluntate utebantur. Nam Florentinos Borboniarum partium ſtudio omnium in Italia maxime flagrare opinio erat, vel quia Caroli Hiſpaniarum Regis F. adventum, ejuſque benignitatis memoriam novâ nondum dominatione expulerant, vel quia Medicæorum extinctâ apud ipſos familiâ in Tranſalpinorum poteſtatem redacti ſervitute premi inclementiore videbantur. Vi-

tio etiam gentis humanæ, quæ longinqua expetere, faſtidire preſentia conſuevit. Sed Gagius, qui in Hetruriam cogitaverat nunquam, ſuperum mare verſus iter facere, ad hoſtemque contendere cæpit.

Quadringenti ferme vicum quendam in Flaminiâ, qui Catholica appellatur, inſederant Ungarici equites, ibique erant ab Lobcoviczio collocati, ut Hiſpani exercitus conatus, atque itinera ſpecularentur. Quem exercitum ubi appropinquare cognoverunt, eo ſtatim loco exceſſére. Quo facto, qui Arimini, quique Cæſenæ Auſtriaci milites præſidii cauſa erant Ungaricis ſe ſe equitibus adjunxerunt, unâque omnes ad Cornelii Forum perrexerunt. Hiemabat ibi Lobcoviczius. Hic de Hiſpanorum adventu certior factus, cum quæ per literas, nun-

Digitized by Google

nuncioſque ab Rege Sardiniæ flagitaverat, nuſquam adhuc apparerent auxilia, atque ipſe, attritis jam viribus, multo omnibus rebus eſſet Hiſpanis inferior, educere ex hibernis exercitum, ſeſeque properans recipere cæpit: neque prius properandi finem fecit, quam ad Mutinam perveniret, caſtraque ad eam urbem opportuno, & munito loco ponere.

Ipſius enim caſtrorum dextrum latus ita urbi adhæreſcebat, ut adactis ex arce Mutinenſi telis protegi poſſet. Siniſtrum foſsâ ſepiebatur, quæ derivandi fluminis causâ prope Mutinam erat non mediocrem in altitudinem depreſſa. A fronte munitiones Lobcoviczius inſtituerat optimas, eaſque tormentis, perpetuiſque ſtationibus inſtruxerat. A tergo autem caſtrorum amnis erat Gabellus, eoque in amne

pontes

pontes effecerat tres, quo facilior eſſet in Mantuanum agrum receptus, ex eove commodior, ſi nemo premeret, commeatus. His rationibus Lobcoviczius ad utrumque paratus, ſeu pontibus effectis ſe ſe ulterius recipere, ſeu communitis caſtris remanere mallet, auxilia certe expectare, & bellum ducere velle videbatur. Jam vero eo magis feſtinare Gagius, atque in maximam conficiendi negotii ſpem adduci ſi Lobcoviczium aſſequeretur, cumque eo confligeret, priuſquam ille ſe ſe Tranſalpinis, & Sardinienſibus auxiliis confirmaret. Itaque ad Forum Cornelii, eodem, quo hoſtis, itinere properans in fines Bononienſium celerius opinione omnium pervenit, continuatoque itinere Scultennam cum omni exercitu Flumen vado tranſit, ita ut humeri tan-

tantum, ſummaque militum pectora extarent, eademque uſus celeritate, cum hoſtium manum, quæ Spilinbergium (in Mutinenſi agro ad Scultennam vicus eſt) tenebat, in fugam conjeciſſet, ad locum pervenit, qui appellatur Montalus, atque abeſt a Mutina paſſuum iii. millia. Caſtra ibi Hiſpani, Neapolitanique faciunt. Poſtero die Gagius decurionem exercitus cum ſatis validâ peditatus, atque equitatus parte præmittit, qui caſtra exploret Auſtriacorum, & loci naturam cognoſcat. Quibus cognitis rebus, exercitum confeſtim in eam partem adducere, ubi item eſt in agro Mutinenſi vicus, quem Bonumportum appellant, atque inde in hoſtium caſtra triplici inſtructo agmine irrumpere, eodemque tempore, ſummiſſis militibus, atque operis, quæ cum iis ratibus, quas carris

carris devehebat, pontem in flumine Gabello extemplo perficerent, hoſtes ab tergo adoriri Gagius meditabatur, ancipiti ipſos prælio diſtractos facilius opprimi poſſe ſperans. Hæc cum ille cogitaret, atque ageret maxime; ecce ſubito ab Hiſpaniarum Rege nuncius apparet cum literis: debere Philippum Regis F. in Genuenſium fines quamprimum ſe conferre; properaret cum illius exercitu ſuum Gagius conjungere, omniaque poſthaberet. Quibus literis acceptis aggrediendi hoſtis conſilium depoſitum eſt, ſuſceptaque de itinere, concilio ſtatim advocato, deliberatio.

Dux Mutinenſium concilio, ſummæque rerum imperatorio nomine præerat. Is rectâ eundum Novas eſſe arbitrabatur, Genuenſium oppidum in Galliâ Ciſalpinâ plenum, atque opulen-

lentum, & Philippici exercitus propinquitate opportunum: aſſuetum ſe ſe iis circum Mutinam locis; non viam ſe certe noſſe ullam aliam, qua exercitus ire, impedimentaque ſupportari poſſint: ſibi quidem perſuaderi magni animi rem eſſe, magnæ difficultatis propter aſperitatem viarum, hoſtis propinquitatem, occultandi conſilii deſperationem: ſed nihil eſſe virtutis arduum; cumque Regi parendum neceſſario ſit, enitendum eſſe ajebat, etſi aliquo accepto dectrimento, ut eo, quo Rex juſſerit, mature cum exercitu perveniatur. Porro erant, qui Bononiam ſtatim, atque in Pontificis provinciam regredi cenſerent, quod facilem ibi commeatum, iter denique non incommodum ad inferum mare, Coſarumque oram eſſe arbitrarentur, &

ſalvum inde exercitum cum omnibus impedimentis unâ in Liguriam navigatione poſſe tranſmitti demonſtrabant. Gagius utramque improbabat ſententiam, quantum alteri deeſſe conſilii, tantum alteri ſupereſſe animi dicebat. Qua enim fiducia, aut quibus copiis Novas perveniendum? lxx. circiter millia paſſuum intercedere itineris aſperi, atque difficilis: ipſum a Placentia Apenninum tranſcendendum: ſubeſſe rivos, amnes, nobilitatum Gallorum fugâ, victoriâque Tarum, Romanorum clade Trebiam; tempus adverſum, maximas aquas, longum iter, & corruptum, impeditum agmen: inſtare ab uno latere hoſtes, qui agmen aſſidue noſtrum peragitent; ab altero montes aſſurgere gelu, pruinaque oppletos: vix quinque dierum cibaria ſupereſſe: in

in tantis anguſtiis ecquam eſſe militibus ſpem poſſe inopia, & laſſitudine confectis, montibus, atque hoſte circumcluſis? magnopere ſe quidem Mutinenſium Ducis perſpectam jam in maximis rebus laudare virtutem, cui nihil arduum videatur: ſed eſſe in bello non minus conſilio, quàm virtuti locum, eâque propter cavendum eſſe, ne temere progreſſis, aut certum exitium, aut turpis impendeat exitus. Reditum vero in Pontificis provinciam quid habere, niſi inopiam cibariorum, & militum fugam, & diſcrimen omnium rerum? Ecquam enim fore copiam, ſi loca repetantur noſtrorum, hoſtiumque inveteratis jam caſtris exinanita, atque exhauſta? milites autem, qui, cum ad hoſtes itur, alacres, atque erecti vadunt, demittere, cum rece-

datur, animum, & factâ receptus mentione, ſtatim de fugâ, victoriæ, prædæque deſperatione incitatos cogitare. At illud, cujus tandem conſilii eſſe? Neapolitani Regni robur, Hiſpanorum florem, totius belli ſpem, atque eventum mari, & fluctibus committere? præſertim cum omnia littora, portuſque tanta diligentia a Britannicis claſſibus aſſerventur. Poſtremo afferre ſe, quod tutius, atque explicitius conſilium videatur. Præmiſſurum enim ſtatim Bononiam Pincaronium Præfectum Fabrûm firmo cum præſidio, qui ea via celeriter tormenta omnia, & quidquid in exercitu gravis, atque infirmi eſt, in Hetruriæ maritima adducat, indeque idoneam nactus tempeſtatem, & Liguſticam oram legens neque ad unum locum appellat, neque uno commeatu;

quo

quo fallere melius Britannos, atque effugere poſſit. Ipſum interim, qua proximum eſt iter, cum expedito, ac delecto agmine per Apenninum, Lunenſemque agrum in Genuenſium fines perventurum: neque defuturos exercitui commeatus, cum, trinis viæ caſtris ſuperato Apennino, Lucenſium campi occurrant integri & fertiles, qui pabulo, frumento, pecore, & omni rerum copia juvare exercitum queant. Hæc vicit in concilio ſententia; cujus ſententiæ hæ erant certæ opportunitates, quod præmiſſa tormenta ab omni hoſtium impetu, Pincaronii celerrima profectione defendebantur, quem aſſequi cum unius diei iter antecederet, illi profecto non poterant; & quod oppoſitus obſtabat Apenninus, quominus reliquum inſequerentur exercitum. Neque præterea veriſimi-

ſimile erat Lobcoviczium a Gallia Ciſalpina, atque ab Rege Sardiniæ longius abduci velle, animis Genuenſium tum incertis, atque Philippi, Gallorumque copiis ingruentibus.

Gagius cum omnem in celeritate poſitam rem videret, concilio vix dimiſſo, tormenta, atque impedimenta omnia ſilentio prima nocte ex caſtris Bononiam confeſtim præmiſit, ac conquieſcere ante iter confectum vetuit. His Pincaronius Præfectus Fabrûm cum equitum, peditumque millibus v. miſſus præſidio eſt. At ille cum ad Scultennam amnem perveniſſet, qui ea nocte ex maximo imbre admodum creverat, ſimul iis temere credens, qui vado amnem tranſiri poſſe negabant, iter ſupprimit. Quod ubi Gagius cognovit decurionem ſtatim exercitus miſit, qui homi-

hominem ſeverius commonefaceret, uti acceleraret. Quo facto vadum in flumine repertum eſt. Periculum erat, ne, ſi tam ſubitam Lobcoviczius profectionem ſentiret, multo breviore itinere Pincaronium aſſequeretur, eumque interciperet. Ita unius hominis ſoccordiâ parum abfuit, quin tormenta omnia, atque exercitus impedimenta in hoſtium poteſtatem venirent, totiuſque rei conſilium deperiret. Interea Gagius cum expedito agmine e conſpectu Auſtriacorum evolavit. Lobcoviczius Pincaronii profectionem non ſenſerat, Gagium vero ne profectum quidem eſſe exiſtimabat, ſed eo tantum exceſſiſſe arbitrabatur, ut paulo ultra eum locum caſtra transferret. Qua de cauſa, primi diei mora illata, deinceps, reliquum fruſtra laborem ſuſcipi intelligebat,

Digitized by Google

gebat, cum jam neque Pincaronii iter demorari, neque Gagium conſequi, neque etiam extremum ejus agmen carpere poſſet. Dicitur eo tempore Lobcoviczius tantam eſſe celeritatem, reique militaris ſcientiam in ipſo hoſte admiratus. Ea eſt magnorum facinorum vis, atque ſpecies.

Apennino, qui ab alpibus maritimis, ſupraque Genuam initium ducens, omnem Italiam diſcriminat, ii quoque montes annectuntur, qui Mutinenſem agrum meridiem verſus a Lucenſi dividunt, Baliſta quondam, & Letus apud Romanos appellati, nunc a peregrino quodam, quem ſummo apud Scotos loco natum auſtere, & ſolum plures ibi annos vixiſſe ajunt, D. Peregrini montes dicuntur. Ferebatur eo Gagius triplici inſtructâ acie. Facile a principio

cipio iter, atque amœnum. Colles aſſurgebant leniter acclives. Ubi ad aſpera, ac montoſa ventum eſt, ſarcinaria omnia jumenta defecere, adeo ut cibaria ipſi ſibi milites ſupportaverint. Accidiſſe id ſatis conſtat eorum improbitate, qui vecturas de Regibus redimunt; propterea quod, ut ſuo privatim compendio ſervirent, jumenta coemerant macie corrupta, neque ad ſuperandos montes idonea. Atqui ejuſmodi ærarii depopulatores, poſteaquam ex egeſtate, ac ſordibus permiſſo jam latrocinio emerſerint, ad opes, atque ad honores obrepunt non ſine Regum pernicie, & juſtiſſimâ populorum querelâ. Cum, uti dictum eſt, in tres partes diſtributus Gagianus Apenninum ſuperaret exercitus, dextera quidem, ſiniſtraque pars, quod molliore itinere montem circuibat, fa-

cile progrediebatur. At media acies, in qua Dux ipſe Mutinenſium, & Gagius erant, loci iniquitate, miſerè admodum divexata eſt. Nam quod duces itineris nacta eſſet imperitos, per devia, atque aſperiora incedebat, nullumque neque ordinem, neque imperium ſervare poterat, & quod rectâ montem adverſus peteret, ægrius neceſſario ingrediebatur, quâque difficilior erat aditus, atque præruptior. Tum iii. ferme millium paſſuum via adeo gelu conſtrata erat, ut, niſi diſcuſsâ glacie iv. in altitudinem pedum, inſiſtere miles non poſſet, & complures nihilo ſecius prolaberentur, præcipiteſque agerentur per lubricas illas montium altitudines. Ipſi ante primos ordines ibant Imperatores, Dux quidem Mutinenſium pedes, Gagius vero, cum podagræ doloribus ureretur,

tur, equo inſidens, & cohortabuntur ſuos, ne labori ſuccumberent, neve animum tot præliis, atque hoſtibus invictum in tantulo non facillimi itineris ſpatio deſponderent. Imperatorum vocibus, atque exemplo tantum militibus inceſſit itineris conficiendi ſtudium, ut in ſummum jugum incredibili labore, ac perſeverantiâ conniterentur; ex eoque properantes deſcenderent, atque ad Caſtrum novum, qui non ignobilis in illis montibus vicus, & totius Capheroniæ provinciæ caput eſt, ſubito pervenirent; adeo ut qui Montis Alphonſi arci, quæ vico imminet, præſidio erant Auſtriaci milites, cum nihil tale ſuſpicarentur, & incuriosè obſervarentur in foro, prius captam arcem, ſeque captivos ſenſerint, quàm appropinquare hoſtes cognoverint; quorum

indiligentia Gagianis admodum profuit: Nam parva licet arcis oppugnandæ mora maximo fuiſſet ipſis detrimento, cum neceſſariis omnibus rebus egerent, atque extremâ jam fame laborarent.

Tam improviſum, tamque difficile per Apenninum Gagii iter cum late fama vulgaſſet, magna apud otioſos rerum æſtimatores controverſia extitit, cum alii temeritatem hominis carperent, qui ſuas eo copias conjeciſſet, ubi eſſet ipſis, & fame, & frigore pereundum; alii virtutem, atque immerſabilem difficultatibus animum extollerent, Annibalique alpes perrumpenti adæquarent. Ita, variantibus hominum ſtudiis, ſententiæ quoque variantur, deque rebus nemo confidentius judicat, quàm qui eas ignorat. Ego ſicut non parum virtuti tribuerim

Digitized by Google

buerim Imperatoris, ita non multum conſilio detraxerim, quod præſertim fortuna comprobarit. Fœda enim tempeſtas, quæ per eos ferme dies cooriri conſtanter in iis locis, atque ingentem decidentium nivium vim circumferens, deprehenſos in itinere homines opprimere ſolet, cum vix milites ab Apennino deſcendiſſent, ſubito, vehementiſſimeque inſurgere cœpit: ita ut exiguo tempore magno caſu totius exercitus ſalus conſtiterit.

Captâ Montis Alphonſi arce, Lucenſium finibus appropinquabat exercitus, quod ubi eſt auditum, inſolentes homines belli, &, quorſum tam repentinum, atque ab hoſte, ut videbatur, diverſum iter evaderet, ignari (id quod in ejuſmodi rebus neceſſe erat) perturbati vehementer ſunt. Nam quanquam uſitato jam a principio belli

belli inſtituto Reipublicæ prudentiſſimo parem Lucenſes Auſtriacis, Borboniiſque voluntatem oſtenderant, nihilque fecerant, dixerantve, quod alteros contra alteros juvaret: tamen prudentiæ non ſemper fortuna comes per idem ferme tempus tulerat, ut homines a potente quodam Româ ſummiſſi, Hiſpanienſem in agro Maſſenſi tabellarium deprehenderent, ac diſpoliarent, & publicas potiſſimum literas interciperent. Quo facto in fines ſe ſe Lucenſium receperant; atque eos qui Montignoſii oppido præerat, cum apud illum de injuriâ, quam ſibi factam eſſe a latronibus putabat, vehementer eſſet tabellarius conqueſtus, comprehenderat, præfectoque arcis cuſtodiendos tradiderat, Senatumque eâ de re certiorem fecerat. Senatus, quod eos latro-

trocinii inſimulatos, latrones eſſe exiſtimaret, literas quidem tabellario confeſtim reddi, ipſos in vinculis habendos videri cenſuit. Poſtea vero quam illi diplomata oſtenderant, quibus eos eſſe milites compertum eſt, Senatus cum omnia ubique hoſtibus in hoſtes licere jure belli intelligeret, cumque non in ſua provincia facinus admiſſum eſſe conſtaret & literis redditis ſatis Borboniis factum eſſe arbitraretur, Auſtriacos milites ſolvi extemplo, liberoſque abire juſſit. Erat æquitatis, & prudentiæ conſilium pleniſſimum. Non defuerunt tamen, qui literis, nunciiſque Senatum apud Reges populari inducti rumore criminarentur. Adeo nihil eſt a calumnia intactum, multoque plures ſunt, qui reprehendant, quàm qui laudent.

At.

At ne in animis Regum utriuſque partis ſuſpicio hæreret falſo injecta, ad Reginam Ungariæ Carolus Manſius, ad Regem Sardiniæ Joannes Sardinius, Neapolim Laurentius Deodatus, atque in Hiſpaniam uſque Andreas Sbarra ex S. C. miſſi ſunt, eiſque mandatum, ut Reipublicæ cauſam Regibus probarent. Harum vero legationum exitus adhuc erat incertus, cum, uti diximus, Lucenſium finibus appropinquaret exercitus, civitaſque ſuſpenſa metu, ac ſolicita eſſet. Cum autem in timore multa fingantur impunius, omnia credantur facilius, eo factum eſt, ut nonnulla temere vulgata timere Lucenſes cogerentur, quæ quidem non timuiſſent, ſi conſcientiæ potius ſuæ, quàm temporum rationem habuiſſent: ne videlicet Reipublicæ vis aliqua infer-

ferretur, neu milites in eorum agris maximo cum detrimento diutius verſarentur, neu denique multa neceſſario quodam armatorum hominum impetu acciderent, quæ ne prudentiâ quidem corrigi poſſent. Augebat timorem, quod nullæ Ducum eſſent literæ, quæ de ipſorum adventu certiorem Senatum facerent, itaque inimico animo adventare magis, magiſque dicebantur.

At Lucenſes, ut aliquam in repentino tumultu dignitatis, ac ſalutis rationem habere viderentur, Montanos, qui in eorum ditione ſunt, genus hominum militiæ aptum maximè, ſummâque erga Rempublicam fide cognitum ad ſe vocaverant, eos armaverant, cuſtodiendæque urbis ſexviros creaverant. Interea Imperatorum literæ venére adventum nunciantes. Ita-

que paulo quietior Senatus Franciſcum Bernardinium ad Borbonii exercitus Imperatores, & Ducem imprimis Mutinenſium miſit, qui eos ad Caſtrum uſque novum in caſtris conveniret, diceretque: egregium ſemper fuiſſe, & eſſe erga Borbonios Reges Senatus Populique Lucenſis animum: minus ob eam rem ſe ſe ab eorum adventu timere, quos optimâ fide dilexerint: eſſe potius, cur gaudeant, veniſſe tempus, quo ſuam Lucenſes erga Borbonios voluntatem verbis toties, legationibuſque teſtatam, re tandem ipſa declarent: nihil ea propter eſſe, quod in eorum poteſtate ſit, quod non ipſe fortiſſimis Imperatoribus ex auctoritate Senatus polliceri & repræſentare etiam poſſit. Illi tam liberali oratione, promiſſorumque ſpe deliniti, cum exercitum haberent frigore,
Digitized by Google

gore, fameque fere enectum: non ſibi, non Regibus ſuis in animo eſſe, reſponderunt, quicquam adverſus Rempublicam moliri: militarem tuliſſe rationem, ut neceſſario per eorum fines iter facerent: curarent ipſi, ne commeatus deeſſent: ſe ſe daturos operam, ut milites ſine maleficio, & injuria tranſeant. Quibus rebus cognitis, omnis Senatus cura eo converſa eſt, ut commeatibus extemplo conſuleretur, utque Cives eligerentur idonei, qui ea diligenter curarent, quæ ex uſu Borbonii exercitus eſſe cognoſcerent. Quo facto ex omni agro, & vico, pabulum, & cibaria in Borboniorum caſtra comportabantur, omniumque rerum copia portabatur undique, atque agebatur pleniſſimis viis. Idque eo erat mirabilius, quod Lucenſes anguſtis agris, minimeque frumentariis

 utan-

Digitized by Google

utantur; tempus autem eſſet anni difficillimum, quo neque frumenta in horreis ſunt, neque multum a maturitate abſunt; & milites, qui in florentiſſimis provinciis in maximis ſeſe fuiſſe difficultatibus recordabantur, non ſine ſumma admiratione videbant diligentia, ac fide parvas augeri res poſſe, magnas contra dilabi, ſi pravè adminiſtrentur. Cum Hiſpanus, Neapolitanuſque exercitus ad ſextum ab oppido Lucâ lapidem perveniſſet, Senatus eo ſtatim Cæſarem Santinium proficiſci juſſit, qui cum Duce imprimis Mutinenſium, cæteriſque Imperatoribus ageret, quemadmodum ex officio ac dignitate Reipublicæ eſſe intelligeret. Quibus rebus confectis ita a Lucenſium finibus diſceſſum eſt, ut militibus Lucenſes, Lucenſibus milites accepti eſſent; Reipublicæ in adminiſtran-

ſtrandis rebus ſolertia ab omnibus collaudaretur; Neapoli autem, atque in Hiſpania Legati ejus comiter ab Regibus acciperentur: & qui jam veritate rei commoti, Legatorumque officiis ſecundum Rempublicam judicaverant, tum vero his auditis, omnem de tabellario ſuſpicionem ex animis delerunt ſuis.

At Gagius nihil in itinere moratus per Lunenſem agrum Sergianum pervénit, primum quod eſt ab ea parte venientibus Genuenſium Oppidum. Quatriduum ibi ſubſiſtere placuit, dum in flumine Macrâ pons efficeretur, & allevarentur milites, quos longum ex Mutina, atque arduum inter Appennini tramites, infeſtumque nivibus, & pluviis iter divexaverat. At magnâ Gagius ſolicitudine afficiebatur, novis ſubinde difficultatibus objectis. Ma-

Macra vicinis montibus rapidum flumen, tuncque etiam ex nivibus, imbribuſque maximum erat; & pons in eo confieri difficilius propterea videbatur poſſe: loca excipiebant horrida, & ſaltuoſa, latebriſque, & ſilveſtribus tramitibus prærupta, quo certe ex militari progrediendi conſuetudine, atque ordine adiri non poterat, idque erat incommodum, & periculoſum maxime cum præſertim Auſtriaci, ſi ab Apuanis montibus deſcenderent paucis immiſſis equitibus, omnem male habere exercitum, & facile etiam poſſent errantem, & defatigatum opprimere. Ac jam ut nullus ab hoſte metus eſſet, non pabulum in vaſtis locis, atque inaniſſimis non frumentum erat: non denique certus tam incerti itineris dux. Una omnium erat in Genuenſibus rerum ſpes, quorum

Digitized by Google

rum obſcura adhuc voluntas, & conſcripto nuper exercitu ſuſpecta videbatur. Infirmæ erant Hiſpanis, Neapolitaniſque copiæ, v. millibus cum Pincaronio diſtractis, compluribus labore confectis, nonnullis fugâ dilapſis. Philippus vero Hiſpaniarum Regis F. ſociique Galli, quibuſcum ſe ſe conjungere Gagius properabat, adeo non properabant ipſi, ut incredibili torpeſcere morâ viderentur. Erat ipſe præterea Gagius ſive ætate, ſive naturâ, ſive etiam conſiliorum, quæ omnia ſemper ab Hiſpania uſque afferebantur, expectatione cunctator, magiſque timens adverſa, quàm ſperans ſecunda, adeoque omnia conſilio tribuens, nihil ut fortunæ relinquere videretur velle, quæ tamen in bello plurimum poteſt.

Sed cum eſſet Gagius in quibus

bus demonſtravi curis, atque anguſtiis, multaque hominem ſolicitum haberent, atque anxium: commodùm ad eum, & Ducem imprimis Mutinenſium Genuâ venit miſſus ab Senatu Joſephus Auria, qui bono illos eſſe animo juberet, & pacata omnia ab Genuenſibus, benignaque ipſis, militibuſque eorum ex auctoritate renunciaret. Miſſus unà cum Joſepho Auria Vinſonius fuerat Trib. mil. in exercitu Genuenſi, illarumque peritiſſimus homo regionum, qui Hiſpanos, Neapolitanoſque faciliore per montes, ſaltuſque duceret viâ. Hoc primum in illo itinere Gagii animum erexit, ex eoque primum fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt. Simul omnibus locis commeatus imperabantur, deſcribebantur vecturæ, frumentumque, & pabulum (quod

(quod erat tamen perexiguum) comportabatur, nihil denique reliqui ad opus, patientiamque Ligures faciebant: Qui induſtrii homines, ac diligentes, quod plerumque in ſterili agro evenit, multâ duritie, improboque labore naturam vincere velle locorum videbantur. Nunciatur etiam Gagio diſceſſiſſe a Mutinâ Lobcoviczius, cujus diſceſſu futuros Auſtriacos ad inſequendum tardiores videbat. Jamque tandem Philippus, & Galli parare iter dicebantur, & pons, qui demiſſis in flumine trabibus bipedalibus, & conjunctis inter ſe lintribus properabatur, penè erat perfectus. Itaque cum de hoſtibus, deque ſociis ea, quæ optabat, audiret, & Genuenſium copiis exercitum ſublevari ſuum poſſe non nequicquam ſperaret, exquiſito per Vinſonium itinere

nere non diù commorandum ſibi eſſè Gagius exiſtimavit.

Interim Lobcoviczius, quem ſupra demonſtravimus deluſum a Gagio fuiſſe, hoc incenſus ludibrio, cum bellum etiam faſtidiret, quod inopiâ ſupplementi, ac pecuniæ haud quaquam adminiſtrari ex ſententiâ poſſe videbat, relictis ad Mutinam caſtris, Mediolanum contendit. Et palam quidem evocari ſe illo Mediolanenſis provinciæ, cui præerat, procuratione neceſſariâ dictitabat; clam vero cum Lucâ Pallavicino colloqui, eumque ſibi omnibus conciliare modis meditabatur. Hunc jam inde a principio belli Veliterni iratum ſibi æmulatione imperii, & opinionum diſſimilitudine, & quem Viennam tunc cogitare acceperat, exulcerato diſcedere animo nolebat. Ipſum eſſe cupidum rerum novarum,

ma-

magni ingenii, magnæ etiam apud Reginam propter libertatem quandam ingenuam ſentiendi, & Taroccæ Comitis Luſitani gratiam authoritatis cognoverat. Itaque diſſimulans quam poterat humaniſſime appellabat, eumque facilitate, obſequioque illicere ad benevolentiam conabatur. Non tamen facere potuit, quin Viennam ipſi proficiſceretur infenſus, ibique italici belli incommoda omnia in unum conferri Lobcoviczium oportere diceret, cujus in imperio ſoccordiam contemnerent hoſtes, acerbitatem horreſcerent milites. Quæ cum Pallavicinus vociferaretur, amici autem Lobcoviczii, ut plerumque fit in calamitate, ſilerent, cumque ipſius in bello infelicitas non leviſſimum in Imperatore peccatum, admodum vulgo carperetur, Regina de ſucceſſore deliberare inſtituit. Quâ

ille re cognitâ, provinciam bellumque reliquo deinceps tempore adminiſtravit ita, uti ſolent ii, qui ſucceſſorem expectant.

Principe Licteſtenio, qui Lobcoviczio ſuccederet, delecto, exercitus, quoad ille veniret in caſtra, traditus Comiti Sculemburgio eſt.

Statim Sculemburgius per Apuanos montes equitum, ac peditum levis armaturæ partem mittit, qui Gagii iter cognoſcant, infeſtumque excurſionibus habeant: ipſe cum omnibus copiis, quæ Germanicis nuper, & Sardinienſibus adauctæ ſubſidiis eſſe ad hominum millia xx. dicebantur, per agrum Parmenſem, ac Placentinum iter fecit, caſtraque ad Novas, quod eſſe oppidum Genuenſium diximus in Galliâ Ciſalpinâ, locavit: ut Genuenſes quocunque animo eſ-

ſent, ſcirent Reginæ Ungariæ exercitum verſari in finibus ſuis, & Sardiniæ Regem ſocium, atque amicum maxime conjunctum haberet, cujus conſilio, atque opibus adjuvari ſe poſſe arbitrabatur: Caſtra autem opportuno loco eſſent ad commeatus parandos, omnemque Ciſalpinam late Galliam tuendam.

Properabat Gagius, ut quamprimum Macram trajiceret, ne in ipſo trajectu occuparetur ab hoſtibus, quos Mutinâ profectos magnis Parmam verſus itineribus contendere audierat. Itaque, ponte perfecto, ſignum datur profectionis. Cum ſubito aquæ magnitudine, ac rapiditate amnis, maximo noctu coorto imbri, pons interrumpitur. Erat enim pravè inſtitutus; propterea quod immiſſæ in alveo trabes bipedales, de quibus

ante

ante dictum eſt, non ſatis erant firmæ ad vim fluminis refringendam, quod præſertim proximo ex Apennino decurrens majori ſe ſe impetu incitaret. Quæ res quam dedit hoſtibus ad inſequendum facultatem, noſtris ad exercitum celerius tranſportandum ademit. Poſtridie ejus diei, qui fuit dies ad v. non. Maj. noſter tranſduci exercitus eo feſtinantius, atque ipſis urgentibus Imperatoribus cœpit, quo conſtantior de adventu hoſtium fama perferebatur. Ratio, ordoque agminis erat ejuſmodi. Præcedebant agmen equites, peditesque levis armaturæ, qui totius exercitus impedimentis, quæ in primâ acie agebantur, præſidio erant. Inde in primâ item acie peditatus, & equitatus ferme omnis progrediebatur; tum ſecunda acies ex legionariis tantum
tum

tum militibus confecta ſequebatur, quam Reginæ Hiſpanienſis Manus, Regiique equites, & Pyrochitrophorum centuriæ aliquot claudebant. Multo denique die & noſtri exercitus prima acies tranſierat, & Auſtriaci cernebantur, qui amplius octingenti, Gorano Duce impigro homine, atque audace, præmiſſi a Sculemburgio, qui noſtrum agmen laceſſerent, ab Apuanis montibus deſcenderant. Nacti quædam propter amnem Macram ædificia, quorum muris defenderentur, ſubito noſtros, qui citra flumen erant, adorti ſunt illud ſpectantes, ſi eos ab reliquo abſciſſos exercitu prohibere tranſitu, aut, ne pontem interrumperent, impedire poſſent. Id cum animadvertiſſet Comes Sevius Legatus, qui ſecundæ aciei præerat, quæ quidem acies anguſtiâ

ponti

pontis, & diſſenſione militum diverſarum nationum paulo tardius proceſſerat, Gorano Pyrochitrophorum centurias octo oppoſuit, quæ virtute, ac perſeverantiâ tantum profecére, ut hoſtium impetum ſubſtinerent, & quietiorem noſtris tranſitum darent; ipſæ demum multis illatis, & acceptis vulneribus ſe ſe ad agmen reciperent. Imminebant nihilominus hoſtes, atque inſtabant acerrimè; jamque pontem ingreſſi, qua noſter erat traductus exercitus, ſeſe quoque tranſituros minitabantur. Sed repulſi multitudine telorum, quæ ex diſpoſitis in adversâ ripâ tormentis quatuor ſine ullâ intermiſſione trajiciebantur, temerario deſtiterunt incœpto. Relinquebatur, quoniam exercitus partem tranſeuntem prohibere non potuiſſent, ut pontem interſcindi prohiberent, idque conaban-

bantur. Nam jaculis noſtros ſubmovebant crebrerrimis, nonnulloſque ſubire auſos interfecerant, plurimos vulneraverant. Cunctantibus eâ de causâ noſtris, languidiuſque ad opus venientibus, unus de exercitu Neapolitano Signifer legionis Hibernicæ, quem poſtea Carolus Rex hujuſce facinoris causâ ab inferiori ordine ad Centuriatum traduxit, non ſuorum cæde, non periculi magnitudine deterritus cum quatuor omnino militibus prorupit audaciſſime, & inſpectantibus trans ripam hoſtibus, inter tela, jaculaque pontem reſcidit. Quo facto, ipſe cum ſuis ſe ſe ad exercitum incolumis adnando recepit. Ut quantum ad periculum adeundum audacia, tantum, quæ plerumque adjuvat audaciam, fortuna ad vitandum valuiſſe videretur. Traducto exercitu

Gagius reſciſſo ponte, atque hoſtibus repreſſis ante primam confectam vigiliam Spediam eodem die venit. Id oppidi nomen eſt. Hoc fere eſt in intimâ portus Lunenſis parte poſitum. Hujus amplitudo portus, ac pulchritudo nulli non cognita naviganti eſt, qui duobus eminentibus promontoriis continetur, objectamque habet inſulam, quæ illum ab efferveſcentis maris impetu, & quibuſdam protegit ventis.

Poſtero die Gagius nuncios ad Philippum celeriter mittit, quibus regionibus eſſet, & quid militum ſecum haberet: negavit cum iis in Galliam erumpi Ciſalpinam poſſe: orat, ut acceleret. Ipſe præmiſſis ad hominum millibus iii., qui ad Segeſtam Tiguliorum aditus occuparent, ne qua fieret ab ea parte in diffi-

difficillimo itinere irruptio hoſtium repentina, per illam Liguſtici maris oram, quæ ad Orientem eſt, iter facere cœpit.

Erant, ut ſupra demonſtratum eſt, loca aſpera, & ſaltuoſa, anguſtiſque tramitibus, altiſſimoque in mare deſpectu horrida, & quod eas ad regiones pertinerent, in quibus hoſtes verſabantur, valde infeſta, ac ſuſpicioſa. Erat præterea ſumma inopia pabuli & propter ipſius agri naturam, & quod anguſtius noſtri pabulabantur, adeo ut pabulo mari ſupportato, hordeoque, & quacunque ratione poterant tolerare equos cogerentur. In his anguſtiis Gagius, cum prope Segeſtam Tiguliorum in arduâ neceſſario ſubſtitiſſet convalle, & quacunque procederetur iniqua, Joſephum intuens Auriam, qui Impera-

peratores noſtros officii causâ proſequebatur, non iis ſe certe locis commiſſurum fuiſſe dixit, niſi plane Genuenſibus confideret: Tum Auria, recte, inquit, Imperator, Genuenſium te fidei commiſiſti, quibus jam uti ſociis, atque amicis potes; ſecretoque illum de Genuenſium cum Borboniis facto jam pridem in Hiſpaniâ fœdere monuit: Tumque primum de fœdere iſto Gagius cognoviſſe dicitur. Nam ante id tempus rumore potius quodam, cui ſervire Imperatorem non decet, percrebuerat, cum Borboniis conſentire Genuenſes, quam procerto poſſet afferri. Hoc quidem nuncio, auxiliique Genuenſis ſpe confirmatus reliquum conficere iter pergebat, eoque alacrior, quod multum de inſequendi contentione ipſi jam hoſtes remiſerant,

qui

qui ſatis habebant minoribus nos ſubſequi itineribus, & rari tantum, diſperſique in ſummis procul jugis apparebant, ut noſtrum obſervare iter, non demorari velle viderentur.

Atque hìc non alienum videtur Genuenſis belli cauſas a principio proponere, tum quod, cognitis cauſis, reliqua facilius intelliguntur, tum vero, quia res ea eſt, adeoque celebrata ſermonibus, ac literis omnium gentium, ut ſcriptionem paulo diligentiorem, atque in parte operis procœmium quaſi quoddam poſtulet. Nam bellum Genuenſe tanti momenti fuit, ut maximam non modo Italiæ, ſed omni etiam Europæ conſiliorum, atque rerum commutationem attulerit; tantâ autem virtute geſtum eſt ab eâ Republicâ quæ longâ

longâ deſes pace videbatur, ut vetuſtis Romanorum temporibus geſtum videatur; ſic a nobis porro integre, ſincereque narrabitur, ut non magis apud poſteros habiturum ſit propter rerum magnitudinem admirationis, quàm fidei propter veritatem.

Belli cauſa Finarium fuit, opportuniſſimum ad Liguſticum mare oppidum. Carrettii generis homines antiquitus habuere. Genuenſes porro, qui eâ tempeſtate Orientis opibus clari, ac potentes habebantur, oppidum a Carrettiis aliàs pretio, aliàs fœdere, aliquando etiam jure belli receperant, receptumque iis, cum terreſtre ipſi Imperium in Orientem diſtracti faſtidirent, imperatis certis rebus condonaverant. Perlongo deinceps intervallo graviſſimæ inter Finarienſes, & Alphonſum Carrettium Re-

Regulum controverſiæ obortæ ſunt, cum indignarentur illi avarè ſibi ab Alphonſo, adeoque ſuperbè imperitari, ut ferendus non videretur. Hic contra Finarienſes inſanire diceret, qui rebellione factâ ab Imperio, obſequioque diſcederent. Finarienſes Genuenſium, quorum in vetuſtiſſimâ clientelâ erant, opem implorant: Alphonſus Cæſarem adit, eumque orat, ut pro ſua Imperiique Romani auctoritate ſeditionem comprimat. At illis omnibus jure inter ſe diu, multumque diſceptantibus, ſubito Gabriel Cueba, qui pro Rege Hiſpaniæ Mediolanenſem tunc provinciam obtinebat coactâ militum manu, Finarium armis occupat, idque propterea factum eſſe pronunciat, ne Galli Hiſpanorum eo tempore hoſtes per cauſam diſſenſionum ad oppidum obreperent.

perent. Cæſar Imperatoriam in eo Majeſtatem minui prædicabat; nec Genuenſes, ad quos oppidum pertinebat, hâc acceptâ injuriâ Senatuſconſultis, legationibuſque ſibi deerant. Sed cum Cæſari neque animi, neque virium ſatis eſſet ad jus ſuum perſequendum; Genuenſes autem querelas tantum jactarent nihil ſine armis profuturas; iique eſſent in Italia rerum, atque temporum motus conſecuti, ut Finarienſem ab iis intermitti curam oporteret; Finarium ad Hiſpanos tranſiit, ab iiſque ad Carolum Sextum Cæſarem unus virilis ſexus, qui reliquus Auſtriacorum erat eorum, qui in Germaniâ, & eorum qui in Hiſpaniâ ducentos ferme annos regnaverant. Huic grave, ac diuturnum cum Philippo Borbonio bellum fuit, propterea quod Hiſpaniæ, atque Italiæ

Re-

Regna, quæ Caroli Secundi Auſtriaci fuiſſent, ſibi Auſtriaco eripi iniquum putaret. Pax ita tandem convenit, ut Carolo Cæſari Italia, Philippo Hiſpania obveniret. Cæſarem interim cum maxima ex ejuſmodi bello pecuniæ urgeret inopia; Pontifex Valentinus, ſummus tum illi in conſiliis capiendis auctor, vocat ad ſe Dominicum Spinulam Genuenſis Reipublicæ Legatum, cum hoc agit: Si Cæſari Genuenſes pecuniam dare, quæ ſit quingenties HS., & acerba ipſum præterea moleſtia levare velint, pro ea pecunia, eoque beneficio Cæſarem Genuenſibus Finarium tantopere ab ipſis expetitum reſtituturum. Legatus ſtatim cupidius fortaſſe, quàm oportebat, rem arripit, auri pondus Reipublicæ nomine pollicetur. Genuenſes, quanquam & pecunia im-

manis erat, & Legatus temerè inconſulto Senatu rem tranſegiſſe videbatur, tamen, quoniam valde Reipublicæ intererat Finario potiri, reſpondent: Quod Legatus cum Cæſare de Finario egerit, id Senatum cenſere ratum, atque e Republicâ eſſe. Itaque præſens Cæſari pecunia adnumeratur. Finarium oppidum ad Genuenſes eo jure redit, ut ipſorum antiquitus Genuenſium fuerit, & Hiſpanorum eſſe Regum dicebatur, deque eo diſertè admodùm in quadruplici fœdere per potentiſſimos Reges Genuenſibus cautum eſt. Eo tum ſtatu res erat, cum repente novus extitit Finarii captator Allobrogum Dux, nullâ quidem causâ, quæ afferri poſſet, ſed imperii proferendi cupiditate inductus. Horum familia Ducum belli ea quidem, paciſque artibus inſignis eſt, ſed ita inſti-

inſtituta, ut pro animi magnitudine anguſtos ſe fines habere ſemper putet. Nam opimas Ciſalpinæ Galliæ regiones nacta fœderibus, bellis, & loci imprimis opportunitate, quod emittere in Italiam tranſalpinas nationes, & coercere una dicatur poſſe, uſque eo progreſſa eſt, ut regium ex Sardiniâ poſſeſsâ nomen adepta Italiæ omni imminere videatur. Unum ei deeſſe ad opes confirmandas videtur, paulo liberior, atque commodior ad mare aditus. Nam illa omnis, quæ in ipſius ditione eſt, circa Oxibios ora, importuoſa eſt, atque ipſe Oxibiorum portus difficilis, & magnarum navium minime capax. Eâ de cauſa inſidiari Allobrogum Duces temporibus, inſidiari finitimis, & potiſſimum Genuenſibus, qui maritimi valde ſunt, jampridem cæperant.

Genuenſes etſi in Italiæ faucibus collocati, plurimas ad bellum italicum terrâ, marique opportunitates habeant, nihiloſecius quieti, & quæ omnium ferè Italiæ Principum hoc tempore mens eſt, ut ne injuriis quidem exagitati ad arma deſcendant, imbelles, ſuis contenti finibus, ſibi jamdiu vivere conſueverant. Erexerat tamen illorum animos potius quàm concitarat vicini nunquam non vigilantis magnitudo, atque aſſidua inter finitimos æmulatio. At Carolus Emmanuel Sardiniæ Rex, cum a Majorum ſuorum virtute, atque inſtitutis non degeneraret, acer, bellicoſus, atque in omnem occaſionem intentus ſuperiore jam italico bello Carolo Cæſari ſocietatem oſtentaverat ſuam, & ſocietatis præmium cum multa alia, tum Finarium imprimis flagitaverat. Grave id Cæ-

Cæſari, ſuâque fide, & majeſtate indignum viſum eſt, itaque negatum. Ille ejuſmodi irritatus offenſione cum Gallis, atque Hiſpanis adverſus Cæſarem conjurat. Bellum geritur. Sed pax repente conſequuta non commodiſſima illi accidit. Nam cum Finarium ſperaret, omnem fere Ciſalpinam Galliam teneret, eâ dumtaxat parte contentus eſſe cogitur, quæ ad Novarienſem, & Dertonenſem agrum, Langarumque regionem ſpectat. Avellit nihilominus a Genuenſium finibus Regium, Altum, Capraunam, partem etiam Bardineti, partem item Caroſii, quæ Genuenſium erat, ſibi vindicat, eaque omnia ad Langarum ſpectare regionem fidenter ſanè confirmat. Sunt illi quidem pagi in montibus ignobiles, ſed erant Sardiniæ Regi ad ea perficienda

da, quæ jam tum adverſus Genuenſes meditabatur, maxime opportuni. Genuenſes ſuos eſſe dicere, nihil ad Langas pertinere, poſſeſſionis vetuſtatem, Imperii etiam Romani jus proponere, vim queri, obteſtari, legatos trans alpes uſque ad Cæſarem, atque in Galliam mittere. Non audiuntur. Vicit enim, aut vis, ut fere ſemper, aut præſens utilitas, aut denique non ea cauſa ſatis digna viſa eſt, quæ pacem, & ſancitum jam fœdus convelleret. Mortuo Carolo Sexto Cæſare bellum ſtatim inter Borbonios, atque Auſtriacos coortum eſt. Initio hujus belli Sardiniæ Rex, armatus quanquam eſſet, nullam ſe tamen in partem movebat, quietem ſe, atque Italicæ libertati conſulere dicebat velle; re autem vera expectabat, dum ſtatueret

ret

ret utrius partis eſſe mallet (nam ab utraque ingentibus pollicitationibus ſollicitabatur) eoque potiſſimum accederet, quo uberioribus præmiis invitaretur. Equiti Oſorio, quem Sardiniæ Rex legaverat jampridem ad Britanniæ Regem, multa intercedebat cum Joanne Carteretio neceſſitudo. Is magnæ inter Britannos auctoritatis, atque ipſius Britannorum Regis ſummus erat in imperio Adminiſter. Carteretius, cum plane ex Britanniæ uſu eſſe intelligeret, oportere Gallorum, qui perpetui Britannorum hoſtes ſunt, nimias jam opes quam maxime infringi, atque imminui, Sardiniæ contra Regis augeri, & confirmari, ut ab eâ Galliæ parte, quæ illi finitima, atque etiam infirmior eſt, diſtinere ipſe per ſe, atque adoriri Gallos poſſet; Equiti Oſo-

Oſorio, per eumque Sardiniæ Regi perſuadere omnibus modis conabatur, ut cum Britannis, atque Auſtriacis adverſus Gallos, Borbonioſque omnes conſentiret. Homo ſolertiſſimus Oſorius, & qui Regis ſui mentem probè noſſet, quaſi recuſaret quod vehementer optabat, Regem in eo ſuum excuſare impensè cœpit, quod adverſariorum potentiam, & belli exitus incertiſſimos vereretur: non iis illum eſſe divitiis, non viribus, ut Borbonios, qui valentiſſimi modo ſint, irritare in ſe aut debeat, aut omnino poſſit: Auſtriacos tot in Germania detrimentis acceptis jacere: nolle illum, quod ſtultiſſimum eſt, alienam rem ſuo periculo curare. Sin autem inſperatâ rerum commutatione, quod plerumque in bello evenit, & ſociorum auxiliis ſe ſe Auſtriaci erexerint,

ac ſupe-

ac ſuperiores fuerint, tum vero illud verendum eſſe, ne non ſibi potius Auſtriaci victores, quàm ſociis conſulant, atque his belli onus, ſibi victoriæ uſum reſervent. Contra hæc Carteretius, omnia Sardiniæ Regi parata a Britannis eſſe demonſtrat, arma, viros, pecuniam, magna mari auxilia, magnos commeatus, quibus copiis, atque opibus non eſſe cur Borbonios hoſtes, atque incerta præliorum tantopere Rex perhorreſceret: errare illum vehementer, ſi conſilium ſibi capere ſeparatim poſſe ſperet; evocato in Italiam, quod Auſtriacorum potentiâ imminutâ accidere neceſſe eſt, Philippo altero Hiſpaniarum Regis filio, ecquem Auſtriacis, ecquem ipſi tandem in Italiâ locum eſſe putet? Eandem utriſque cauſam eſſe, eandem fore for-

Digitized by Google

tunam; multo etiam ipſi graviorem ſubeundam eſſe, ſi Borbonii vicerint, quem eorum undique viribus circumcluſum, & fructuoſiſſimis Ciſalpinæ Galliæ regionibus mulctatum in avitis alpium jugis regnare precariò vix patiantur: denique proponeret ipſe ſocietatis conditiones, & quæ ab Auſtriacis poſtularet, interpoſitâ Britannorum Regis fide habere certe confideret. Hæc acta in Britanniâ, eademque Regi Sardiniæ nunciata in Italiam celeriter ſunt. Et ſecundum ea multæ illum res hortabantur, quare ſibi ſocietatem cum Auſtriacis faciendam putaret: imprimis, quod Borbonios conſueſcere paulatim in Italiam cum exercitibus tranſire ſibi eſſe periculoſum videbat: modo Carolum, nunc Philippum neque ſibi homines magnis impe-

imperiis, regniſque aſſuetos obtemperaturos exiſtimabat, quin aliquâ Italiæ provinciâ receptâ, ut paucis antea annis Carolus Rex Neapolis feciſſet, ſubito ad majora contenderent. Suis autem rationibus magis conducere arbitrabatur Auſtriacorum humilitatem, quàm florentem Borbonium ſtatum; propterea quod Auſtriaci, & ſtare, ut miſeri, conditionibus neceſſario coguntur (rejecti enim ab ſe, quò in Italia confugient?) & quæ daturos receperint, reapſe dare extemplo poſſint. At illi alteri potentiores, & fidei facilè ſuæ obliviſcentur, & libertatem prius eripiunt, quàm promiſſa exſolvant. Poſtremo metuendum ſe Auſtriacis eſſe poſſe, cum metuere Borbonios certe debeat: imperii etiam commerciique ad mare proferendi

viam oſtendi, quod a Gallis Narbonenſibus, atque a Genuenſibus averſum traduci ad ſe incredibili utilitate queat. Ipſa autem Britannorum ſocietas, atque amicitia peropportuna videbatur, quod maxime nummati homines, & mari potentiſſimi eſſent, adeo ut bellum, & eorum pecuniâ tolerari, & perfici etiam poſſit. His de cauſis placuit ei, ut literas ad Legatum ſuum in Britanniam mitteret: ſi citerioris Galliæ partem aliquam Auſtriaci ſibi extemplo dent, uti vanis promiſſis non ſe duci intelligat, & ſi Finarium Genuenſium oppidum attribui ſibi, aliquâ interpoſitâ causâ, velint; item ſi triginta hominum millia a pacto ſtatim fœdere in Italiam mittere ſibi, Italiæque ſubſidio polliceantur, fœdus ſe ſe cum iis facturum eſſe, eoſ-

eoſdemque, & amicos, & hoſtes habiturum, quos ipſi habeant.

Poſtulata Regis Sardiniæ quam maturrimè in Germaniam ad Reginam Ungariæ perferenda curavit Britanniæ Rex cum literis, quæ illam ſerio monerent conditiones ne reſpueret: ſuis rebus aliter conſuli non poſſe. Regina imponi ſibi a ſociis duriora querebatur, quam penè poſſent ab hoſtibus imperari, ſi victa diſceſſiſſet: Finarium porro, quod Genuenſes a Carolo Patre ſuo grandi numeratâ pecuniâ coemerint, eamque ipſa emptionem jure jurando firmaverit, Regi Sardiniæ condonare turpiſſimum ſibi, minimèque conſentaneum eſſe demonſtrabat. Quî enim convenire, ut ejus fidem ipſa convelleret, pro cujus hæreditate Patris bellum acerrimum ſuſciperet? Præterea cum tot

hoſtes

hoſtes circumſtent, atque immineant, non prudentiſſimè fieri dicebat, uti Genuenſes ultro, ac ſine certâ quâdam causâ commoveantur. Negabat Britanniæ Rex grave Reginæ videri debere exiguâ unius provinciæ parte redimere amicitiam ejus Regis, quo freta, & erepta in Italiâ recuperare ſperet, & reliqua omnia obtinere: neque fidei tam ſeverè habendam eſſe rationem docebat, cum de regno, atque incolumitate agatur: Genuenſes vero quid vereretur? Ignavos homines, timidos, neque in bellis gerendis, ſed in mercaturis faciendis exercitatos, qui neque vires ad nocendum habeant, &, ſi attulerint, facili negotio coerceri, & proteri etiam poſſint. Tandem Regina vel Britannorum fatigata literis, penès quos & conſilii, & virium erat auctoritas; vel

vel ſuo etiam periculo admonita, ne Sardiniæ Rex, ad hoſtes ſuos repudiatus delaberetur, cum eo ſocietatem, & Britannorum item Rege inire conſtituit. Itaque duorum Regum, & Reginæ Legati, Oſorius rei fere omnis auctor præcipuus, & concitator Carteretius, & Ignatius Vaſnerius Vormaciam conveniunt. Ipſe adeſt Britannorum Rex. Sancitur fœdus: quo ex fœdere conſilia, vires, arma, pecuniam conferre, bellum terrâ, marique gerere, in eoque perſeverare univerſi tenerentur, quoad omni Borbonii Italiâ pellerentur: triginta equitum, peditumque millia Regina Ungariæ, xlv. millia Sardiniæ Rex confecta, parataque in Italiâ haberent: Britanni præter trecenties HS. quod ſingulis annis Sardiniæ Regi in belli ſumptum darent,

cum

cum validâ, inſtructâque bellicarum Navium claſſe infero mari navigarent, ut eſſent Italiæ littoribus præſidio adverſus hoſtes: quæ pars citerioris Galliæ cis Ticinum, atque intra Nuram amnes eſt, & nominatim Placentia, atque Bobium Urbes, quæque a Nuræ amnis fonte prope Genuenſium fines ad lacum uſque Verbanum, atque Helvetiorum pagos pertingit, exceptis inſulis, quæ ſunt contra Ticinum Urbem, ea omnis Sardiniæ Regi extemplo cederet; Finarii item recipiendi jus eidem poteſtaſque eſſet: quæ bello Regna, quæve provinciæ receptæ in Italiâ eſſent, eas ſibi Ungariæ Regina haberet; Britannis omnes Italiæ portus commercio paterent, iiſque ubi eis videretur emporium aliquod conſtitueretur.

His de rebus quanquam ſecreto apud

apud Vormaciam actis, atque conſtitutis primi in Italiâ Genuenſes certiores facti ſunt diligentiâ, ac literis Joannis Franciſci Pallavicini, qui Reipublicæ Legatus Britannorum Regis ſalutandi causâ Vormaciam venerat.

Hoc loco non abhorret a propoſito ea ſcribere, quæ de Genuenſibus cum ego quærerem, ſic reperiebam: Homines eſſe navos, atque induſtrios; optimis legibus, libertate indomitâ; habere Urbem arte naturâque munitam, & mari, terrâque opportunam: maximas ex eo divitias atque opes quæſiſſe: Profligatis olim Piſanis, attritis Venetis, magnum foris nomen, marique imperium obtinuiſſe; domi factionibus, proſcriptionibus, cædibus, omnique ſeditionis genere laboraſſe: eam ob rem factum

eſſe, ut anguſtis terrâ finibus uterentur: non prius conquieviſſe, quàm ante annis MCLXXVI. magnorum Principum legatis arbitris convenirent, eamque, quæ nunc eſt, Rempublicam conſtituerent: Nobilitas regnaret, plebs nullo numero eſſet. Nobiles ii dicerentur omnes, quibus in Concilium Majus aditus pateret: Concilia duo Civitatis eſſent; Majus, Minuſque vocarentur: legum condendarum, vectigalium imponendorum, & nonnullorum Magiſtratuum creandorum Majori poteſtas eſſet: de pace, ac bello, deque omni Reipublicæ ſtatu Minus, adhibito Senatu, decerneret: ſumma eſſet Senatus auctoritas: penès ipſum, & Ducem, quo nomine civitatis Principem appellant, qui regnum obtinet biennium, totius imperii ſpecies, ac dignitas eſſet: nemini

ni præter Ducem cum Senatu, Conciliiſque agendi fas eſſet. Dux igitur pro more, inſtitutoque Reipublicæ ex literis Joannis Franciſci Pallavicini ad Senatum, Minuſque Concilium retulit. Patres, hoc accepto nuncio, variè afficiebantur. Erant præferocis ingenii aliqui, qui bellum ſtatim, arma, legiones, caſtra denunciarent, Borbonios ſocios accerſerent, quorum opibus Sardiniæ Regem deprimerent, Auſtriacos coercerent. Imperiorum etiam in bello, & gloriæ cupiditate, ac ſpe incitabantur. Plerique naturâ, uſuve rerum tardiores, ſeque, & Rempublicam circumſpicientes a conſiliis fortibus refugiebant: belli caſus, ærarii damna, tributi nomen liberis præſertim civitatibus grave, mare infeſtum, hoſtem finitimum, ſocios longinquos cogitabant, atque etiam

hos ipſos ſuſpectos habebant, & componi rem, aut mitigari poſſe ſperabant. Nec deerant, qui dolerent potius Reginæ fortunam, quàm inſectarentur iniquitatem, & miſeram dicerent, quæ hoſtibus æque, atque amicis prædæ loco eſſet, ſuaque, & aliena diſtrahere cogeretur.

In tantâ animorum varietate unum modo placuit dari negotium tribus prudentiſſimis viris, Paulo Hieronymo Pallavicino, Joanni Baptiſtæ Grimaldo, Jacobo Laumellino, qui rem Finarienſem, præſentemque temporum ſtatum etiam, atque etiam conſiderarent, & de eo quid eis videretur, ita ut e Republicà, fideque ſuâ cenſerent, Patribus renunciarent. Ubi tota inter ipſos agitata res, & conſiderata eſt, eorum unus proceſſit, atque ejuſmodi in Minori Concilio ſen-

Digitized by Google

ſententiam dixit: Arduam eſſe rem, multoque graviorem, quàm quiſquam exiſtimare queat: imminere acerrimum Regem, potentem, armatum, & de Finitimorum pernicie dies, atque noctes cogitantem: haberi ludibrio Reipublicæ conditionem, ad cujus oppida nullâ injuriâ commemoratâ, nullis repetitis rebus, tanquam ad alicujus projecti cadaveris ſpolia diripienda vicini advolent: non Finarium (quod graviſſimum tamen eſſet) ſed per Finarium omnem oram maritimam, ipſam peti Urbem, quæ ſi mare, & peregrinarum uſum mercium amiſerit, quod amiſſo Finario accidere eſt neceſſe, egeſtati, ac ſolitudini addicetur. Aſperum eſſe, triſte, durum ſpoliari, deſpici; verum & illud imprimis providendum eſſe, ne præſenti malo gravioribus malis reme-

remedia adhibeantur: multa quidem in utramque partem cogitantibus occurrere, quæ animum ita diſtrahant, ut ubi poſſit conſiſtere, dijudicari vix poſſit: nam & in tantâ Reipublicæ calamitate, tantâque contumeliâ ſedentem convivere flagitioſum; & in varios belli eventus demittere ſeſe paratioribus animis, quàm viribus ſtultum eſſe, atque a Patrum gravitate, & conſtantiâ utrumque abhorrere. Unum eſſe in præſentia, quod tutum ad omnes caſus conſilium videatur, ſi ignaviâ omni, & cunctatione abjectâ excitetur priſtina Genuenſium virtus, ſi pecunia cogatur, ſcribantur milites, oppida, & Finarium imprimis muniantur. Ita, ſi bellum placet, non poſſe Genuenſes, ut quibus vires adſint, ab amicis repudiari, non contemni ab hoſtibus; ſin quies, &

neutram

neutram in partem inclinatio probatur, fieri tum facile poſſe, cum utrique formidoloſi, aut certe non laceſſendi videamur, ut Reipublicæ dignitatem, & ſtatum incolumem conſervemus. Otioſis vero, atque inermibus quidnam aliud proponi, niſi aut inopem ſervitutem, aut calamitoſum interitum? Patres, his auditis, frequentes decreverunt, ut milites quamprimum conſcriberentur, atque augerentur, decem ut ſint hominum millia; rei militaris periti duces evocarentur, Finarium, cæteræque in finibus Reipublicæ arces communitiores, atque inſtructiores terrâ, marique fierent; item majoribus lex comitiis ferretur, qua lege ſexcenties HS. Finarii defendendi causâ corrogetur; itemque legatis Reipublicæ ſcriberetur, uti Regem, Principemve, ad quem quiſque eorum lega-

legatus ſit, conveniant, cauſam Reipublicæ doceant, quo quiſque animo Rex, Princepſve in Rempublicam ſit, Senatui confeſtim reſcribant. Interea Patribus placere parem Auſtriacis, Borboniiſque volontatem oſtendi, & neutros eorum contra alteros juvari.

Hæc dum a Genuenſibus magnâ curâ, & diligentiâ aguntur, Sardiniæ Rex, qui omnia attentè ſpeculabatur, ſuſpicari tum primum cœpit, Genuenſes non patienter, neque remiſſe Vormacienſis fœderis injuriam laturos; itaque ut majus aliquod iis nomen opponeret, quo a belli apparatu deterrerentur, cum Rege Britannorum agit, uti Rovelejo Britannicæ claſſis ad mare inferum Præfecto ſcribat: aliquem ex iis, qui navibus præſunt ad Senatum Genuenſem mittat, ex

eo-

eoque prope minaciter cauſam percunctetur armorum. Rovelejus, acceptis mandatis Navarcum ire Genuam jubet; qui ſtatim aphracto in portum ex alto invectus Ducem, Senatumque adit; & Regem mirari ſuum vehementer dicit, quid cauſæ Genuenſibus ſit, quare cum ab omni contentione abeſſe teſtati toties fuerint, bellum repentè parent; poſtulare, uti ſibi, quæ Reipublicæ opes, quantus ſit exercitus accuratè indicent: non debere eum pati, qui Italiam ab hoſtibus defendendam ſuſceperit, novus ut in Italiâ tumultus excitetur. Ei orationi Dux reſpondit: Non tumultus, neque maleficii causâ exercitum Genuenſes conſcribere, ſed ut ſe tantùm muniant; adeoque delectus ab iis intermitti nolle, ut angantur potius, quod pro rei, & temporis gra-

Digitized by Google

vitate non ſatis fortaſſis magnam manum cogere queant; cum præſertim jura omnia permiſceri nefario bello videant: neque Italiæ quietem magis ad Britannos ultra Gaditanum fretum ſubmotos, quàm ad Genuenſes pertinere, qui & Rempublicam in Italiâ obtineant, & non poſtremi Italorum ſint. Cæterum ab eo, quod inſtituerit, Rempublicam non receſſuram, ut mediam ſe italico bello profiteatur. Cujus rei teſtes ipſos haberet Britannos, quibus a principio hujus belli Reipublicæ portus, littoraque omnia, omniumque ex iis rerum uſus ſemper tamque liberaliter patuerint, ut ſatis conſtet majorem in eo Genuenſes fidei, quàm commodi rationem habuiſſe. Navarcus, hoc accepto reſponſo, diſceſſit.

Sub idem fere tempus legatorum lite-

literæ venerant, quæ adverſa omnia Genuenſibus, infeſtaque apud Auſtriacos nunciabant. Nam & Regina Ungariæ vicem Reipublicæ multâ, atque inani miſeratione cum proſequeretur, ſua ſibi tamen propiora pericula eſſe, quàm aliena loquebatur: & Britanniæ Rex ſpecioſum Italicæ libertatis nomen prætendebat, cui remittere aliquid Genuenſes de ſuis rebus non iniquum putabat. Sardiniæ autem Rex, non eſſe, cur ſe Genuenſes interpellarent, ſtomachans faſtidiosè dicebat: irent Londinum, ibique Britanniæ Regi cauſam probarent ſuam. Soli ex omnibus Borbonii Reges animo eſſe in Rempublicam ſingulari dicebantur. Nam probè intelligebant, plurimum ad res ſuas pertinere eorum hominum amicitiam, quorum eſſet urbs ad exerci-

tus in Italiam tranſportandos, inſtruendos, omnique re juvandos opportuniſſima, atque id Hiſpani præcipue ſentiebant, cum reminiſcerentur, quatuordecim ſibi naves onerarias tormentis, & commeatibus refertas non ita pridem diſperiiſſe, propterea quod Genuenſes, in quorum eæ portum refugerant, quique ob eam rem veluti Borboniarum ſtudioſi partium a Britannis inſimulabantur, ut omnis ſeu controverſiæ, ſeu calumniæ cauſa tolleretur, illas in Corſicam ſeponendas cenſuerant, præſidiis additis, ne amoverentur, niſi bello perfecto. Itaque cum Rempublicam ad arma, ſuamque deducere ſocietatem ſtuderent Vormacienſis fœderis iniquitatem durius etiam interpretabantur, incitabant, offerebant ſe, &, ſi ſibi ipſa non deſit, non ſe Reipublicæ defuturos pollicebantur. At

Digitized by Google

At Genuæ Patres, cognitâ Regum voluntate, hærebant nihilominus in dies magis, remque multos jam menſes extraxerant non tam gravitate negotii, quo quidem permovebantur, quam rerum publicarum conſuetudine quâdam, quæ conctabundæ omnes videntur, maximeque Genuenſis, in qua & lentius omnia, diligentiuſque perpenduntur, & eo ſunt homines ad decernendum tardiores, quo plures ad deliberandum conſentire debent. Lege enim cautum apud Genuenſes eſt, ne quid in Minori Concilio gravioribus præſertim de rebus referatur, quod non Senatus antea probaverit, neu die unâ, eâdemque referatur, atque ſtatuatur, neu denique ratum, firmumque ſit, ni id cum CC. adſunt CLX. ſuffragiis latis approbarint. Accedit ad hæc ingenium ho-

hominum ſubtile, atque in æſtimandis rerum momentis paulo moroſius; tum illa, de quâ ſupra dictum eſt, animorum ſtudiorumque varietas; ipſa denique Oratorum altercatio, quâ fiebat, ut diſtinerentur in judicando Patrum animi, atque afferrent ancipitem curam cogitandi. Qui enim ocium ſumme videbantur cupere, omnem belli ſocietatem aſpernabantur, quietem Reipublicæ utilem eſſe demonſtrabant: impedito enim ubique fere commercio, diſſentientibus inter ſe nationibus, Genuenſium autem portus cum omnibus æque pateant, omnes omnium ad eos pecunias perventuras dicebant. At quæ bello damna? quas clades? Ærarium corſico bello exhauſtum nullum eſſe: Tributum homines horrere: præterea periculoſum eſſe magnorum Principum

pum inimicitiis, & ſocietatibus immiſceri: ſemper id infirmioribus civitatibus fuiſſe fatale: hoc Senenſem, hoc Florentinam Rempublicam caſu corruiſſe: quibus vero ſociis fidendum Genuenſibus eſſe? Galliſne? qui amicos, ac neceſſarios ſuos in medio rerum impetu, proximo hoc Italico bello deſeruerint, cum proſpera omnia cederent, adeo ut, aut ſibi cupidius conſuluiſſe, aut invidiſſe illis Italiæ poſſeſſionem videantur? an Hiſpanis? an Neapolitanis? quorum utrique & per ſe minus valent, & fortunam potius, & Gallos, quàm fidem ſequentur? ſperare his copiis, atque auxiliis Germanicarum legionum robur, Britannici auri vim, Sardinienſis conſilii ſolertiam poſſe vincere, audacis eſſe nimiumque confidentis; præſertim cum auxilia procul
ab-

abſint, hoſtes autem in finibus hæreant, & mari, terrâque ipſam ſuffocare Urbem ſtatim poſſint. Non certe Finarium tanti eſſe, ut fortunæ omnium unà cum patriæ libertate in apertum diſcrimen projiciantur: caruiſſe eo oppido per multos annos Rempublicam; num aut divitem minus, aut potentem fuiſſe? feciſſe majores hac ipſa in re ſapienter, qui Finarii potius jacturam, quàm totius Reipublicæ naufragium facere decreverint: non eſſe adeo graviter inimicis iraſcendum, ne, cum illis nocere in animo ſit, ſibi noceatur: poſtremo ſatis compertum videri Vormacienſi fœdere non eſſe contentos Auſtriacos ipſos: accidere profecto poſſe multis de cauſis, vel ſimulatæ ad tempus amicitiæ, vel majoris commodi, vel calamitatis repentinæ alicujus

cujus

cujus etiam communium temporum, & fortunæ motus, ut Finarium nullo periculo, viribus integris, inſperatò retineatur. Hæc cum avidè arriperent, & ii, qui parum, & ii qui nimium timebant, cum approbarent divites, non reprehenderent prudentes, quibus ferociora omnia ſuſpecta ſunt, & cum contra etiam permulta occurrerent, quare turpis quies, aut periculoſa videretur; deliberandi tædium quoddam in Patrum animos irrepſerat, ut ſpe, metuque ſuſpenſi bellum pariter, pacemque faſtidirent. Ibi tum aliquis, qui magnæ habebatur authoritatis, & eloquentiæ: Patres conſcriptos, primum orat, atque obteſtatur, ut moram omnem abjiciant Reipublicæ pernicioſam, quæ eventum belli expectando præda eſſet ſine gratiâ futura victoris; non

ſe deinde pacis commoda, non belli caſus ignorare dicit, eâque eſſe ætate, iiſque fortunis, ut conquieſcere res, quàm perturbari malit: debere tamen ſe Patriæ magis laborantis aſpectu, quàm harum omnium rerum curâ commoveri: tum acerbitatem, atque odium Britannorum queritur, qui cum eos portu, & commeatu Genuenſes ſemper juverint, tam inimico in Rempublicam animo ſint, fuerintque jam tum, cum latronem Theodorum regiis devectum navibus, & publicis Carteretii literis commendatum in Corſicam ſummiſerint: iniquitatem Auſtriacorum docet, quos ſuum nomen, ſuaſque vires ad perniciem hominum optimè de ſe meritorum contra fidem commodare non pudeat: Sardiniæ Regis fraudem in ſurripiendis quinque ſuperiore Italico bello op-

oppidis prædicat, injuriam & cupiditatem in occupando Finario ultimum ex eâ re, præſentemque Reipublicæ caſum impendere, commemorat. Si enim, inquit, Sardiniæ Rex fines noſtros, quos Placentiâ Bobioque urbibus ex fœdere acquiſitis devinctos, atque obvallatos jam tenet, acerbiſſimis portoriis infeſtos terrâ habere, ut nihil invehere, nihil exportare liceat; ſi in Finarienſi littore portum extruere, quem dimenſum jam animo atque exædificatum habere dicunt, amplum, optimum, atque huic noſtro non tutiſſimo opponere cœperit: quid vos Genuæ futurum putatis? Finibus tam anguſtis? regionibus tam aſperis? deperditis vectigalibus, omni terreſtrium, ac maritimarum rerum uſu ſublato? an non fœdiſſima quæque, Finario

amiſſo, metuenda ſunt? aut finitimum hoſtem facili prædâ pacatiorem? aut denique patientiâ aliquid profici poſſe ſperamus? Caruimus eo certè oppido per multos annos, ſed ita, ut eam jacturam nunquam æquis animis tulerimus. Quod ſi vis, ſi tempus diſſimulandi nobis neceſſitatem aliquando impoſuit; etiam ne eripi nunc Finarium, atque abſtrahi e ſinu Reipublicæ otioſi patiemur? cum noſtrum, quod erat vetuſtiſſimo jure, præſenti pecuniâ emerimus, tantique emerimus, quanti venditor voluit, egens, ſumptuoſus? atqui Finarium jam Principes habuerunt, aut ita humiles, ut a nobis negligerentur, aut ita magni, ut ipſi oppidum negligerent: Regi vero Sardiniæ tam florenti, tam cupido, & cui ad ſuam cupiditatem parum ſemper, ad noſtram

ſtram perniciem nimium jam potentiæ eſt, Finarium concedere, quid aliud eſt, quàm arma ad Reipublicæ internecionem largiri? quo ille Finario, tanquam aggere utatur ad Imperio nos maritimo uſuque exturbandos, totoſque adeo evertendos? patientiâ autem, quâ ad omnes jam calamitates atque indignitates obduruimus, quid tandem proficimus? niſi ut leviora perpeſſis graviora imponantur? Et hercule ſolet is facile accipere injurias, qui ſegniter fert. Pudet dicere P. C. eò abjectionis atque humilitatis devenimus, ut in nos, qui armatis quondam Regibus reſtitimus, palam, atque impune, pauci montani homines, & neſcio quis Theodorus nequiſſimus inſultare non dubitent. Nunquam ne ad recuperandam dignitatem ingenuo dolore exc ita-

citabimur? cum potiſſimum dignitas unà cum ſalute Reipublicæ conjuncta ſit? quid ergo conſilii eſt? eâdem nos re ulciſci, quâ ſumus laceſſiti; vim repellere vi; conſpirationi Auſtriacorum, Borboniorum opponere ſocietatem. Nam mediis nobis, ac quieſcentibus poſtulare, ut ex aliorum diſſenſione augeantur opes noſtræ, ridiculum eſt. Quid enim vos Britannos, qui hoc vix portu abſtinuerunt, mercatoriis in mari navibus facturos putatis? cum ex Hiſpaniis, atque Galliis, quibus in provinciis cives noſtri magna, & ampla negotia habent, onuſtæ mercibus redierint? eas tanquam hoſtiles, aut hoſtilia portantes illi certe excutient, diripient; nos autem infeſtiore penè pace, quàm bello utemur. Quod ſi bellum tantopere formiditatis,

tis, quo bello commercium labefactari dicitis; cur non quietem perhorreſcitis, quæ illud omnino delet? At etiam fortunam, ut expectemus, ſuadent: quo majorem, credo, opprimendi poteſtatem habeat; namque imparatos, atque inertes averſari maximè dicitur. Quæ porro prudentia eſt fortunæ credere, cum uti conſilio poſſis? aut cæcâ malle expectatione pendére, quàm exploratâ ratione ſubſidium comparare ſalutis? At ærarium exhauſtum eſt, tributi nomen grave. Cupio videre, qui pecuniam ad conſervandam Rempublicam conferre dubitet, cum eam ipſam pecuniam niſi ſalvâ Republicâ retinere non poſſit. Præterea ſocietas Borboniorum cum ad multa alia, tum ad illud opportuna eſt, quod eorum pecuniâ exercitum alere poſſumus,

ſumus, quem conſcripſimus. At cavere ab amicis ipſis debemus, ne deſeramur. Nulla P. C. firmior amicitia eſt, quàm quæ magno amicis uſui eſſe poteſt. Id ſi Senenſes, ſi Florentini vidiſſent, nunquam freti amicitiis nullâ utilitate quæſitis, valentiſſimorum inimicitias ſoli ſuſcepiſſent, nunquam fortaſſis concidiſſent. Nam quid huic noſtræ ſimile amicitiæ eſt? Nonne Gallorum vel maximè intereſt habere in Italiâ apud nos aditum? præſertim ſi Rex Sardiniæ munitiſſimis arte, naturâque locis confiſus prohibeat? non Hiſpanis ſexennium jam fere inter Allobroges vagantibus noſtrâ nos ſocietate Italiam referamus? Non a Neapolitanis Auſtriacorum metum, atque impetum avertimus? Cur hos tam temerè quiſquam, & magno cum

cum ſuarum rerum detrimento a fide diſceſſuros judicet? nam de copiis, atque opibus eorum nemini omnium rectius credideris, quàm Auſtriacis ipſis, qui fugam jam audito Borboniorum adventu & præſidiorum latebras circumſpicere videntur. An vero in Italiâ pulſum fugere Lobcoviczium non audiſtis? Ardere Pruſiaco bello Germaniam? expugnari Belgium? retineri domeſticis diſſenſionibus Britanniæ Regem? furere Scotos? timere Batavos? Ipſe autem Sardiniæ Rex, quem maxime gravem, atque aſſiduum hoſtem habemus, non ſuis certe viribus, quæ mediocres ſunt, non pecuniâ, quâ eget, ſed auxiliis ſociorum, & noſtro imprimis ocio invaleſcit. Nunc, ſi a ſociis, quibus ſuſpectus eſt, quibuſque confidere multum non poteſt,

deſeratur; ſi noſtris nos periculis non indormire ſentiat, invaſurum ne aliena, an ſuis diffiſurum eſſe exiſtimatis? cum præſertim recordetur, ſe puerum profugum, atque ejectum in iis ſedibus quæſiſſe perfugium, quibus nunc mortiferum inferre bellum meditatur. Adverſus hoſtes tam infirmos, ſociis tam valentibus, eâdemque nobiſcum causâ conjunctis, dubitamus P. C., dijudicatâ jam fere belli fortunâ, eo progredi, quo incertâ etiam victoriâ deſcendere oporteret? quid tu igitur hoſtes contemnis, a quibus tantam Reipublicæ perniciem comparari dicis? Ego vero P. C. neque ita contemnendos puto, ut negligantur, neque ita metuendos, ut deſperemus; eoque validiora adhibenda eſſe remedia cenſeo, quo vehementius ingruit malum: niſi

niſi ſi quis eſt, qui perire turpiter, quam ſervari fortiter malit. Illud vos ad extremum pro meo ſummo in patriam amore, proque tanti diſcriminis magnitudine moneo, ut etiam, atque etiam proſpiciatis, ne magnorum Regum amicitiam tantâ in re invitatos refugiſſe aliquando pœniteat. Finarii cauſa ejuſmodi eſt, ut in eâ dignitas, ſalus præterea univerſæ Reipublicæ contineatur. Nihil eſt medium P. C. aut Finarium quovis bello, ſocietate, periculo etiam, & jacturâ retinendum eſt, aut hoſti parendum ſuperbiſſimo, aut denique hæc Urbs pulcherrima, hæc Patria omnium noſtrûm in vaſtitate, atque in ſolitudine relinquenda. Hâc oratione commoti Patres, impendentique Reipublicæ clade deterriti, ſimul freti fortunâ, quæ Borboniorum velificari

votis videbatur, famâque copiarum, quæ in Hiſpaniâ, quæ in Galliâ parari ingentes dicebantur, ſocietatem, ſui muniendi causâ, cum Borboniis inire decreverunt: ex eoque decreto, &, nequis rem enunciaret, jure jurando ſancitum eſt (poterat enim intempeſtivè enunciata res perturbari) & quibus conditionibus confieri ſocietatem placeret Hieronymo Grimaldo ſcriptum eſt. Is erat Reipublicæ ad Hiſpaniarum Regem Legatus.

Villa eſt Regis Hiſpani ad Tagum amnem in Arangueſiano venationum frequentiâ, & aquarum amœnitate nobilis. Ibi cum eſſet Rex animi causâ, Legati Borboniorum Regum, & Hieronymus Grimaldus, de quo dictum eſt, inter ſe colloquuntur: Vormacienſe fœdus Aranguesiano eſſe fœdere infirmandum. Itaque rebus

bus agitatis, conditiones cum conveniſſent, fœdus ictum eſt. Conditionum hæc erat ſumma: Borboniorum exercitus, claſſes commeatu, portu, Reſpublica Genuenſis terrâ, marique juvet: Iis auxilio decem hominum millia ornata inſtructaque cum xxxvi. bellicis tormentis ſubminiſtret: Ne prius ſubminiſtret, quàm Borboniorum exercitus conjuncti ſint, quamque ultra montes fuerint, qui agrum Genuenſem Septemtrionem verſus a Galliâ Ciſalpinâ dividunt, & Liguſticæ fauces appellantur: Reipublicæ Genuenſis Oppida, agros, fines Borbonii Reges tutentur: Philippo Hiſpani Regis Filio Regnum in Italiâ uti conſtituatur, omnes communiter armis, opibus curent. Hiſpaniæ Rex Reipublicæ Genuenſi, quamdiu bellum in Italiâ erit, duodecies HS. in ſingulos men-

menſes det: Lavinium, Cenopha, Monſ-grotius, Pares Oppida, eorumque Oppidorum agri, quo jure a Philippo Vicecomite Mediolanenſium Duce antiquitus Genuenſes receperant; item Serravallis oppidum, arx, ager, quo item jure paucis ante annis a Comite Leonardo Auria acceperant, eo omnia jure Genuenſium ſint: Reges erga Genuenſes eodem, quo erga ſuos, animo ſint, caveantque, nequa Genuenſibus in vectigalibus, terrâ, marique exercendis fraus, nequa injuria ab Hiſpanis, Gallis, Neapolitaniſque naviculariis, & Mercatoribus facta ſit.

Jam Gagius Genuam pervenerat, præterque mœnia Urbis cum pertranſire cœpiſſet exercitus, portas occluſerant Genuenſes, & popularium exitus, militumque diligenter coercebant

Digitized by Google

bant introitum, nequa aut illorum inſcitiâ, aut horum licentiâ, parviſque, ut ſæpe fit, cauſis, magna fieret rerum commutatio, neu quam etiam ſuſceperant a principio belli perſonam, ut medii eſſent, & adhuc tuebantur, intempeſtivè deponerent. Ac tametſi Gagius, qui ad Langenſes (Porciferæ hic eſt Pagus valli) idoneo loco caſtra poſuerat, magnopere eos adhortabatur, ut auxilia ſibi mitterent, aliâ ratione ſe non eſſe ad hoſtes iturum, quos numero, & loco ſuperiores eſſe intelligeret; tamen in eo perſeverandum Genuenſes putabant, ut ne prius mitterent, quàm noſter eſſet exercitus ultra eos montes profectus, qui Liguriam a Galliâ Ciſalpinâ dividunt, & Liguſticæ, ut dictum ſupra eſt, fauces apellantur: idque ipſum in Aranguesiano

Digitized by Google

no fœdere adſcribendum, eâque de cauſâ curaverant, quod verebantur, ne patefactâ ante id tempus ſocietate, ſtatim in finibus ſuis Auſtriacos hoſtes haberent, id quod Reipublicæ detrimentoſum eſſe exiſtimabant. Simul deſcendere aperte, palamque in partes auxiliis miſſis nolebant, niſi prius exploratis quantum poterant rebus, quarum prope certus videri tum poterat exitus, atque adeo oſtendendæ amicitiæ tempus opportunius, cum tribus magnis Philippi, Gallorum, & Gagii exercitibus conjunctis in Galliam Borbonii Ciſalpinam irrupiſſent: Ipſi autem adverſus vaſtitatem, cæteraſque belli clades, & Liguſticarum faucium anguſtiis, & tantorum exercituum conjunctione tutiores eſſent.

At Gagius neque ſine Genuenſium

ſium auxiliis Liguſticas ſuperari poſſe fauces dicebat, neque ducis conſiderati eſſe judicabat, eos relinquere poſt ſe non aperte ſocios, a quibus omnia fere ad bellum neceſſaria expectanda eſſent, & quorum auxiliares copias tamquam obſides habere poſſet perpetuæ ipſorum erga Borbonios voluntatis.

Interim Philippus Gagio ad duo millia Draconum, & provincialium Hiſpanorum Pyrochitrophorum coortes ſummâ virtute, quibus Auguſtinus Ahumada præerat, auxilio miſit; item Patris, Socerique nomine Marchionem Chetardienſem Gallum, & O-Walium Hibernum, qui apud ſe in exercitu erant, Legatos Genuam miſit: quorum alter Sarmaticâ erat legatione notus, alter, ut poſtea confecto bello cognitum eſt, concilian-

dæ pacis auctor præcipuus fuit, cum poſt incommodam plures Genuæ menſes ſimulatam valetudinem, mutandi, ut dictitabat, cœli causâ, in Britanniam profectus eſt. Hi igitur in Senatum introducti, Galliarum ſe ſe, atque Hiſpaniarum Regum nomine, quorum inſignis ſemper fuiſſet, & præcipua tunc eſſet erga Rempublicam benevolentia, & fides, veniſſe oratum dixerunt, ut auxilia Genuenſes Gagio ſubmitterent, quæ niſi ſtatim ſubmittantur, non poſſe Hiſpanos, Neapolitanoſque omnino progredi, & futurum fortaſſe, ut ad nihilum incredibilis eorum virtus recideret, auſi quâ ſunt aſcendere altiſſimos montes, tranſire rapidiſſimum flumen, extremam tolerare inopiam, quæ facilia ex difficillimis non tam animi magnitudo illis innata nationi-
bus,

bus, quam Genuenſis auxilii fiducia redegerat: non ſe ſe arbitrari temporis causâ, aut ſimulatâ Genuenſes amicitiâ ſocietatem cum Borboniis inſtituiſſe: Quid tam porro juſtæ, veræque amicitiæ repugnare, quam ſi, quod triduo, ad ſummum quatriduo præſtaturi ex fœdere ſint; fideliſſimorum id amicorum precibus repræſentare illiberaliter quodammodo denegent? debere eos communem potius utilitatem, ex quâ omnia homines interpretari fœdera oportet, quàm fœderum formulas, & verba ſpectare: factum eſſe Aranguesianum fœdus, ut communibus viribus communis repellatur hoſtis: at Genuenſium cunctatione iſtâ inopportunâ non repelli, ſed invitari hoſtem, ut Gagianorum militum paucitate contemptâ Liguſticas continuò fauces occupet:

cupet: quibus occupatis, & Gagium ad rem gerendam inutilem efficiat, & ipſos quaſi in vinculis habeat, ne ea, quæ Reipublicæ intereſſe cognoverint, quæque ille admodum timet, decernere audeant. Id vero ſi accidat, quo tunc Aranguesiani fœderis conſilium? Quo virium communicandarum ſpem? Sin autem in conſiliis capiendis unam intueri fortunam vellent, omnia hactenus accidiſſe Auſtriacis adverſa, Borboniis ſecunda: illorum ſemel, atque iterum ab invictiſſimo Rege Gallorum fuſas in Belgio ac ſuperatas copias, quas Batavorum etiam, & Britannorum exercitus ſublevabant: unam eſſe in Italiâ Genuenſium civitatem, quæ certiſſimam Borboniis victoriam creare poſſit: ejus patefactâ ſocietate fugæ ſe ſtatim Auſtriacos

cos mandaturos, neque ullum conſiſtendi illis in Italiâ locum fore; Proinde vel amicitiæ, vel utilitatis, vel denique fortunæ causâ ne cunctarentur auxilia Gagio ſubmittere: liberè jam, atque audacter deſcenderent in cauſam, & quos hoſtes jamdiu ſenſerint, pro hoſtibus aliquando haberent.

Genuenſes Legatorum permoti eloquentiâ, quam Borboniorum adjuvari victoriis intelligebant, & quod ingratum ſane videbatur tantulæ, ut apparebat, rei controverſiâ, in ipſo ſocietatis initio ſociorum offendere animos, & quod eo erant progreſſi, ut magis liceret non cœpiſſe, quàm cœptum ſemel non exequi uſque ad extremum. Millia hominum octo, & quæ ad eorum, bellique uſum pertinebant, auxilio mittenda eſſe Gagio ſta-

ſtatim cenſuerunt. Horum ſumma imperii tradita Joanni Franciſco Brignole-Sale eſt, cujus poſtea, cum Reipublicæ Principatum adeptus eſt difficillimo tempore virtus nobilitata eſt. Item S. C., quo mitti auxilia decreverant, renunciari Auſtriacis, eorumque ſociis per legatos oportere ſuos ſtatuerunt. Tanta autem erat erga Reges obſervantia Reipublicæ, ut ne Regi quidem Sardiniæ ipſi nominatim bellum denunciaverit, tametſi Vormacienſi irritata fœdere ſuas ab eo imminui, trahique in diſcrimen opes videret. Et per eos forte dies acciderat, ut Eques Alfierius, qui in agro Nicæenſi Sardinienſibus copiis præerat, in Genuenſium oppidum Albintemelium, ubi Hiſpanorum erant horrea conſtituta, impetum faceret, & præſidio dejecto, frumenti, pabulique,

lique, quod ſubito poterat per equites comportaret, reliquum, ne cui Genuenſibus uſui eſſet, incendio corrumperet. Denunciationem Reipublicæ Britanniæ Rex cum intellexiſſet, minaciter reſpondiſſe fertur cum ſuarum claſſium Præfectis imperaturum dixerit, ſiquid in eam rem ſibi videretur; Quanquam Genuenſium apud eum Legatus neque amici, neque hoſtis loco habitus Londini permanſerit. Rex autem Sardiniæ nihil accidiſſe novi dixit, ſi Genuenſes bellum denunciarent, quod ſuis favendo hoſtibus jamdiu gererent, neque ita tamen occultiſſimè, ut perſpici non poſſet. Quibus auditis Hieronymus Curlus, qui apud Regem Genuenſium Legatus erat, in patriam rediit, illato bello. At Bartholomæus Laumellinus, qui oppido No-

Novis Genuenſium juſſu præerat, ad Comitem Sculemburgium in caſtra Auſtriacorum ſe contulit, atque ita ex auctoritate Senatus cum eo egit: Genuenſes neque priores Auſtriacorum ſocio, atque amico Regi Sardiniæ, neque ſine causâ bellum denunciare: neceſſario facere, invitos, atque omnia prius expertos, ſi qua poſſet æquitate componi: unum ſe ſe infimis pene precibus oraſſe, ut quæ Reipublicæ optimo ſemper jure fuiſſent, atque eſſent, ea eſſe inſigni injuriâ ne deſinerent: ne id quidem propter Vormacienſe fœdus impetrari potuiſſe: ſuos jam ab Rege Sardiniæ fines violari, ad Albintemelium effringi, diripique horrea: quonam hæc omnia, niſi ad Reipublicæ perniciem pertinere? proinde non eſſe ipſis ſuccenſendum, ſi, ut

ut eſſet dictum, neceſſario ad arma deſcenderent, quæ inferri ſibi jampridem videant, ſi ſui muniendi causâ Borbonios ſocios adſciſcerent, ſi iis auxilia mitterent: nihil ſe propterea de ſuâ erga Auſtriacos benevolentiâ, atque obſervantiâ detractum arbitrari; quandoquidem jure Gentium obtinuerit, ut amicos contra amicos auxilio juvare, ſalvâ amicitiâ, liceat: nemini injuriam facere, qui ſua tueatur: imperium ſe ſe acceptum a majoribus velle conſervare: quo imperio ille haberi indigniſſimus debet, qui retinere illud quâcumque ratione aut non poſſit, aut non audeat. Dicentem Laumellinum interpellat Sculemburgius, & diſcedere conantem prohibet, eodemque temporis veſtigio Clericianæ legionis inſtructorem cum equitum, ac peditum parte mittit,

qui Reipublicæ præſidium, quod erat Novis, captivum abduceret, ipſumque Oppidum haberet prædæ loco. In quo nonnulla fuit hominum querela, qui Sculemburgium ſuæ magis iræ, quàm juri Gentium obtemperaſſe dixerunt.

Habebat, uti diximus, caſtra Gagius ad Langenſium Pagum, & ſicuti Genuenſium diligentiâ omnium copia rerum abundabat, ita præmiorum tenuitate, quibus donare exploratores ipſe conſueverat, flagitioſe erat ab exploratoribus imparatus. Nam Gagius alienæ pecuniæ non appetens, ſuæ parcus habebatur: id quod nonnulli in Imperatore reprehendunt, cui propoſitum unum illud eſſe debet, ut vincat, & victoriæ causâ non ſuis, non alienis parcere bonis oportere ajunt.

Sed

Sed exploratorum paucitate fiebat, uti hoſtium neque conſilia, neque itinera cognoſcerentur, ut levi auditione, & falſis plerumque rumoribus interdiu, noctuque conclamaretur ad arma; ſic ut tam incertis rebus non militibus quies, non ducibus ratio eſſet certa imperandi, omniaque erroribus, ac ſuſpicionibus perturbarentur. Quæ res impetus etiam noſtros, conſiliaque tardabat; propterea quod non ſatis celeriter explicari poterant, cum ignorarentur ea, quæ apud hoſtes gerebantur, & ad quæ accommodare ſua ſæpiſſime conſilia Imperatores ſolent. Præterea Philippici exercitus mora, quicum Gagiani exercitus iter conſentire debebat, non parvo erat noſtris ad progrediendum impedimento. Philippus enim expugnatis in itinere Loano, Oneliâque, Caſtel-

lis ſatis munitis procedere paulatim, ac Savonem vix aliquando tandem perveniſſe dicebatur. Hæc erant, quæ Gagio diutius ad Langenſium pagum morandi afferrent cauſam.

Jam Philippi, jam Genuenſium auxilia in Gagii caſtra convenerant, & tanto militum numero auctis copiis ad hoſtem proficiſci Gagius conſtituit, cognitâ prius loci naturâ, quæ erat ejuſmodi. Porciferam vallem, quæ in longitudinem paſſuum circiter x. millia patens ab amne appellatur, qui illam interfluit, quique modicis, ac prope nullis aquis eſt, niſi maximi accidant imbres, neque longius ab Genuâ millibus paſſuum iii. Arenam inter, Cornilianumque pagos in mare influit; quam vallem hominibus, ædificiiſque frequentem, & cultu, proſpectuque amœnam colles

les cingunt leniter acclives, qui in montes ſtatim aſſurgunt editos, atque aſperos: atque hi in arctas tandem coguntur fauces, quas Liguſticas appellari diximus. Has intra fauces una eſt militaris via, reliqua ſunt præterea itinera duo, quibus etiam patet aditus ad Genuam paulo tamen impeditior, atque difficilior: quorum itinerum alterum ad dexteram eſt Liguſticarum faucium ab eâ parte, qua mons eminet Flacconius, Iriaque amnis labitur; ad ſiniſtram eſt alterum ad alterius item montis radices, qui Gazius dicitur, editiſſimuſque eſt omnium circumjacentium. Tam illa militaris via latior, quàm anguſtiora hæc itinera duo in unum confluunt ultra Liguſticas fauces ad Octavium vicum, eoque Gavium verſus, Novaſque itur, oppida.

pida Genuenſium. Magna eſt harum faucium in bello opportunitas, ut qui eas prior occupaverit, hoſtem repellere levi negotio queat; ſi a duce milites non deſerantur, & ſi, qui vallem, monteſque incolunt, armis aptiſſimi homines ac feri, conſentiant. Tunc eas occupaverat prior Gagius, & præſidio cohortis impoſito, atque additâ munitione diligenter tuebatur. Auſtriaci, ne faucium præoccupatione premerentur, impetum adverſus montem facere in cohortem conantur, noſtri, ne locum maximæ opportunitatis turpiter dimitterent, paratiſſimo erant ad propugnandum animo. Contenditur prælio; & noſtri, quod loco, numeroque præſtabant, celeriter hoſtes dederunt in fugam: fugientes ſylvæ, tramiteſque texerunt, a quibus illi protecti, atque

Digitized by Google

que occultati, paucis amiſſis, ad Octavium ſeſe vicum receperunt, iiſque ſeſe adjunxerunt, qui ſubmiſſi a Sculemburgio numero ad ſeptem millia cum paulo ante vicum tenuerant, & nacti opportunum non longe a Lemure amne in valle collibus præſeptâ locum, quâ neceſſarius erat noſtris, & peranguſtus, ſi perrumpere vellent, aditus, hunc foſsâ, atque aggere communiverant, & occupatis collium jugis, loci naturâ, atque operis munitione, circumjectiſque ibi forte muris, quibus agri privatorum ambiebantur, freti prohibere noſtros tranſitu ſperabant. Quibus rebus cognitis, Gagius, profectioniſque, uti demonſtratum eſt, ſuſcepto conſilio, ſarcinarum, atque impedimentorum magnam partem Genuam verſus remitti jubet, quo tutius collocarentur, neque

neque multo militum præſidio ad ea tuenda opus eſſet, ipſe expeditiore, & in tres partes diſtributo exercitu occurreret hoſtibus. Dexteram partem eo ire itinere juſſit, quod ad montem pertinere Flacconium diximus, eique ducem Vievillæum Legatum præfecit: ſiniſtræ Comitem Sevium Legatum præpoſuit, qui præter montem Gazium eam duceret. Dux Mutinenſium, ipſeque unâ Gagius mediæ aciei præfuerunt, & militari illâ intra fauces viâ proceſſerunt. Equitatus poſt tergum rejectus, quod locis aſperis, atque conciſis ejus inutilis opera videbatur, lentius ſubſequebatur, agmenque cogebat. Legatis mandatum erat, ut iter moderarentur, neu prius concurrerent, quàm telum emitti exaudirent, ut undique uno tempore ad emiſſi teli fragorem in ho-

Digitized by Google

hoſtes impetus fieret, nullaque illis, ut inferioribus numero, & ab utroque latere circumventis ſpes fugæ relinqueretur. Appropinquabat hoſtibus Gagius; at Legati morabantur. Namque circuitu majore, & aſcendendis, deſcendendiſque collibus longius erat Vievillæo iter; & Sevius præter eandem interſepti itineris difficultatem in ipſos imprudens inciderat hoſtes, qui omnibus ab eâ parte ſaltibus deceſſiſſe falſo dicebantur, neque, certi quid eſſet, ſciri per exploratores poterat, quorum, ut ſupra docuimus, mira erat paucitas. Ac tametſi loco eos confeſtim cedere coegerit, id ipſum tamen ſuum hoſtibus iter aperuerat, & moræ injecerat aliquantum ut ab ſuo latere circumire in tempore hoſtes, ſicut convenerat, non poſſet. At ii, qui in mediâ erant

acie, cum pro ſe quiſque in conſpectu Ducis Mutinenſium, & Comitis Gagii Imperatorum etiam difficillimis rebus operam navare cuperet, retineri non potuerunt, quin locum ſubirent iniquum, hoſtium aſcenderent aggerem, adeo ut nonnulli ſublevati alii ab aliis in ſummâ conſiſtere munitione, ibique propugnantes interficere auderent. Hoſtes loco freti manu, & naturâ munito facile noſtros audacius ſubeuntes deturbabant, &, cum nullum fruſtra jaculum deſuper mitteretur, cædebant, videbaturque jam non ſine ingenti noſtrorum cæde perrumpi poſſe, propterea quod magno ipſi loci iniquitas præſidio, noſtris detrimento erat. Quod cum Gagius animadvertiſſet, ſubito tormenta aliquot adduci, quibus agger dirueretur, & adverſa locari juſſit. Quâ re per-

perterriti, ſimul cum alterâ ex parte prope jam Sevius adeſſet, ex alterâ Vievillæus deſcendere impreſſionem jam facturus cerneretur, tum a fronte ſuccedere noſtri acriter non deſiſterent, illi, relictâ munitione, ad Octavium vicum, indeque citiſſimè ſeſe, circiter octingentis amiſſis, ad Sculemburgium in caſtra receperunt. Neque illorum quiſquam ſuperfuiſſet, ſi aut Legati ab utroque latere, ut erat præceptum, uno in hoſtes concurriſſent tempore, fugamque iis interclusiſſent, aut fugientes pars equitatus, quem omnem non ſatis prudenter rejectum eſſe poſt tergum diximus conſectari, atque opprimere potuiſſet,

Recepto Gagius Octavio laborioſâ Gavium viâ proficiſcitur, quam etiam hoſtes interruperant, ut eſſent

Digitized by Google

noſtri ad inſequendum tardiores: quo cum tandem veniſſet oppidum ipſum, quod arcem habebat ſatis validam, communire, atque inſtruere jubet, ut eo pecuniam exercitus publicam, ægros, atque omnem belli apparatum conferret. Hæc dum ipſe adminiſtrat, Vievillæum Legatum, qui primo agmini præerat ad occupandas Novas, & commeatuum ab Genuâ ſubvectionem explicandam mittit; Sevium præterea Legatum mittit cum tormentis ſex, duobuſque millibus hominum ad expugnandam Serravallis arcem: quæ quanquam ad Iriam amnem poſita naturâ probè munita eſſet, præſidiumque ibi ccc. militum legionariorum Sardiniæ Rex haberet, quibus Roſcius caſtrorum Præfectus præerat, nihilo tamen minus longinquam oppugnationem ſuſtinere non po-

Digitized by Google

potuit. Vehementius enim a Sevio oppugnata, quàm a Roſcio defenſa, cum jam militum præſidiariorum ſtationes ollis tactæ incendiariis deflagraſſent, undecimo ab oppugnatione die, deditione factâ, capitur, & Genuenſibus ex Aranguеſiano fœdere attribuitur.

Interim Philippi, Gallorumque exercitus Subalpinorum præſidiis e ſaltibus Montisferrati dejectis, atque Aquis ſubito Statellis a Pignattello Legato occupatis, eâ felicitate, quæ plerumque adeſt novantibus res, omnem circa regionem in ſuam celeriter poteſtatem redegerant. Quibus cognitis Gagius diſcedendum Gavio, ulteriuſque ſibi progrediendum exiſtimavit, ut, cum Philippi Gallorumque copiis conjunctis ſuis, uno conſilio bellum adminiſtraretur, ſummaque

que imperii ad Philippum Philippi Hiſpani Regis F. reſpiceret. Erant numero, & genere hominum præſtantes copiæ Hiſpanorum, Gallorum, Neapolitanorum, Genuenſium. Marchio Malibojus Gallis præerat Galliæ militiæ Magiſter: lxii. millia peditum, viii. equitum habere in armis dicebantur. Magna multitudo, magnuſque ex tantis viribus animus, ut nihil ſibi impeditum, nihil hoſtibus tutum arbitrarentur. At Sculemburgius collectis, qui ab Octavio refugerant ad Ripaltam, Novis relictis, citatum agmen rapit, ibique loco munito, fluminibuſque circumfuſo caſtra locat de ſummâ rerum admodum ſolicitus. Neque minus æſtuans, laboranſque ab Auguſtâ Taurinorum Sardiniæ Rex venerat in caſtra: quæ quidem Tanarum inter, Padumque amnes

amnes poſita loci naturâ, pontibus, atque additis operibus munitiſſima erant, & ad bellum ducendum aptiſſima. Ipſe enim præſidiis, lociſque difficilibus hoſtium impetum frangere, & tractandis conditionibus, ac ſimulatione cum Gallis ineundæ ſocietatis præſentem procellam devitare, conſiliumque ex tempore, ac fortunâ capere meditabatur.

Ita Hiſpanis, qui nunquam victi, nunquam victores toties cum hoſte conflixerant, & iis, qui Gagio Duce Pontificias ultro, citroque Provincias diù pererraverant, neque tamen quicquam profecerant, & iis, qui in alpibus ad Italiæ portas ſexennium jam fere obverſati, in illam auxiliis etiam Gallorum irrumpere, cum ſæpe tentaſſent, nunquam potuerant; factâ cum Genuenſibus ſocietate ſubito

Digitized by Google

to in Ciſalpinam iter Galliam patefactum eſt. Auſtriaci autem, qui magno animo ingentique fiduciâ gerebant bellum, quod & mare Britannis ſociis tenebant, & locis confidebant naturâ munitiſſimis, eoſque ex Vormacienſi fœdere ſpiritus ſumpſerant, ut Italiam omnem ſuam dicerent, aliis eriperent, aliis donarent, modò reſpicere ſeſe, & ſuis timere rebus cœperant. Tanta traductis ad amicitiam, & ſocietatem Borboniorum Genuenſibus, facta eſt rerum in Italiâ commutatio.

FINIS.

Digitized by Google

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER II.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

CIↄ Iↄ CC L.

Digitized by Google

CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico

LIBRI SECUNDI

AD

PHILIPPUM BORBONIUM

Parmenſium, Placentinorum, & Guardiſtallenſium Ducem, Ferdinandi Regis Hiſpaniarum, & Caroli Regis Neapolis & Siciliæ Fr.

PRÆFATIO.

QUERELA *illa vetus*, *eorumque*, PHILIPPE DUX, *crebris uſur-*

Digitized by Google

pata ſermonibus, qui inani quadam antiquitatis ſpecie commoti, faſtidire præſentia conſueverunt: interiiſſe jam apud nos præclarum olim genus hominum, atque virtutum; non magnopere me quidem unquam movit, qui multa veteribus concedens, non adimo noſtris temporibus rerum gloriam maximarum; eamdemque ſemper fuiſſe video humanæ naturæ conditionem, ut, licèt optimum quidque rariſſimum ſit, nunquam tamen non extiterint ſingulares viri, atque omni laudis genere excellentes. Nam, ut alia omittam, qui bellicis abundarent laudibus, ætate certe noſtrâ non defuerunt. Federicus

Digitized by Google

quidem Boruſſiæ Rex in Germaniâ, Mauritius Saxo in Galliâ, atque in Hiſpaniâ Joannes Gagius digni ſane exiſtimari debent, qui cum illis Imperatoribus conferantur, quorum magnum eſt in Græcis, Romaniſque literis nomen: & multa ſunt domi, militiæque geſta ab Genuenſibus hoc tempore, adeoque præclara, ut vetus illa Italorum virtus, quam nimiâ jam ſervitute oppreſſam eluxerant omnes, revocata ab illis in lucem, & aucta etiam ſit. Atqui, ſi ullum eſſe poteſt temporum diſcrimen, non in vetuſtatis, aut novitatis nomine, ſed in eo poſitum eſt, quod fortunatiores cæteris ætates quædam

Digitized by Google

fuerint ſcriptores nactæ illuſtres, qui eorum hominum, qui tum florebant, recteque factorum memoriam ſcriptis commendatam ſuis, nullâ extingui oblivione voluerunt. Quò mihi vehementiùs ex noſtris hominibus ii excitandi videntur, qui ingenio, doctrinâque præſtant; ut quoniam in noſtram ætatem res inciderunt, virique maxime memorabiles, ne tantum illius decus jacére patiantur in tenebris, aut inconditis, vel ineptis narrationibus illuſtrari putent. Hiſtoria enim, quæ magiſtra vitæ appellatur, & poſteritati maxime inſerviat, oportet; non quid actum tantummodo, quove die ſit, id oſtendat, ſed

Digitized by Google

quo conſilio, quàque ratione geſtum ſit, demonſtrare debet; neque ſanæ mentis poſteri curabunt ſcire, ut eleganter accubuerit imperator, quove temporis puncto in urbem aliquam ovans introierit, ſed quàm perite ſententiam ſuam dixerit in concilio, aut ſtrenue in acie dimicaverit. At verò his temporibus, qui rudia quædam monimenta copioſe, diligenterque collecta atque annotata proferant laborioſi homines; quorum induſtriam non contemno equidem, quippe quam poſſe hiſtorico utilem eſſe videam, ſunt etiam multi; qui autem hiſtoriam ita ſcribat, quemadmodum Thucydides, & Xenophon apud Græ-

Digitized by Google

cos , Salluſtius , & Cæſar apud Romanos , & ne noſtros contempſiſſè videar , Macchiavellius , & Guicciardinius ornate prudenterque ſcripſerunt , reperietur fortaſſe nemo . Atque hujuſce rei culpam nonnulli in principes tranſferunt , qui cum honeſti , fortes videri malint , quam eſſe , illos ſcilicet extinctos vellent , quorum per literas , ſcribendique genus grave , & liberum ſua vitia , detractis ſimulationum involucris , in oculis hominum , atque in celebritate verſantur omnium gentium . Ego vero non tam principum iniquitatem , quàm perverſitatem accuſaverim certorum hominum , qui congeſta quæ-

Digitized by Google

dam temere obtrudunt tanquam aliquod hiſtoricum opus perfectum, nihilque arroganter ſane probant, niſi quod ſe aſſequi poſſe confidunt. Quibus non dubito, quin mirificus is architectus videatur, qui materiam, calcem, cæmenta convehat, perfectione operis neglectâ. Sed horum perverſitate judicii illa paulatim monſtra irrepſerunt, ut alii in coacervandis publicis, privatiſque tabulis ætates contererent ipſas, ſeſeque propterea magnos appellari hiſtoricos vellent; alii delectu verborum, ac ſententiarum hiſtoriam fieri mendoſiorem crederent; alii denique de ipſorum veterum hiſtoricorum laude detrahere non dubitarent,

Digitized by Google

cum dicerent, quod res geſtas exornaverint, conſiliaque Regum, atque Imperatorum fuſius explicaverint, peccaſſe eos in hiſtoriâ vehementer, quos qui ſequuntur, ii ſunt uni laudatiſſimi. Tametſi pudere illos arbitror ſententiæ ſuæ, cum videant, eorum, qui ad illas ineptias abierint, ſcripta evaneſcere ſtatim, vix ut appareant; eorum autem, qui ab optimorum hiſtoricorum veſtigiis non receſſerunt, poſteritate ipsâ, cui potiſſimum ſcribere debemus, creſcere, & confirmari. Me certe magis piget nobiliſſimorum auctorum gravitatem, & vim non eſſe in ſcribendo aſſecutum, quam ſecutum eſſe pœniteat.

Digitized by Google

Quanquam ne conatus quidem ipſe contemnendus eſt in maximis præſertim rebus: Atque eo me minus inſtituti mei pœnitere oportet, quòd grate, libenterque intellexerim trans mare, tranſque alpes, quibus in locis præclariſſimæ artes, ac diſciplinæ vehementiùs jam, quàm in earum quaſi parente, atque altrice quondam Italiâ ipsâ coluntur, non reprehendi rationem ſcribendi meam; exemploque noſtro experrecta eſſe hominum ſtudia, qui majore profecto, quàm nos, ingenio, atque eruditione id efficiant; ut, cum ætas noſtra rerum geſtarum gloriâ nullis veteribus cedat, pulcherrimæ etiam

Digitized by Google

alicujus hiſtoriæ laude cum illis adæquata eſſe videatur. Verum, quod honos alit artes, omneſque ad ea potiſſimum perſequenda incenduntur, quibus ad opes, atque ad honores præmia ſunt conſtituta, eruditorum idcirco hominum ſtudiis accedat neceſſe eſt Principum liberalitas, atque optimus in præclaros auctores animus. Magnificum eſt, verèque regium eorum, quibus imperes, utilitati ſervire; Neque major ad populos, quam ex rectè conſcriptâ hiſtoriâ permanat utilitas: Quæ quidem hiſtoria dat principibus regnandi, dat populis præcepta parendi, propoſitiſque virtutum exemplis, & præſentes, &

Digitized by Google

poſteros longe omnes excitat ad veram gloriam , quæ magnorum eſt in genus hominum pervagata fama meritorum . An , cùm ſordido , atque humili cuique e plebe opes patere Principum debeant , quod non tam ipſorum , quàm communes omnium ſint ; iis erunt occluſæ , quorum literis , atque præceptis beatæ ſunt civitates , ipſi clari Principes , ac potentes habentur ? Si leviores artifices , quòd corporis ſimulacra ignotis nota faciant , non vulgaribus dignos præmiis ſummi Reges ducunt , quàm benigne invitare ; quàm fovere liberaliter decet eos , qui virtutem illuſtrium virorum ſcriptis exprimunt ſuis , & perutilis exempli

Digitized by Google

imitatio poſteris ut prodatur, divino efficiunt ingenio?

Quæ res, Vos, magis quàm cæteros commovere debet, o Clariſſimi BORBONII PRINCIPES, *quorum tam multæ ſunt in Italiâ præſertim geſtæ res amplæ, atque magnificæ, ut earum pati intercidere memoriam grave ſit Vobis, Italicæ verò dignitati iniquum, virtuti ipſi prope injurioſum futurum. Quis* CAROLI *Neapolis, ac Siciliæ Regis fortitudinem? Quis conſilium? Quis tuum,* PHILIPPE DUX, *adverſis, ſecundiſque temporibus eundem ſemper animum non maxime celebrandum, ac ſcriptione digniſſimum judicet?*

Me quidem de Italico bello ſcribentem, quod bellum atrox, & periculoſum propter Te totum, atque abs Te fere totum geſtum eſt, inaudita virtus rapiebat in admirationem ſui. Videbam enim habuiſſe Te pueritiæ tempus extremum principium maximorum imperiorum, neque, cum aſſidue inter tela, ac cædes verſarere, cum frigore, cum calore ſæpe nimio vexabare, ullis unquam eſſe periculis deterritum, fractum incommodis; eundemque Te, qui toties hoſtium impetus pene puer fregeras, gloriamque viceras omnium Imperatorum, nunquam in victoriâ ſuperbum, in bello crudelem fuiſſe intelligebam. Quæ tua verò in

pace moderatio? Nam, cum feſſis, atque exhauſtis diutino bello provinciis, victores communi ſaluti conſulere vellent, victi ſuæ; neceſſariò factum eſt, ut ea Tibi Italiæ pars obveniret, quæ propter anguſtos fortaſſe fines non generi, non animo, non tuis certe rebus geſtis par eſſet: neque in hâc aut temporum, aut fortunæ injuriâ quiſquam Te mærentem, lamentantemque vidit. Atque illam tamen Italiæ regionem haud Te vel ideo indignam exiſtimaveris, quòd ELYSAM *Matrem Tuam ediderit, Reginam excellenti animo, ac virtute præditam. Quâ unâ commemoratâ laude, nihil de* FARNESIIS *conſilio, manuque præſtantibus ve-*

veluti ſedem, & Græcorum elegantia, & virtus immigraſſe Romanorum videatur. Quare mirandum non eſt ſi Græcorum, Romanorumque artibus excultæ, & nativo quodam ſenſu, atque inſita felicitate Reges ſemper bello, paceque inſignes aut acceperint, aut ipſæ fecerint: minuſque etiam mirandum eſt, ſi Tu, Optime Maximeque REX *ad eos imitandos Reges, & ſuperandos etiam commoveris. Quæ enim poſſederunt ipſi, regna obtines eadem, eodemque ſanguine ortus Abavum præterea habes Magnum* LUDOVICUM *Galliæ Regem, & Patrem* PHILIPPUM *Hiſpaniæ Regem præſtantiſſimum. Quod igitur a* LUDOVICO *Gallia, Hiſpania a* PHILIPPO *ha-*

buit, ut bonarum artium Parentes, atque illuſtrium virorum Patroni haberentur, & eſſent, id a Te Italia tuis, tuorumque Majorum peragrata victoriis, atque ornata legibus, & tua inprimis poſtulare Neapolis jure optimo videbatur, ſeque aſſequutam eſſe ſummopere gaudet. Teſtantur id cum moles illa objecta fluctibus, atque hoſtibus, portuſque manufacti, tum omnium diſciplinarum domicilium magnifico abs Te opere exornatum: quæ duo, ut omittam cætera, quoties Neapolitani vident, toties ſecuritatem ii ſuam, & beneficium neceſſe eſt tuum videant, lætenturque nihil eſſe abs Te prætermiſſum, quod ad pacis, bellique artes in civitate excollendas pertineat.

Digitized by Google

Quanta vero gaudii acceſſio ex eo facta eſt, quod gloriari poſſunt editos eſſe apud ſe Regios Liberos tuos, qui mihi jam ab incunabulis ſalutem innuere videntur Italiæ, & gentium fugam barbararum. Quo autem in majorem Imperiorum, magnorumque facinorum ſpem nati ſunt, eo diligentius ſolidæ virtutis præceptis, & veterum Romanorum exemplis imbuendi ſunt, ut ad maximas res conficiendas accedant paratiores. Atque haud ſcio, an hoc ideò fortuna tulerit, ut eo potiſſimum tempore naſcerentur Liberi tui, quo plurima, ac vetuſtiſſima illorum hominum monumenta in eodem littore e tenebris eruuntur, ubi in lucem ipſi ſuſcepti ſunt. Nam eorum facta

ſummo ſibi ſtudio imitanda eſſe ſtatuent, quorum leviſſima quæque a doctis viris tanta cura conquiri, explicarique videant. Et ſane ejuſmodi antiquitatis ſtudia niſi ad hiſtoriam cognoſcendam, clarorumque adeo virorum imitationem perſequendam referantur, curioſitatis cujuſdam pleniſſima, ſapientiæ autem inaniſſima reperientur. Quanquam non magnopere illi quidem vetera requirent, cum domi habeant ante oculos omnium exempla virtutum. Parentes enim habent eos, qui cum regiis abundent virtutibus juſtitia, beneficentia, magnitudine animi, privatis non carent continentia, probitate, ſuavitate morum, quæ licet recondita, atque interiores ſint, emanant tamen, multaque de iis

Digitized by Google

teribus ejus provinciæ dominis, nihil de urbium pulcritudine, agrorum ubertate, civium ingenio, quàm ad bonas artes propenſi, quàm exteris hoſpitales ſint, nihil, inquam, attinet dicere. Una enim illa inobſcurare cæteras ejus regionis laudes, Tibique, PHILIPPE DUX, *non ingratum afferre laborum, ac periculorum fructum videtur. Sed hos ipſos labores, hæc pericula, virtutes illas gravi, & copioſâ aliquâ hiſtoriâ non enarrare indignum ſane eſt, atque ab Italicorum ingeniorum præſtantiâ alienum; cum præſertim tanti Principis adventu Italiam ipſam otio, ut vera fateamur, languentem turpiſſimo, atque in mores abeuntem barbarorum ſpes*

Digitized by Google

ſit, commotam jam CAROLI *Fratris Tui Regno ſapientiſſimo, & invicto etiam Genuenſium exemplo, revocari aliquando poſſe ad optimas illas artes domi, foriſque recolendas, quarum ſtudio eluxit illa quondam, veluti divinum aliquod lumen. Equidem,* PHILIPPE DUX, *quanquam neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſim, nolui tamen in tam abundanti rerum abs Te geſtarum materiâ ipſe mihi deeſſe. Itaque ſecundum hunc Commentariorum meorum de bello Italico librum conſcribere, Tibique conſcriptum jure, ac merito dicare non dubitavi; neque putavi, aut repudiaturum Te, qui res ad ſcriben-*

Digitized by Google

dum maximas adhibuiſſes, ſcriptoris patrocinium; aut, cum alii ſive ceſſarent, ſive ſcribere non auderent, ſedulitatem noſtram inutilem cuiquam, vel invidioſam fore.

Digitized by Google

Ἐξ ὧν συνιδόντι, καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας περιγιγνομένην ἐμπειρίαν. Μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινοὺς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος.

Πολύβιος. Ἱστορ. Βιβλ. α.

CASTRUCCII BONAMICI

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ITALICO

LIBER SECUNDUS.

ADVENTU PHILIPPI Gallorumque in Ciſalpinam Galliam, Gagiique aucto exercitu auxiliaribus Genuenſium copiis, Auſtriaci, qui ad equitum peditumque millia erant xv. magnum in timorem perveniunt, ne, congredi tam impari numero ſi cogantur,

Digitized by Google

gantur, deſperatis rebus, Italiam dimittere omnem neceſſe habeant. Rex autem Sardiniæ, cujus maxime res agebatur, animo valde laborabat, ut ab imminenti ſeſe periculo eriperet. Illi erat certiſſimum omnia prius experiri, quàm Philippum Hiſpani Regis F. Neapolitani Fr. habere magnum in Italiâ imperii æmulum, & finitimum. Itaque ſocios ſuos de auxiliis Germanos, de pecuniâ Britannos adhortari per literas, nuncioſque non deſiſtit: quorum alteri Boruſco, alteri domeſtico bello (quod Carolus Odoardus Stuartius Româ improvisè profectus, & Stuartianis in minori Britanniâ partibus excitatis incredibili animi magnitudine gerebat) implicati quòd eſſent, non multum adjuvabant. At ille acris animi, magnique Vir delectum nihilominus habere

bere perſeverat inclinatione temporum, ac fortunæ non deterritus: pecunias cogit: oppida firmat: quas habet numero millium vix duodeviginti copias contrahit. Locum caſtris deligit, ut diximus, naturâ loci manuque munitiſſimum. Munitiſſimas item Alexandriæ, ac Dertonæ arces progredientibus opponere Borboniis conſtituit. Scribit Sculemburgio, quoniam, disjectâ manu, pares eſſe nequeant, ad ſe ut quamprimum veniat: contractis copiis, occupatiſque regionibus, e quibus repugnare poſſint, Borboniorum tardari impetum, & temporis expectari opportunitatem poſſe.

Sculemburgius erat eo tempore ad Ripaltam, & qui jam ante ſibi timens, adjungi Regi Sardiniæ vehementer cuperet, multò celeriùs, his literis acceptis, ad eum properavit,

&, conjunctis copiis, non longe ab eo loco, ubi Tanarus in Padum influit, ad Auguſtam Batienorum conſedit. Lævum ipſe, Rex Sardiniæ dextrum caſtrorum latus obtinebat: quorum erat ejuſmodi ſitus, ut poſita locis fructuoſiſſimis omnium rerum abundarent copiâ, & fluminibus munirentur iiſdem, quibus continebantur. Quocumque autem Borbonii irruerent, ſive Alexandriam, ſive Dertonam, quæ non multum a caſtris aberant, oppugnare vellent, facile erat Regi, Sculemburgioque ex tàm propinquis caſtris in utramque partem ſubſidio accurrere, atque oppugnationem repentino, ſi opus eſſet, incurſu diſturbare. Illi pontes in Tanaro, Padoque effecerant duos. Hos magnis operibus, ac præſidiis firmaverant. Ex his le-

vis

Digitized by Google

vis armaturæ pedites equiteſque emittebant, qui latius vagarentur, vias obſiderent, commeatus noſtros, & pabulatores interciperent. His rebus tranſalpina auxilia expectare, & bellum in hyemem ducere cogitabant; quo tempore plures poſſe rem caſus recipere ſperabant.

Gagius, communito Gavio, quo in oppido omnem belli, ut antea dictum eſt, apparatum, ægroſque deponeret, ejuſque oppidi arce Præfecto Laurentio Imperiali traditâ, qui eam cum Varennenſi de exercitu Genuenſi cohorte, & Caroſium item tueretur, diſcedendum inde, ulteriuſque ſibi progrediendum exiſtimavit. Itaque rei frumentariæ provideri, vecturas civitatibus deſcribi, caſtrenſes atque obſidionales machinas ſupportari mandat. Militum contentiones, quæ in exercitu

citu ex tot nationibus, generibuſque hominum variis conflato interdùm ſuboriebantur, ſeveriori coercet edicto, ut nequis ſeſe veteranus tyroni, Hiſpanus Genuenſi, Neapolitanove intolerantiùs miles præferret. Hortatur, ut, depoſitis inanibus æmulationum ſtudiis, unâ omnes mente bello ſerviant; neque ſe in milite verborum arrogantiam, ſed virtutis laudare præſtantiam dicit. Vievillæum legatum commeatuum explicandorum causâ jam ante Novas miſſum revocat, eundem, aliquot Novis præſidio cohortibus relictis, cum parte, quam habet, copiarum explorare iter, primoque agmini præeſſe jubet. Ipſe cum reliquo exercitu ſubſequitur; & ſecundùm Lemurem amnem iter faciens, Capriatam eodem die venit. Quò cum veniſſet, caſtra in ſatis amplà

plà

Digitized by Google

plâ planicie facit, quæ uſque ad Predoſam Alexandrini agri vicum porrigebantur. Ea venit in caſtra Liguſtica Genuenſis exercitus legio. Hujus legionis Centuriones, qui Protribunorum mil. loco mererent, Cives erant ex nobilitate parato omnes animo ad quodcumque pro Reip. dignitate periculum ſubeundum. Ibi verò Gagius cognoſcit ab Rege Sardiniæ in una caſtra receptum Sculemburgium. Cui quidem ſi nihil eſſet ſpatii datum ad ſeſe cum Rege conjungendum, &, Capriatâ poſthabitâ, ſi ſtatim ab Gavio nihil moratus ad Julianum pagum rectâ Gagius contendiſſet, exiſtimabant plerique, futurum fortaſſe, ut ferme in ipſo bellum initio finiretur. Nam Sculemburgius, præoccupatis ab Gagio viis, neque facilem ad Regem acceſſum,

neque

neque tutum habebat receptum, & cogebatur, ut numero, animoque inferior multo noſtris, alieniſſimo tempore, longe ab Rege Sardiniæ abductus dimicare, aut Iriam Ticinumque oppida verſus, receptum parare fugæ ſimilem. Quo in receptu, imminentibus præſertim Gagianis, & Regem Sardiniæ demorante Philippo, magna ipſi militum, atque omnium fortaſſe rerum jactura facienda erat. Simili ratione Rex Sardiniæ cum auxilio Sculemburgii nudatus, neque per ſe impari numero Philippo, Galliſque irruentibus obviam ire, neque ſuis ſe caſtris tenere, ne a multitudine noſtrorum intercluderetur, poſſet, coactus eſſet, aut tenuiſſimâ victoriæ ſpe de imperio ac ſalute uno prælio decertare, aut inſigni cum detrimento Alexandrinum & Dertonenſem agros dimit-

dimittere, & Auguſtam uſque Taurinorum profugere: quod utrumque certiſſimam perniciem afferebat ei, qui neque firmum, neque amplum haberet exercitum, eoque exercitu fortunas omnes contineri ſuas videret. Ita Sculemburgio mora Gagii, Regi Sardiniæ Sculemburgii celeritas ſalutem attulit.

Interim ex omni fere eâ regione, quæ cis Tanarum eſt, Bormiamque amnem attingit, legati ad Philippum veniunt, ſuorum qui excellens ſtudium profiteantur, polliceanturque omnia facturos quæcumque imperaverit. Imperat jumenta. Illi undique conquiſita adducunt in caſtra. Quæ res maxime fuit opportuna. Nam peſtilentia late ſerpens in Subalpinis, & per Ciſalpinam vulgata Galliam, boves ferè omnes morbo tentaverat,

atque abſumpſerat, adeo ut neceſſariis ab rebus, raris ſubvectionibus, laboraretur. Eâdem item de causâ, ne carne milites veſcerentur peſtilenti, edici placuit, ut mercatori, calonive ejuſmodi pecus ſine certâ cautione vendere in caſtris ne liceret, capitis penâ iis, qui non paruerint, conſtitutâ. Sed Philippus proſperis elatus rebus, & ſecundiſſimâ populorum voluntate, paulo longius procedit; caſtraque metari ad locum jubet, qui Serſellus appellatur, ab Alexandria longe millia paſſuum vii.

Gagius quoque viii. omnino dies ad Capriatam commoratus, Boſcum proficiſcitur, Alexandrini item agri vicum non ignobilem; & quàm proximè poteſt, Philippi caſtris caſtra ponit. Caſtrorum propinquitate invitati, & dignitate hominis admoniti

Dux

Dux Mutinenſium, Gagiuſque, & Brignolius-Salius Philippum conveniunt, eique de ſuo in Ciſalpinam Galliam adventu gratulantur. Philippus item Gagiani exercitus viſendi causâ, proſequentibus compluribus legatis, ducibuſque, quo in numero erat Malibojus Gallicæ militiæ Magiſter, & Gallorum in Italiâ Imperator, noſtra venit in caſtra. Producto exercitu per omnes adequitat ordines. Genuenſium copiarum robur, atque ordinem maxime admiratur; & Brignolium-Salium ſummum earum Præfectum, qui aderat, intuens: eſt verò, inquit Brignoli, cauſa, cur meo nomine Reip. gratias per literas agas ſingularibus verbis, quòd Borbonias partes præclaro ſane, & firmo exercitu juverit. Philippi aſpectu fit maxima inter milites gratulatio, omniumque

que animi ad lætitiam, ardoremque pugnandi excitantur. Spes augetur victoriæ. Itaque concilium ſtatim advocatur. Quo in concilio cum deliberaretur, Alexandriam oppugnari placeret, an Dertonam, res in controverſiam deducitur.

Gagius oppugnandam Alexandriam cenſebat, neque tantum in Dertonâ captâ præſidii, quantum in Alexandriâ expugnatâ & præſidii, & opportunitatis eſſe exiſtimabat. Dertonâ captâ, quæ devia quodammodo ſit, nihil fere profici: non loco hoſtem moveri, non denique prohiberi, quin, ut ſæpe jam fecerit, liberè, atque audacter in Genuenſem uſque provinciam prædabundus excurrat, commeatuſque intercipiat, qui ex eâ ad nos provinciâ abundè ſupportantur: exercitum verò noſtrum

atu

aut diſtrahi magnâ ſubmiſsâ manu, quæ commeatus expediat, vel commeatibus impeditis rerum inopiâ neceſſariarum premi. At verò in Alexandriâ firmiſſimum noſtris ad omnem belli fortunam præſidium conſtitui; ejuſque arce expugnatâ, & commeatus explicari, & Genuenſes defendi, & hoſtem non modo cohiberi, ſed eo etiam compelli, ut ſalutem ſuam aut ancipiti prælio committat, aut fugâ petat longiſſimâ: non Caſale, Haſtamque Pompejam, Forumve Fulvii tanti eſſe, ut, amiſsâ Alexandriâ, fugientibus tutæ, victoribus difficiles poſſint videri: Dertonam ipſam Alexandrinæ arcis caſum facile conſecuturam: neque quicquam intereſſe ipſoſne Auſtriacos, Regemve Sardiniæ profligent, ſine quo Rege vigere Auſtriaci in Italiâ nequeant.

queant. Quod ſi neceſſitate, ac deſperatione compulſus prælio velit decertare, tum verò intellecturum Sardiniæ Regem, quid cum Auſtriacis, Subalpiniſque ſuis collati invicti Galli, atque Hiſpani exercitatiſſimi in armis, quidque Italicæ virtutis vindices Neapolitani, & Genuenſes valeant; qui, ut cæteris rebus inferiores ſint, multitudine certe obruere hoſtem poſſunt. Tametſi non tam hoſtem verendum, qui multis jam rebus, ſui timoris ſigna miſerit, quàm anni tempus: adeſſe enim jam, atque appropinquare Autumnum; quo tempore cum maximi accidant imbres, viæque omnes in Ciſalpinâ præſertim Galliâ deterrimæ fiant, quis fatigatum pluviâ militem continenti inſuper labore conficiat? Quis in tantâ proluvie aggerem extruere, tormenta promovere,

arcem

arcem denique tentare audeat opere, & præſidio munitiſſimam; quæ Tanaro præterea non mediocri certe alluitur amne, in eâque regione ſita eſt, ubi ſuffoſſo ſolo iii. in altitudinem pedum aqua abundat ſtatim, atque effluit? Proinde, dum tranquillitas eſſet, dum vires integræ militum, oppugnandam eſſe Alexandriam, cujus tanta eſt opportunitas, dici ut poſſit, eâ in poteſtatem redactâ, bellum eſſe prope confectum. Malibojus contra, eo ſe minus dubitare dicebat, quin Alexandrinæ arcis oppugnatio ſeponenda modo eſſet, quòd eas res, quas Hiſpanorum imperator commemoraſſet, ipſe quoque perſpiceret; intelligeretque non minori, quàm lx. dierum ſpatio validiſſimam expugnari arcem poſſe, præſertim quam ſuccinctam eſſe Regis Sardiniæ, atque Auſtria-

ſtriacorum exercitibus videat: ſibi etiam perſuaderi non multum inde ad reliquas adminiſtrandas res ſuperfuturum temporis; ſed eâ ipsâ re admoneri, quo diligentius multo proſpiciat, ne diutinæ oppugnationis morâ implicati, cæteris noſtri rebus excludantur, neve interea hoſtes, opportunitate aliquâ datâ, confirmentur. Quid verò, inquit, proficimus, ſi in difficillimâ ſtatim oppugnatione offendimus? infectâque tandem re diſcedere cogimur? An non plerumque accidit in bello, ut parvulis ex cauſis magna repente exiſtant incommoda? Et, incommodo accepto, ſi belli initium ducatur a clade, atque ignominiâ, quo tandem milites ardore deinceps animorum, quâ fiduciâ vincendi futuros putatis? Quod fore omen reliquorum, ſi male priora proceſſerint?

Digitized by Google

rint? ac jam, ut omnia cedant ſecunda, nihil hominum, nihil fortunæ vitio peccetur, nulloſne crebris hoſtium eruptionibus, ignibuſque milites abſumi? nullos tædio laborum, periculorumque dilabi exiſtimatis? Quò verò tunc mancum jam, & debilem, hyeme adventante maximâ, adducemus exercitum? Num, Alexandriâ captâ, reliqui præterea eſt nihil, quod agendum ſit? Non Dertona ipſa recipienda? Non pacandi Inſubres? Non Mediolani arx? Non Forum expugnandum Justuntorum? Ideone alpes ſuperavimus, ideo maximos comparavimus exercitus, eoſque tanto commeatu, & molimento contraximus, ut Philippo Gallorum Regis Genero, cui Ciſalpina omnis late Gallia non ſufficit, unum tot rebus quæratur oppidum, eoque oppido imperii ejus

 ampli-

Digitized by Google

amplitudo circumſcribatur? Quare, ne tantus ad maxima, ſuperbiſſimo delectu, collectus exercitus circa unius arcis mœnia conſeneſcat, omittamus Alexandriam, quæ difficilem habet, & longinquam oppugnationem; ac Dertonam potius oppugnemus, quæ neque militum noſtrorum vires difficultate oppugnationis atteret, neque diuturnitate morabitur. Quod verò ad commeatus explicandos, & Genuenſes tutandos attinet, non eſt, cur ſimus de commeatibus nimium ſolliciti, cum tantum equitatu valeamus; neque video, quare ab iis hoſtibus tantopere Genuenſes timeant, quos adventu noſtro timere vehementer, & latitare vident. His in utramque partem diſputatis, cum a Gagio nihilominus, atque ab Hiſpanis, & Genuenſibus, qui concilio intererant, acri-

acriter reſiſteretur: oppugnate, inquit, Alexandriam, ſi ita vultis, Malibojus, & id commotiore vultu, ut excandeſcere videretur: mihi quidem certum eſt, inquit, totâ hâc ab oppugnatione tamdiu abeſſe cum meis, Rex dum reſcribat. Daturum enim ſe ad Regem literas, quodque ille in hanc rem imperaviſſet, id ſe facturum pronunciaverat. Quæ oratio cum inſtituta eſſe videretur extrahendi temporis causâ, commodius multò Gagius duxit dare manus, quàm altercando, expectandoque diem ex die ducere, & bello opportuniſſimum terere tempus. Itaque ſuperavit ſententia Maliboji, etiam quòd ei Philippus acceſſerat, qui Regis Philippi patris inſtituto, ingenioque ſuo gallicis ſtudebat rebus, quòdque ad Gallos redire ſumma rerum, & conſiliorum videbatur.

Digitized by Google

Namque Hiſpanis ab Philippo Rege datum erat in mandatis diligenter, a Gallorum ſententiá ne recederent, quorum opibus, atque auxiliis ad Italicum bellum uti ſe poſſe arbitrabatur. At Galli, qui Hiſpanorum conjunctione ſatis habebant diſtrahere in Italiam Auſtriacorum vires, ne tantum in Germaniâ valerent, non tam enixe favebant, & cupiebant Hiſpanis, quàm videri volebant; vel invidiâ, communi humanæ gentis vitio, quòd ſuæ detractum potentiæ crederent quidquid acceſſiſſet alienæ, vel timore quodam permoti, ne potentiores Hiſpani facti conſilium ſibi caperent ſeparatim, neu pacis bellique conditiones ab ſe latas contumacius abnuerent, quàm pati homines poſſent, qui omnia ad arbitrium, atque utilitatem referrent ſuam.

Con-

Digitized by Google

Concilio dimiſſo, Philippus ab Serſello, Gagius a Boſco profecti, diverſo uterque ab Alexandriâ itinere, quò primùm contendiſſe videbantur; Philippus non longe a Boſco ad Frigariolum, Gagius ad Julianum pagum, eumque locum, qui Garofolorum turris appellatur, qui locus abeſt a Dertonâ circiter millia paſſuum iii., caſtra ponunt. Mittitur Marchio Caſtellarenſis, Philippi legatus, qui ab Novis, Gavioque oppidis tormenta, reliquaſque res, ad oppugnationem quæ pertinent, iiſque in oppidis Genuâ opportunè ſubmiſſæ aſſervabantur, ad exercitum confeſtim deducendas curet. Evocatur Pincaronius Præfectus Fabrûm, qui ex noſtris prope Mutinam caſtris, ut antea cognitum eſt, miſſus ab Gagio fuerat cum hominum millibus v. præſidio tor-

tormentis, impedimentiſque illius exercitus. Atque iis Pincaronius in naves impoſitis, quæ Genuam mari deferrentur, ipſe cum expedito agmine terrâ progreſſus, & impetrato ab Etruſcis, qui ſeu vim veriti, ſeu nullis impliciti partibus quieſcebant, tranſitu; & hoſtibus, qui ut ei Lunenſem in agrum deſcendenti in itinere occurrerent Vectio duce properaverant, ſummâ vitatis celeritate, Rapallum tandem pervenerat, oppidum Genuenſium in litore poſitum ad orientem, atque ab Genuâ circiter millia paſſuum xx. Atque inde evocatur, qui Dertonæ ad oppugnationem tormentis, operibuſque præſit. Caſtra Gagii ad Garofolorum turrim, ut diximus, poſita communiuntur. In ea ſuas transferre copias Philippus conſtituit. Perpetuæ foſſæ, quibus om-

omnia fere caſtra cingantur, perducuntur, atque aquâ ex flumine derivatâ complentur. Id hoc conſilio, quoniam planiſſimo in loco explicata neceſſariò, atque eſſent obverſa ad hoſtem caſtra, ut ſi ea ille, Gagianis in Dertonenſi oppugnatione occupatis, tentare auderet, ejuſmodi difficultatibus abſtereretur: Philippi autem milites, equiteſque, & propugnare faciliùs, & aquari commodiùs poſſent. His conſtitutis rebus, Dux Mutinenſium, Gagiuſque, & Malibojus cum peditatus, & equitatus parte proficiſcuntur ad caſtra hoſtium exploranda Tanarum, Padumque verſus. Loci naturam, & ſitum perſpiciunt caſtrorum. Salæo in itinere pago expugnato, nonnulliſque exceptis, & interfectis hoſtibus, in quos imprudentes, & diſperſos offenderant, in ſua ſeſe caſtra recipiunt. At

Digitized by Google

At Sardiniæ Rex Alexandriæ vehementer timebat, quòd eò nos iter habere primis diebus cognoverat, valdeque perturbabatur, ne propugnaculo imperii ſui firmiſſimo ſpoliaretur. Itaque cohortes aliquot ſubſidio in arcem ſubmittit. Præfectum per literas admonet, nihil reliqui ad defenſionem faciat: docet in eâ arce unum totius imperii ſui ab eâ parte auxilium poſitum eſſe: hortatur denique, ut fidem, & virtutem ad extremum uſque ſpiritum retineat. Ipſe tametſi totis dimicare copiis non conſtituerat, ne, ſuorum robore amiſſo, ſociis, hoſtibuſque, victus victorque opportunus ad injuriam foret, tamen educto identidem exercitu, inſtructiſque ordinibus ſeſe oſtentabat in armis; atque Alexandriam potiſſimum reſpiciebat, ut oppugnationis tempore, ſi

ſi accidat, & præſidiariis cum ſpe imminentis ſubſidii ſtudium propugnandi accederet, & noſtris eâdem de causâ ſpes diſcederet arcis potiundæ.

Interim Genuenſes fidei, & ſociorum non obliti, Eſcerium caſtrorum Præfectum, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, & bello Pannonico ordinem apud Germanos duxerat, cum ii. hominum millibus, qui x. millium ex fœdere numerum explerent, ad Gagium in caſtra contendere jubent. Gagius ab Juliano dextrâ progreſſus, flexuoſo magis quàm longo itinere Vighitiolum venit: qui locus eſt ultra Dertonam circiter millia paſſuum ii. Eodem, uti conſtitutum erat, tempore a Frigariolo profectus in iiſdem ad Julianum caſtris, unde Gagius diſceſſerat, Philippus

conſedit, equiteſque, ne longius a caſtris progrederentur, plurimorum dierum pabulum habere convectum juſſit. Ita media erat inter duos exercitus Dertona: neque hi tam longe inter ſe diſtabant, ut alter alteri auxilium ferre non poſſet. Officia Philippus, & Gagius partiuntur inter ſe. Gagius Dertonam oppugnet; Philippus contra hoſtes conſiſtat, nequa illorum poſſit irruptio oppugnationi moram, militibuſve in opere occupatis inferre periculum.

Captâ, ut diximus, Serravallis arce, eâdemque Genuenſibus ex fœdere attributâ, ad eum locum publicè ex S. C. recipiendum Brignolius-Salius profectus erat. Caſtronovo præterea, Iriâque, reliquiſque omnibus circum Dertonam vicis, agriſque in poteſtatem redactis, & jam advectis

a Ca-

Digitized by Google

a Caſtellarenſi tormentis, cum nihil eſſet, objectis ab eâ parte Philippi caſtris, a Rege Sardiniæ, Sculemburgioque timendum, cum etiam confirmatior eſſet, aucto noſtrorum numero, & frequentior ad opera miles; propterea quod, paucis amiſſis, Sevius cum ſuis ab expugnatâ Serravalle Gagii redierat in caſtra; cum item recentia ab Genuenſibus auxilia, & quæ cum Pincaronio iter per Etruriam fecerant, adventare prope diem copiæ dicerentur; opportuniſſimis rebus omnibus, & Trib. mil. militarique architecto de exercitu Hiſpano Jacobo Sicrio uſus, homine ad uſum ac diſciplinam belli perito, Dertonam oppugnare Gagius inſtituit.

Ipſum erat oppidum in ſatis edito colle poſitum antiquitus, eoque

deducta fuiſſe dicitur colonia civium Romanorum, quæ Ligures, Inſubreſque coerceret. Everſum, deletumque multis ſæculis poſt a Friderico Ahenobarbo ob egregiam erga Mediolanenſes fidem, Mediolanenſes æquam ſequuti regionem ad infimum collem publicè reſtituerunt, ut eadem urbs diruta, reſtitutaque ſocialis utrimque fidei documentum eſſet. Oppido nunc inſidet arx in colle ſita, ubi vetus fuiſſe oppidum dicitur; eaque duplici opere, & loci naturâ munita, difficilem habere videtur oppugnationem. Nam & novas quaſdam munitiones ex ſtramentis, ac virgultis aggere conſtratis in circuitu adjecerat Sardiniæ Rex, & ipſa habet arx adſcenſum undique, præterquam a collibus, arduum. Quá enim parte in orientem ſpectat, colles ſunt pari fere altitudinis faſtigio, qui

Digitized by Google

qui ab Apennino initium ducunt, paulatimque ad planitiem redeunt, quæ eſt a ſeptemtrionibus propter viam Mediolanenſem, in eâque planitie ſub ipſis collium radicibus opera Borbonii ſua inſtituerant; quæ quidem opera non longius aberant ab oppido, quàm quo adjici jaculum poſſet. Tametſi autem ex arce, atque ex propugnaculo portæ, quæ appellatur Iria, omni telorum, igniumque miſſilium genere noſtri fatigarentur, opus perfecerant tamen; conſtitutiſque tormentis vii. muri partem eam, quæ a portâ Iriâ ad mœnium angulum inter ſeptemtriones, atque ortum ſolis pertingit, labefactare cœperant. Quo malo perterriti oppidani, cum ſeſe in arcem præſidiarii omnes recepiſſent, celeriter mittunt, qui urbem Gagio dedant, ſeſe-

ſeſeque imperata facturos ex auctoritate decurionum polliceantur.

Receptum oppidum, perductis ſtatim operibus, Borbonii circumvallant, iiſque colles etiam occupant, quos eſſe ad orientem diximus. Noſtris, qui in opere verſabantur, magnus inceſſerat terror jaculorum, quæ ſine ullâ intermiſſione ex arcis muro a Subalpinis adigebantur. Ad hos repellendos magno uſui fuerunt Corſi l. de exercitu Genuenſi, qui tam audacter, fortiterque ſuccedebant, ut conſiſtendi illis in muro poteſtas omnino non fieret. Itaque perfectis operibus, collocatiſque tormentis ad xii. kal. Sept. oppugnari undique arx cœpta eſt vehementiſſime; tantaque erat telorum vis, & jactarum copia ollarum, ut nullus in arce locus a ſtrage, incendioque defenderetur.

retur. Non tamen deerat negotio Præfectus arcis. Quæ enim deeſſe ad munitionem videbantur, perfici ſtatim, quæ convulſa, ac ſemiruta erant ex vi tormentorum, reconcinnari imperabat. Excubias ipſe, ac vigilias adhortans, increpans circuibat. Eruptione, cum paratiſſimus eſſet a præſidiariis, eaque multum in diſturbandis noſtris operibus proficere poſſet, pugnare noluit militibus ſuis vel parcens, vel diffidens. At Rex Sardiniæ inani ſimulatione ſeſe oſtentare videbatur, quaſi laboranti ſubſidium arci laturus. Nam, cum partem copiarum ſuarum Tanarum tranſire, propiuſque Dertonam accedere juſſiſſet, repente, appropinquante primo Maliboji agmine, receptui cecinerat, ſuoſque omnes citra Tanarum vitabundus eduxerat. Erat gravior in
dies

dies, atque aſperior oppugnatio. Luculentam ex noſtris plagam, dum murum ſubit incautiùs, Turrius acceperat Marchio Campoſanctenſis, & Hiſpanorum legatus. Complures etiam illorum vulnerabantur, atque interficiebantur. Exteriores arcis munitiones, quas ſtramentis, virgultiſque conſtratas demonſtravimus, injectum, aut dilapſum forte ignem cum facile comprehendiſſent, omnes conflagraverant, ardebatque etiam ingens lignorum ſtrues, quæ erat in arce ad obſidionis tempus reſervata; neque interim tormenta ceſſabant, omniaque erant cædis, incendiorum, ruinarum plena, adeo ut obſequium deſperatione exuentes milites præſidiarii, non modo acerbiùs ferrent reliquos labores, ſed penè etiam ſeditione factâ, de deditione, ut tandem ageretur, flagi-

flagitarent. Quos Præfectus blando ſermone appellans, non poſſe edocet ſine maximo rei militaris flagitio tam paucis diebus, firmiſſimæ arcis fieri deditionem: hujus rei totius rationem atque exitum uni ſibi eſſe curæ debere, cujus hæc omnia fidei commiſſa ſint: bonum ipſi animum haberent, atque, ut fortes milites decet, unam reſpicerent dignitatem, cætera ducibus, & fortunæ permitterent. Confirmatis militibus, & reſtinctis incendiis præſentis deditionis ſpes ſublata eſſe videbatur. Sed cum reliquis deinceps diebus acti eſſent a noſtris cuniculi ad arcem duo, opuſque in occulto perfectum, quo ad primas jam accedere munitiones, ipſamque foſſam ſine periculo licebat, omniaque ad ſuperandum vallum, murumque inſtruerentur, eique ne-

gotio qui primâ vigiliâ præeſſent Comes Ceciliensſis Genuenſium copiarum legatus, aliique duces, & Felix imprimis Balbus Protrib. mil. e legione Liguſtica, præſtans animo, & nobilitate adoleſcens, nominatim eſſent delecti: ſubito iii. non. Sept. Præfectus arcis, ſigno dato, colloquium petit. Colloquendi factâ poteſtate, Trib. mil. de exercitu Subalpinorum Ferrerius Marchionis Ormæenſis F. ejus qui apud Regem Sardiniæ gratiâ, atque auctoritate valuit plurimùm, ex arce mittitur. Cœnobium erat ſodalium Cappuccinorum non longe ab arce intra oppidi mœnia. Is locus ad colloquium deligitur. Quò cum ventum eſſet ab utrâque parte, ipſeque cum adeſſet Gagius, qui ex ſuis ad Vighitiolum caſtris hâc de re certior factus eodem vene-

venerat, loquitur Ferrerius: Non eſſe quidem aut arcem adeo ſubrutam, aut animos ita perculſos præſidiariorum, ut plures adhuc dies tolerari nequeat oppugnatio: ſed Præfectum commotum maximè miſericordiâ militum ſuorum, quos interficiendos videat, ſi nimium pertinaciter in defenſione perſeveret, a deditione non abhorrere: id autem poſtulare, ut mittere ad Regem Sardiniæ ſibi liceat, utque interea ſint induciæ, dum ab illo rediri poſſit: non poſſe, ni id ſit factum, fieri deditionem; propterea quod Præfecto mandatum ſit a Rege ſeverius, ad extrema ut prius deſcendat, quàm arcem dedat. Ubi id a Gagio negatum, & ſtatim, ſi vellent, de conditionibus agere deditionis conceſſum eſt; quòd omnis erat odioſa

Digitized by Google

procraſtinatio, ut inimica victoriæ, ac tempori rerum gerendarum; internunciis ultro citroque miſſis, & paucis cum eſſet in utramque partem verbis diſputatum, res huc ſub noctem deducta tandem eſt, ut Gagio arx extemplo traderetur, perfugæ redderentur; ut tympana, ut ſigna, & ſarcinarum partem efferundi ex arce præſidiariis poteſtas eſſet: præſidiarii arma omnes in ipſo egreſſu ad vallum ponerent: ſignifer, centurio, trib. mil., reliquique duces ne ponerent, cautum eſt: præſidiarii milites, duceſve eorum Iriam ſtatim deducerentur, ibique dimiſſi, Auguſtam Taurinorum rectâ contenderent; neve eorum cuique militi, ducive in exercitu, aut in præſidiis eſſe liceret, quo in exercitu, quibuſve in præſidiis adverſus Borbonios, eorumve

ſocios

Digitized by Google

ſocios bellum gereretur, fraudique iiſdem eſſet, ſi fuiſſent. His conditionibus tradita Hiſpanis eſt arx Dertonenſis, quæ neque oppugnari vehementius, neque diligentius defendi potuit; nemoque erit, opinor, rei militaris peritus, qui citius, quàm oportuerit, factam eſſe deditionem dicat, cum ſciat, tantam fuiſſe hujuſce oppugnationis vim, ut diebus minus xiv. a quâ die oppugnari cœpta eſt, ollarum millia incendiariarum xi. in arcem conjecta fuerint, telorumque adacta millia circiter lxx.

Interea dum oppugnabatur Dertona, Philippus, duceſque Borboniorum primi de reliquis rebus conſultabant. Namque hoſtes tanto etiam ſub oculis accepto detrimento, ſuis ſe tamen caſtris tenere adhuc velle, & longius illinc diſcedere vehementius

tius etiam vereri videbantur, quàm ipſius Dertonæ jacturam. Quod fore prævidebat Gagius, idque ipſum conſilia noſtra tardabat; implicatique hærere videbamur, quò nos tandem expugnatâ Dertonâ, verteremus. Nam & Alexandriam oppugnare iiſdem de cauſis, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, longum atque impeditum videbatur; & ad hoſtem proficiſci duobus ſubnixum exercitibus, quique loco tam munito atque opportuno caſtra haberet, temerarium, & periculoſum erat. Itaque ejus imprimis rationem habendam eſſe Gagius cenſebat, ut hoſtium copiæ aut e ſuis latibulis elicerentur, aut diſtraherentur. Atque id, inquit, difficile non videtur, cum numero ſuperiores tantum ſimus, ut pluribus locis, rebuſque pares eſſe queamus. Plura igitur adire loca, eorumque alias

alias tentare provincias opportet. Tantum enim imperii, atque exiſtimationis ſuæ diſcrimen aut hoſtes eliciet ad pugnam, in quâ abducti illi a munitionibus, ripiſque fluminum impari nobiſcum conditione decertabunt; aut ad ſuis ferendum auxilium diſtrahet, & diſtractos, paucoſque adverſus plures, & præſtantiores nullum certe flumen, nulla munitio defendet. Hoc probato conſilio, & ne efferretur, cum perpaucis communicato, Vievillæum legatum mitti placuit, qui cum viii. hominum millibus, tormentiſque aliquot caſtrenſibus Placentiam, Parmam, Bobiumque verſus ſtatim proficiſceretur, in eaque invaderet loca. Sed Philippus, expugnatâ, ut diximus, Dertonâ, equo invectus in oppidum ex paſſim diſjectis, deuſtiſque munitionibus quan-

tâ

tâ vi res eſſent adminiſtratæ, cum judicaſſet, Gagium pro ejus merito, ejuſque milites collaudavit: ipſum, qui Regis Sardiniæ juſſu arcem defenderat, Theodorum Phalettum Equitem verbis eſt proſequutus honorificentiſſimis, cui non animum in acerrimá oppugnatione, non fidem erga Regem ſuum defuiſſe dixit: Dertonenſes autem bono eſſe animo juſſit, eoſque mitiſſimè appellavit, quo minore eſſent timore. Illi obviam ei gratulantes exierant univerſi, & perſpectâ Hominis indulgentiâ in victos, imperii commutationem adeo non querebantur, ut Philippo viſo, obliti malorum viderentur, quæ plerumque ſequi oppugnationes conſueverunt. Ipſe cohortibus Hiſpanis iv., unâque Gallicâ cum Leertio Mierio, qui præeſſet, præſidio Dertonæ relictis,

in

in ſua ſe caſtra eodem die recepit.

Gagius ab Rege Hiſpaniæ aureo nuper vellere donatus, quod inſigne eſt ſummi apud Hiſpanos honoris, ad Caſtrum cum exercitu novum progreditur, cujus caſtelli mœnia amnis Iria præterlabitur, caſtraque metatus, xv. ibi ipſos moratur dies. Id quod haud ſcio, an recte factum fuerit, cum, præcipitante belli tempore, celeritate maximè opus erat. Sed iiſdem diebus Sanctacrucium Morillii Comitem, & Tarraconenſis alæ Præfectum, quâ in alâ Caſtruccius Bonamicus harum Scriptor rerum, equo merere cœpit, cum delectâ manu, quæ appellabatur Caſtulonenſis, turmiſque aliquot equitum, & tormentis caſtrenſibus iv. proficiſci, eundemque, cum ad Stratelliam pervenerit, ſubſiſtere, & non longe ab

Digitized by Google

eo loco in Pado pontem efficere jubet. Pontes item alii aliis in locis inſtitui dicuntur. Exciduntur eâ de causâ longe lateque arbores, & convehuntur: conquiruntur undique naves. Increbreſcit quotidie rumor, meditari Gagium tranſducere Padum exercitum, locaque trans flumen, & præſidia hoſtium adoriri. Expugnatur ab noſtris Pluviera, quem illi locum cis Tanarum munierant, firmoque præſidio tenebant. Quibus rebus hoſtes perterriti, cum unâ ex parte ad occupandam Placentiam, Parmamque profectum Vievillæum legatum, alterâ pontes in Pado fieri audirent, cum tranſpadanæ regioni timerent, noſtros autem, expugnatâ Pluvierâ, propius accedere perſpicerent, magnopere perturbabantur, neque ſatis certum habebant, cui potiſſi-

Digitized by Google

tiſſimum rei occurrerent. Itaque ſuis ſe caſtris fiduciâ loci continebant, &, quo tutiores eſſent, unum in Pado pontem, unum item in Tanaro reliquerant, reliquos interruperant; & nihilo tamen ſecius per eos dies Mantuæ ſubſidio, eique circum regioni cohortes vi. emiſerant, expectabantque ancipiti curâ diſtracti, dum aliquid noſtri certius conarentur.

Interim Vievillæus legatus Placentiæ appropinquabat, quæ dc. non longe a Pado paſſus in campis poſita æquiſſimis arcem habet non admodum probè munitam. Hujus urbis, itemque Parmæ imperium, atque hæreditas, agnationis lege, venire dicebatur ad Elyſam Farneſiam Hiſpaniæ Reginam, quæ reliqua erat una ex eâ familiâ, quæ iis in civitatibus regnum multos annos obtinue-

nuerat. Tunc ex Vormacienſi, ut diximus, fœdere ab Rege Sardiniæ poſſidebatur. Nihilominus Placentini ſive deſiderio veteris dominationis, ſive odio præſentis, Borboniis partibus ſtudebant. Ii, qui in primo Vievillæi agmine ibant, Placentiam, eamque ad partem improvisò accedunt, quâ vergit urbs ad ſeptemtriones, & fons eſt Auguſti vetuſtiſſimus, qui magnâ aquæ vi in Padum illabens portum efficit opportunum. Scalis admotis muros tranſcendunt, effractâque portâ, primo urbem impetu invadunt; neque quidquam propius eſt factum, quàm ut prædæ ſtudio a Borboniis militibus amiciſſimorum hominum oppidum eveſtigio diriperetur: nihil adeo milites inania juvant partium ſtudia. Sed legatus in tempore adveniens militum licen-

licentiam auctoritate, miniſque compreſſit. At Subalpini, quos numero ad dcc. præſidii causâ eò miſerat Sardiniæ Rex, cum nonnulli in ipſo tumultu excepti ab noſtris eſſent, reliqui fere omnes in arcem confugiunt. Primò confirmant ſe, & colligunt, tormentiſque prolatis conantur arcem defendere: poſtea verò ubi potiſſimum ab eâ parte, quæ ſpectat in meridiem, juxtaque portam, quæ a Raymundi Fano appellatur, extrui aggerem, tela, igneſque accidere creberrimos, murumque arcis labefactari, & noſtros ad vallum uſque ſibi aditum operibus patefeciſſe vident, fractis jam animis, & deſperatis omnibus auxiliis, colloquium petunt, & ſe, atque arcem Vievillæo dedere coguntur. Quo facto Subalpini milites præſidiarii fermè omnes

nes ſacramentum apud Hiſpanos, & Neapolitanos dicunt.

Receptâ Vievillæus Placentiâ, nihil moratus Parmam contendit; eoque item oppido, ſecundâ oppidanorum voluntate, ſine ullâ contentione potitur, propterea quod Auſtriaci milites dccc., qui ibi erant præſidio, Placentinæ arcis caſu cognito, ſub adventum noſtrorum oppido exceſſerant, ſtatimque Mirandulam profugerant. Quibus rebus geſtis, & Bobienſi item agro pacato, redit in caſtra Vievillæus magnâ felicitatis opinione, fitque ingens inter milites, vulgoque totâ Italiâ inter eos gratulatio, qui, nulla quaſi a Borboniis ſervitus impenderet, liberam, ejectis Auſtriacis, & florentem Italiam fore dictitabant, & victores venire Borbonios lætabantur. Quâ in lætitiâ unus

unus mærebat Gagius, propterea quod ſecundis tot rebus nondum conſequi poterat, quod ſibi erat propoſitum maximè, ut ad ſuarum rerum periculum hoſtes aut abſtraheret, aut diduceret. Nam tametſi Sculemburgius, cognitis iis rebus, quæ erant Placentiæ, Parmæ, ac Bobienſi in agro geſtæ, Pertuſatum miſerat, qui cum cohortibus, turmiſque aliquot equitum dexteram Padi ripam aſſervaret, necubi effecto ponte noſtri copias tranſducerent; non tamen ipſe ab Auguſtà Batienorum, Regeque Sardiniæ diſceſſerat. Et nihilominus non deſperans Gagius, huc aliquando deſcenſurum Sculemburgium, ipſe, cum ſe ad Caſtrum Philippus novum contuliſſet, omnem ferme exercitum ſuum Iriam ducit, quæ eſt cis Padum, non vici inſtar, ſed urbis,

bis, atque abeſt a Caſtronovo circiter millia paſſuum ii. Eò cum veniſſet, eâdem uſus ſimulatione itineris pontem, quem non longe a Stratelliâ fieri imperaverat, ut antea dictum eſt, properari, & perfici jubet. Perfectum munitionibus maximis, adductiſque tormentis communit, firmumque collocat eam ad partem pontis, quæ converſa erat ad hoſtem, præſidium Hiſpanorum Pyrochitrophorûm, & Genuenſium militum, quibus Protrib. mil. Joannes Carolus Pallavicinus præerat; eodemque tempore, quo Philippus Marchionem Caſtellarenſem cum legionibus Parmenſi, & eâ, quæ Flandria appellatur, Parmam, Placentiamque cum imperio miſerat, qui earum civitatum præſidia tueretur; quibus ex præſidiis, quos ibi Vievillæus reliquerat,

rat, milites deducebantur, & cum iis copiis ab eâ, quantum poſſet, parte contra hoſtem progrederetur, ipſe Vievillæum cum aliquot hominum millibus ire Ticinum jubet.

Ticini erant præſidii causâ dc. ex Croatiâ velites. Præterea exploratores renunciaverant, nullos fere eſſe portis cuſtodes, nullas agi noctu vigilias, languidos interdiu, & infrequentes verſari velites in muro, ipſum oppidi murum locis nonnullis vitium feciſſe. Quibus rebus cognitis Vievillæus Æmiliam ingreſſus viam, deque eâ declinans ad ſiniſtram, effecto, ut diximus, non longe a Stratelliâ ponte tranſducit exercitum, cum tranſire illum Auſtriaci magis ægre ferrent, quàm obſiſtere auderent; & vitato Padi, & Ticini confluente, multo commodiore, atque

occultiore itinere progreſſus, præmiſſo cum levis armaturæ peditibus cc. Flobertio militari architecto de exercitu Hiſpano, qui aditum ad urbem tentaret, ſiqua hoſtibus inopinantibus, poſſet irrumpi, ipſe cum reliquis copiis ſubſequitur, in noctemque conjectus, cum non longe abeſſet ab oppido, idoneum nactus locum, ibi conſedit, igneſque fieri prohibuit, nequa ſui adventus procul ſignificatio fieret. Flobertius nocte intempeſtâ ſilentio acceſſerat ad portam, quæ occurrit Cremonâ venientibus, eamque contra, atque exploratores ad legatum detulerant, cuſtoditam offendit. Nam, quod erat noſtris incognitum, mille & quingenti Auſtriaci milites legionarii ab Sculemburgio ſubmiſſi eâ nocte in urbem intraverant, erantque propter hoſtium

Digitized by Google

ſtium propinquitatem, & ſuorum auctum numerum in cuſtodiendâ urbe paulo attentiores. Itaque vigiles, portæque cuſtodes mature ſentiunt, &, clamore ſublato, jacula conjiciunt; neque tamen, quid rei ſit, explorant, aut cavent incredibili ſocordiâ. At Hiſpani pedites, ubi præter opinionem, quos arctiſſimo ſomno oppreſſos languere crediderant, vigilare, & propugnare vident (ut improviſis homines rebus facile exterrentur) primo vehementer perturbantur, deinde terga ſubito vertunt, & fugere contendunt. Fugientes increpat Flobertius, quidnam vererentur? paucos eſſe intus velites, non, quamvis ſenſerint, auſuros prorumpere: ſimul ducentos a portâ paſſus ſubſiſtere in ipſâ viâ jubet, dum paululum digreſſus ad mœnia accedit ipſe ſpeculandi

causâ. Ille omnia circumſpectans animadvertit, muri partem quamdam exeſam vetuſtate corruere, eminentibuſque ex ruinâ ſaxis non difficilem dare ingredientibus adſcenſum. Hâc exploratâ re accurrit ad ſuos; quid viderit, & quid fieri velit, oſtendit; dubitantes confirmat, prædam oſtentat. Quibus rebus invitati pedites eundem regreſſi ſequuntur ducem itineris, qui erat agminis, occultatique foſsâ, & ſubnubilâ nocte ad locum pergunt. Ibi Flobertius ipſe, cæteris audaciam ut adderet, ſaxis nixus eminentibus, primus murum aſcendit; inde, traditis per manus armis, alii alios exceptantes, aſcendunt omnes, perque aggerem progreſſi munitionis, orbe facto in ſtationem irrumpunt, quæ erat ad portam collocata, ipſamque, cuſtodibus obtruncatis, portam refrin-

ſringunt. Mittit confeſtim Flobertius, qui rem geſtam Vievillæo nunciet. Vievillæus, qui longiore morâ diſtentus, ſpe metuque æſtuabat, ſtatim cum nuntio proficiſcitur. Interea ex clamore, fremituque concurſantium totâ urbe rumor percrebuit, expugnari oppidum, veniſſe hoſtes. Quo in tumultu dum oppidani ſemiſomnes ſtupent, Auſtriaci milites, arreptis armis, procedunt in medium, & viis atque angiportis occupatis, Flobertianos repellere conantur. Committitur prælium, longiuſque conſultò a Flobertio cedendo, reſiſtendoque producitur. Ecce autem, pugnantibus utriſque acriter, atque albente jam cœlo, Vievillæus legatus omnibus copiis urbem ingreditur. Tum verò Auſtriaci novitate rei, & multitudine noſtrorum commoti, perterritique repugnare

Digitized by Google

re diutius non potuerunt, atque in fugam conjecti, nonnullis amiſſis, in arcem dcccc. confugiunt. Reliqui ſeſe oppido foras Alexandrinâ portâ proripiunt, Ticinumque amnem lapideo ponte tranſgreſſi, qui pons oppidum contingit, ad ſuos ſeſe incolumes recipiunt. Poſtridie, qui in arcem confugerant, ſe, ſuaque omnia ſine morâ Vievillæo dediderunt.

Gagius ſemper, ut videbatur, ſpectans, ſi tot diverſis itineribus hoſtium copias diducere poſſet, per cauſam ſubmittendi Vievillæo auxilii Silvam caſtrorum Præfectum cum cohortibus vii. & duabus equitum, totidemque Draconum alis Ticinum ſtatim contendere jubet. Eò etiam confluunt deducti Parmâ Placentiâque milites, quorum in locum miſſas cum Caſtellarenſi legiones duas demonſtravimus,

Digitized by Google

vimus. Eodem ipſe cum univerſo exercitu Gagius imminere, & cogitare dicitur. Dies palam dicitur, quâ die caſtra moveantur. Vievillæus, capto Ticino, latius cum equitatu vagatur, maximumque toti provinciæ terrorem infert. Trepidatur Mediolani, ſic ut civitas ipſa, miſſis ad Vievillæum legatis, de deditione agat. Hoc ſtatim per exploratores defertur ad hoſtem. Sculemburgius his omnibus rebus invitatus, cum neque tantum ſine gravi causâ convenire Ticinum copiarum, neque iter tam longe avertiſſe ab hoſte Gagium arbitraretur, Mediolano timens ab Rege Sardiniæ diſcedendum ſibi eſſe ſtatuit, retinenteque Rege, negat enimvero ferendum eſſe, ut, ſedente ſe, omni Regina Ungariæ in Italiâ imperio dejiciatur: Mediolanum hoſtes non obſcu-

ſcure petere: arcem illam neque ſatis munitam eſſe, neque paratam ab defenſoribus. Itaque vel ad ſpeciem exercitus, vel ponti, locoque præſidio cohortibus ad Auguſtam Batienorum relictis ii. ipſe cum reliquis copiis Padum tranſgreſſus per Laumellinum agrum omni incitatus ſtudio Mediolanum ferebatur, ut arcem, & tranſpadanam illam omnem regionem tueretur, & ſi deprehenſos in itinere Borbonios opprimendi daretur occaſio, facultatem ne prætermitteret,

Gagius lætanti jam animo, & ſpe optimâ confirmatus, quòd perinde, ut in concilio pronunciaverat, tandem erant hoſtes diducti, quâ die profectum Sculemburgium cognovit, eâ die caſtra movet; is dies erat ad v. kal. Octob., & non Ticinum, Mediolanumque verſus, uti omnium erat

erat ſermo, proficiſcitur, ſed repente quaſi commutato conſilio, revocatis etiam, quas Ticinum ſubmiſerat, cohortibus, equitumque alis, & præſidio ponti, quem in Pado fecerat, Ticinoque, Iriæque oppidis, quantum ſatis eſſe viſum eſt, relicto, ipſe, copiis reliquis omnibus contractis, cum adveſperaſceret, regredi Dertonam verſus cœpit, Iriamque amnem, ponte minus v. horis facto, tranſgreſſus, eâ celeritate xv. circiter millium noctuabundus viam proceſſit, ut, cum luceſceret, ad Tanarum e regione Auguſtæ Batienorum perveniret. Eò etiam tranſgreſſi flumen e regione Rivaronis, ac Montis caſtelli, ſicuti inter eos pridie convenerat, diverſo ſub lucem item confecto itinere, Philippus, & Malibojus, dato ſigno, concurrunt.

Oritur Tanarus ex Apennino, quà proxime pertinet ad Alpes maritimas, torrentibuſque auctus xii. tamen neque eâ eſt altitudine, neque rapiditate aquæ quin pluribus locis vado tranſiri queat; præſertim ſudum ſi diutius fuerit, ut tum accidit: atque ubi Pado appropinquat, in quem influit, Alexandriam alluit, & non longe a Monte caſtello, atque Auguſtâ Batienorum labitur, quæ inter loca, Subalpini atque Auſtriaci caſtra fecerant. Caſtra erant, ut demonſtratum ſæpe eſt, naturâ, atque opere munitiſſima. Alexandria, Forumque Fulvii erant oppida a tergo ūtroque in latere. Siniſtrâ erat Padus, dextrâ Tanarus, atque ubi ſe amnis ipſe Tanarus ad angulum inflexerat, ante frontem caſtrorum fluebat, in eoque amne pons, atque ad capita

pon-

pontis, & ſecundum fluminis ripas perpetuæ fere ſtationes, & munitiones erant. Præterea rubis, ſentibuſque interjectis viæ impeditæ, congeſtiſque ſaxis, & crebris arboribus ſuccisis, atque inflexis aditus præcluſi omnes, ut eò penetrari ſingulari etiam homini difficillimum videretur poſſe, idque ita recte videbatur, ut, cum adventus Borboniorum Regi Sardiniæ nunciaretur, aliquandiu fides fieri non poſſet: tantam habebat loci fiduciam, ſperabatque, ſi tam arduum Borbonii facinus auderent, aut tandiu repugnare facile poſſe, dum, cognito hoſtium adventu, Sculemburgius regrederetur, aut temeritatis ipſos præſentem daturos pœnam, cum loco iniquo, atque in ipſo flumine dimicare cogerentur. Quibus difficultatibus non frangebantur animi

Digitized by Google

Borboniorum, ſed incitabantur, quo celerius, vadis repertis, flumen tranſirent, opprimerentque Subalpinos diſceſſu Auſtriacorum relictos a firmiſſimo robore veteranorum militum. Itaque, triplici inſtructâ acie, hoſtibus, Tanaroque appropinquabant. Nocturnum erat iter, multiſque anfractibus devium. Conſilium imperatorum ne efferretur, perpauci tenebant legati. Perpauci item erant itineris duces, hique ipſi eadem conſilii ignoratione non omnino locum noverant, quem peterent. Ignari autem milites, quò ducerentur, partim properabant, partim morabantur, & tormenta ad prælium neceſſaria ab iis tardius adminiſtrabantur, qui ei negotio præerant, & quæ tormentis præſidio erant Belgarum Prætorianorum cohortes duæ lentius ſubſequeban-

bantur. At Gagius, qui dextro cornu cum Mutinenſium unà Duce præerat, jam cum ortâ luce ad Tanarum, ut diximus, perveniſſet, neque dum ob difficultates, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, reliquæ eſſent copiæ conſecutæ, eas, quòd res in celeritate poſita eſſe videbatur, non putavit expectandas; atque ad Subalpinos, qui adverſam confertiſſimo equitatu ripam obtinebant, dextram intendens, ſimul proximos reſpiciens equites regios: Habetis, inquit, Equites, eundem in conſpectu hoſtem, quem Campoſanctenſi prælio fudiſtis: eandem vos ad Tanarum præſtate virtutem, quam ipſo me duce ad Scultennam præſtitiſtis: jam fugam ille circumſpectans, impetum certe veſtrum non feret. Hæc quam breviſſime potuit eloquutus, equo admiſ-
ſo,

Digitized by Google

ſo, in medium irruit flumen. Illum primò equites regii ſtatim ſequuntur, equitatus noſtri pars ferociſſima, atque hos pedites circiter mille: aliæ poſt aliquantò cohortes, equitumque turmæ conveniunt: poſtremò dextera omnis pars reliqua, quæ ignorantiâ loci deerraverat, a Silvâ caſtrorum Præfecto, qui partem itineris noverat, revocata, flumen jam ingrediebatur; & non longo ab eâ intervallo paulò ſupra, quàm Tanarus, & Padus confluant, Eſcerius cum ii. millibus partim Neapolitanorum, partim Genuenſium, quorum Genuenſium, in eo prælio virtus ipſis admirationi fuit veteranis, Tanarum ſe transjecerat eo conſilio, ut Auſtriacorum in Pado pontem occuparet, eoſque tranſitu prohiberet.

Jam Gagius apprehenderat ripas, hoſtibuſque ſubmotis, magnam ubique

Digitized by Google

que cladem, majoremque multò terrorem intulerat, eodemque tempore ab ſiniſtro cornu in dextram hoſtium partem Philippus, & Malibojus, &, qui mediam aciem ducebat, Aramburus legatus in mediam item illorum aciem, flumen tranſgreſſi, impetum facere cœperunt. Quâ in re admodum fuit Borboniorum virtus laudanda. Nam, cum ſolo ex aquâ capite extarent, eâ celeritate, audaciâque ierunt, ut plerique ex hoſtibus, aut ſubito, uti noctu conquieverant, opprimerentur in tabernaculis, aut impedimentis ſarcinisque relictis, turpiter profugerent; iique ipſi, quibus animus fuiſſet ad reſiſtendum, vitamque, quoquo modo ſe res haberet, ferro reddendam, tamen reliquorum fugâ abrepti pellerentur, ripas munitioneſque dimitterent, in-
que

Digitized by Google

que locis conſiſtere ſuperioribus non auderent. Quod verò plus erant ſpatii in latitudinem complexi caſtris, quàm quantùm copiis explere ſuis poſſent, quodque pluribus noſtri locis irrumpebant, idcirco ipſi neceſſario diducebantur ac laxabantur; & diductis cohortibus, laxatiſque manipulis neque erant, ſi repugnarent ad excipiendum impetum noſtrorum idonei, neque, ſi ſe reciperent, unum habebant omnes receptum, cum diverſi fugerent, & pars Alexandriam, Forum pars Fulvii peteret. Ipſorum autem equitatus, ut peditum ſuorum receptui, ſi poſſet, conſuleret, non longe ab Auguſtâ Batienorum leniter acclivi loco, confertiſque turmis conſtiterat, & primo emiſſis jaculis, deinde, gladiis diſtrictis, noſtros, qui ab dextero cornu ſuccedebant, diſtinere

nere conabantur. At equites regii, quos flumen tranſiſſe primos dixeramus, indignantes, quòd conſpectum ſuum ſubalpini equites ferre poſſent, emiſſis & ipſi jaculis ad gladios redierant, tantâque vi procurrerant, ut eorum nemo conſiſteret, univerſique terga verterent, atque anguſto per colles, ſaltuſque itinere, incitatis equis, fugere perſeverarent. Tum verò, pulſo equitatu, omnis Sardiniæ Regis exercitus, qui jam inclinaverat, tumultuoſiùs agi, diſſiparique cœpit. Diſſipatos, fugienteſque Alexandriæ, Forique Fulvii arces vix tandem protegunt. Auguſtam Batienorum, quam propter loci opportunitatem tueri pauliſper poterant, tantum ut receptum adjuvarent ſuorum, indefenſam relinquunt. Nonnullæ cohortes integræ, ne tentatâ quidem defenſionis ſpe,

abjectis armis dediderunt ſeſe; adeoque erant omnium fracti animi, atque perculſi, ut nemo eſſet tam fortis, qui de reſiſtendo cogitaret. Compluribus ſuffoſſis, & captis equis, illatiſque vulneribus, equites, peditesſque illorum, aut curſu exanimati proſternebantur in viâ, aut fugientes obterebantur a ſuis, concidebantur a noſtris; coacervatiſque hominibus, & jumentis, omnia longè latèque tumultus obtinebat, pavor, cædes. Ipſe in fugâ poſtremus, atque in periculo princeps, Sardiniæ Rex, ubî (quòd in periculo ſummo obſequium non recipit timor) cohortationes, atque imperia negligi ſua videt, paucis equitibus, Filioque comitatus, magni animi ingeniique Adoleſcente, ad Forum Fulvii protinus, equo citato, contendit: atque ibi pauliſper commoratus, dum colle-

collectum ex fugâ peditatum ſub ipſis oppidi mœnibus conſiſtere, & celeritatem cohibere inſequentium jubet, nocturno ipſe itinere non intermiſſo, Caſale venit, eòque diſſipatas convenire copias, caſtraque ad oppidum transferri imperavit.

At Sculemburgium properantem Mediolano ferre ſubſidium, cum jam aliquot in eam arcem cohortes ſubmiſiſſet, crebri ſunt ab Rege Sardiniæ in itinere nuncii conſequuti, adeſſe omnibus copiis Borbonios, Tanarumque tranſire. Quibus ille nunciis incitatus, regredi feſtinavit, neque tamen ſatis maturè advenit; propterea quod, fugatis ii. ſuis ad Auguſtam Batienorum cohortibus, de quibus ſupra dictum eſt, pontem, quem ipſe in Pado fecerat, munitionemque Eſcerius præoccupaverat, Au-

ſtriacoſque, & eos, qui per pontem ſeſe raptim recipiebant, & eos, qui cum Sculemburgio ad fluminis ripam adverſam ſero pervenerant, allatis tormentis duobus, telis jaculiſque inſectabatur; & deterruerat etiam, quominus lintres, quibus efficiebatur pons, recuperarent illi, aut id, quod facere jam cœperant, incendio corrumperent. Deſperato Sculemburgius tranſitu, incendioque navium, &, cum reſpexiſſet, conſpicatus in alterâ Padi parte effusè fugere Subalpinos, eorum accuſans ignaviam, quòd ne primum quidem noſtrorum impetum ex loco ſuperiore tuliſſent, & ſe a Gagio deluſum fremens, ſecundum ire flumen perrexit, atque opportuno loco e regione Caſalis oppidi caſtra fecit, ſic ut ſuæ cum exercitu Regis Sardiniæ copiæ, facto ponte, conjungerentur. Fu-

Fuſis, fugatiſque hoſtibus, Philippus, eorumque caſtris, atque impedimentis ferme omnibus potitus, in iiſdem ipſis caſtris concilium ſtatim advocat: & Gagius quidem utendum fortunæ beneficio, nullum victis ſpatium dandum cenſebat. Agitare fugam milites eorum, deditionem populares; omnia repentino terrore proſtrata jacere. Quocirca inſtandum perterritis, inermibus, fugientibus; neque arduum quicquam exiſtimandum victoribus, iiſque militibus, quos nulla flumina, nullæ unquam munitiones, aut difficultates tardaverint, nunquam, infectâ re, arma poſuerint. Contra ea Malibojus, & ſatis ad gloriam, atque ad utilitatem profectum eo prælio, neque ultra, quàm ſatis eſſet, temerè audendum dicebat: multorum mil-

millium iter noctu confectum, trajectum Tanarum, propulſos hoſtes, caſtra occupata, atque horis hæc acta omnia minus duodecim: quare tam defatigatis militibus parcendum eſſe, ne conſumptis viribus animum in victoriâ ipsâ deſpondere cogantur. Fortunæ verò quatenus credendum? quoties eſſe perculſos inſequentes a fugientibus? quoties victis ceſſiſſe victores? multa quidem in bello exiſtere improviſa propter ignorationem maximè locorum, ignorationem hoſtium. Subeſſe arces non tam manu, quàm naturâ munitiſſimas, itinerum anguſtias, perſequi quæ fugientes prohibeant: denique hoſtem ſubeſſe, cujus in ipsâ fugâ conſilium aliquod callidius ne lateat, magis verendum, quàm triumphandum, quòd in pugnâ perterritus fugerit; cum præſertim inco-

incolumi adhuc exercitu, atque integris Auſtriacorum auxiliis non fugiſſe, ſed locum belli gerendi mutaſſe videatur. Proinde etiam, atque etiam conſiderarent, quò progrederentur, ne inconſultè progreſſis gravius etiam ex commutatione rerum, quàm ſi nunquam vicerint, dolere contingat.

Hæc valuit ſententia, fruſtra quanquam ei refragaretur Gagius; ſæpe, ut dicebatur, querens, ad eorum ſibi eſſe bellandum voluntatem, qui victoriâ uti ipsâ aut nollent, aut certe neſcirent. Erat ſane occaſio bene gerendæ rei, idque cum reliqui duces, tum milites ipſi videbant, qui mirabili ardebant cupiditate inſequendi hoſtes; magnaque erat omnium admiratio, & querela peccari adeo in hoc bello tarditate, ut

parta

Digitized by Google

parta jam præſenſque victoria quodammodo excideret e manibus. Quâ in re illud maxime admirandum videbatur, quod Galli, quorum generi hominum innata eſſe dicitur alacritas quædam, & celeritas conficiendi negotii, ubi valde erat opus properato, ibi inſiſterent, & Hiſpanos ipſos cunctatione vincerent. Ipſe imprimis malè audiebat vulgo Malibojus, atque apud Hiſpanos potiſſimum offenderat, quorum ipſe cupiditati moras interponere omnes credebatur. Erant etiam, qui aliquâ fortaſſe ſuffuſi malevolentiâ adderent, atque affingerent, quod res poſcere videbatur: longius non ſine causâ bellum duci, exhauriri ducendo bello provincias, imperatorum autem domos repleri. Qui verò ſe minus malevolos, & paulo diligentiores exiſtimari volebant rerum inveſtiga-

ſtigatores, veterem Maliboji cum Rege Sardiniæ amicitiam, & Regis in eum beneficium, quod erat maximum, commemorabant. Namque is ſub finem proximè recentis Italici belli deprecatore uſus Rege Sardiniæ, Magiſterium erat adeptus Gallicæ militiæ. Itaque nimium illum eſſe gratum dictitabant, nimiumque memorem. Nobis, cum nihil horum perſpicuum ſit, neque conſtet inter omnes, indignum videtur incertis rumoribus obterere famam fortiſſimi viri: præſertim cum hujuſce tarditatis, quâ præcipuè factum eſſe dicitur, ut nihil tantis viribus in Italiâ præclarum Borbonii egerint, auctorem fuiſſe Philippum Argenſonium inquirendo reperimus. Argenſonius gratiâ, & conſilio apud Regem Galliæ plurimum poterat, & exteris apud illum præ-

Digitized by Google

erat rebus. Huic erat exemplo maximè proximi ſuperioris belli perſuaſiſſimum, ad proſperam adverſamve armorum in Italiâ fortunam omnino intereſſe, qualis fuerit Sardiniæ Rex, ſocius, an hoſtis; neque, eo repugnante, profici quicquam poſſe inculcabat ipſe ſæpiſſime, ob eamque cauſam ab Italico erat bello alieniſſimus; & diluere, ſi quid contra afferretur, non magnopere curabat. Pertinaciâ enim ſummâ erat, ut quamcumque imbiberet animo opinionem nullâ unquam ratione deponeret. Oderat præterea vaſtam, atque, ut ajebat, inſaturabilem Hiſpanorum cupiditatem, qui nullis finibus aliis, niſi extremâ Leucopetrâ, atque Alpibus ſpem terminarent ſuæ in Italiâ poſſeſſionis; & vehementer ad Galliæ Regem pertinere arbitrabatur, non

Digitized by Google

non pati, homines naturâ ipsâ imperioſi, & feroces tantis ut inſuper opibus convaleſcant, ut poſſint, atque audeant conditionibus reclamare, quas ipſe tulerit. Proinde hæc erat ejus perpetua atque conſtans de bello Italico ſententia: cum Rege Sardiniæ ita bellum eſſe adminiſtrandum, ut quæſita ſocietas videatur; cum Hiſpanis ita habendam ſocietatem, ut non multum inde adjuventur. Eâ item de causâ ad Italicum bellum ſummo cum imperio mittendum curaverat Malibojum affinem ſuum, quem eadem ſentire, & ſecum facere cognoverat, eique proficiſcenti occultè præceperat; maximam Hiſpanis ſpem oſtenderet, in reliquis ne properaret; & cum Rege Sardiniæ haberet potius, quàm gereret bellum. Ita accidit, ut dum Borbonii

victores ſedent otioſiùs, Sardiniæ Rex quietiſſimè, ſe, ſuoſque ex fugâ, ac terrore reciperet.

Dum hæc in Ciſalpinâ Galliâ geruntur, Britanni, ſive eo, quòd maritimis commeatibus exercitus noſtros excludere conarentur, ſive irâ quâdam commoti, quòd reſeraſſe Italiam Borboniis ſoli Genuenſes dicebantur, ſive etiam (ut ipſi poſtea deteſtandæ invidiæ gratiâ prædicabant, ne præter bellandi morem, atque jus feciſſe viderentur, quòd eorum eſſent hominum urbem hoſtilem in modum adorti, adverſus quos amicitiæ cauſas complures proferre poterant, nullam belli) ab Rege Sardiniæ, ſuoque apud Regem legato Villetio incitati, cum immiſſis primùm aliquot ex eodem curſu in Savonem ollis incendiariis, nihil profeciſſent, Genuam acceſſerant cum

Digitized by Google

cum claſſe navium xi. bellicarum, & navigiorum incendiariorum iv. horribilemque, fluitantibus in alto navibus, ſpeciem præbebant, quaſi fædiſſimam pulcherrimæ civitati cladem jam jamque inferre viderentur. Ipſe eſſe in claſſe dicebatur Villetius, qui Claſſis Præfectum ut impelleret hæſitantem, Auguſtâ Taurinorum profectus eò advolarat Præfectumque in mari medio eâdem de causâ convenerat. Sed tanta fuit civium diligentia, virtus, concordia, ea loci munitio, & muralium tormentorum copia, ut, viſa Britannorum claſſe, Genuenſibus res nulla ad defenſionem urbis defuerit. Nam & omnem murorum partem eam, quæ mari alluitur, & jactas in mare moles, quæ portum efficiunt amplum, atque tutum, crebris tormentis, cuſtodiiſque communiverant,

rant, faucibuſque portus triremes v. ſuas productas, interque ſe conjunctas, objecerant, tum etiam navigia, e quibus præparatas ad incendium ollas in hoſtes immitterent, in utroque portus cornu collocaverant, quo facilius, ſi naves Britannicæ accedere propiùs auderent, multitudine telorum, jactuque ollarum repellerentur, quaſſatæve collabefierent. Erat autem hæc una in civitate contentio, ut is populus, qui ab optimatibus ad patriæ ſalutem incitabatur, idem optimatibus pro patriâ ſupplicaret, ne laboribus ſuis, neu periculis parcerent. Quibus rebus cognitis, Britanni cum unam jam navem, unumque item incendiarium navigium adactis ex urbe telis afflictum ſubducere coacti eſſent ad Labronem, cumque immiſſas in urbem ollas incendiarias propter longinquita-

quitatem non collineaſſent, aut ipſæ, dum immitterentur, ollæ diſruptæ interriiſſent, ne majus aliquod incommodum acciperent, neve tempus fruſtra tererent, quòd neque prohibere ab Hiſpaniâ Neapolique commeatus, neque cogitatam urbi cladem inferre poterant, in conſpectum Genuenſibus aliquot ſeſe dies cum dediſſent, ex eo loco cum claſſe diſceſſerunt. Porrò eandem aliquanto poſt ad Finarium experti fortunam, tandem, anchoris jactis, contra Remopolim conſtiterant: quod eſt oppidum Genuenſium in eâ Liguſtici litoris extremâ ferè parte, quæ vergit ad occidentem ſolem. Remopolitæ, ſeu quòd ab hoſtibus Genuenſium non nimis valde animo abhorrerent, ſive eo, quòd miſſis legatis, placari Britannos poſſe confiderent, defenſionis conſilio negle-

neglecto, quod unum ſaluti, atque honori ipſis fuiſſet, ex ſuis aliquos ultrò ad eos miſerunt, ut ſibi parcerent, utque ſuis omnibus facultatibus uterentur. Repudiatâ legatione, cujus publicè mittendæ, non conſentientibus Genuenſibus, quorum erant in ditione, poteſtatem habebant Remopolitæ nullam, Britanni, eo etiam magis, quòd irrito ad Savonem, Genuam, Finariumque conatu incitabantur, ollas in oppidum incendiarias jacere cœperunt, & miſſis evestigio aphractis ſuis, qui actuarias eorum, quæ ad anchoras erant in litore deligatæ, deprimerent, aut incenderent; quin cunctæ perirent, ſeriùs ad defenſionem excitati Remopolitæ prohibuerunt. Tota Remopolis ollis quatefacta incendiariis, ac diruta ferè eſt, in horribilique deinceps

ceps patriæ excidio oppidani aſſidentes, cum jam illi abiiſſent, vim fruſtra Britannorum, & ſtultitiam ſunt ſuam execrati.

Borbonii, prælio ad Auguſtam Batienorum majori hoſtium fugâ, quàm cæde facto, cum id neglexiſſent, ſibi quod fuerat conandum, atque omni ratione efficiendum, ut perterritos inſequerentur Subalpinos, minus expedito uſi conſilio in veteribus illorum caſtris conſederunt, partitique ſunt inter ſe, qui Forum Fulvii, qui Alexandriam oppugnarent. Philippus opportuno, neque infrequenti loco, qui locus eſt in agro Caſalenſi, & appellatur Servator, prætorium conſtituerat. Equitatus fermè omnis Gallicus, Hiſpanus, & Neapolitanus erat ad Auguſtam Batienorum ſecundùm Padum, quò commo-

diùs aquaretur, & per pontem miſſus in oppoſitum Laumellinum agrum pabulum conveheret faciliùs, hoſtes rapinis excurſionibuſque prohiberet. His rebus, atque inanibus ex victoriâ gratulationibus, & arcis Alexandrinæ, quæ nunquam oppugnaretur, munitionibus perſpiciendis xi. dies tribuuntur. Tandem delectus, qui oppugnaret Alexandriam Caravacalius legatus, urbem oppugnare primùm inſtituit: quæ quidem Tanaro ab arce flumine dividitur, lapideoque rurſus ponte adjungitur. Latiſſima item foſſa, muroque cingitur non mediocrem in altitudinem elato, cujus ingens eſt craſſitudo, eaque firmitas, ut facilè ictum repellat telorum. Sunt etiam paribus excitatæ ſpatiis turres opere vetuſto, ut, commutatâ urbium oppugnandarum ratione, nunc quidem magis

Digitized by Google

magis ad ſpeciem, quàm ad defenſionem valeant. Unum tamen eſt projectum e muro propugnaculum, propter ipſum Tanarum, quâ parte urbs in occidentem ſpectat, atque hujus ſumma eſſe propugnaculi opportunitas videbatur poſſe ad arcem tormentis concutiendam, ſi oppugnare illam noſtri, quàm infelici circumvallare conſilio maluiſſent. Arx eſt probè munita, ædificataque ex deſcriptione Vobanii Galli militaris Architecti, præclarâ hominis diſciplinâ, & famâ. Ignatius Iſnardius Marchio Carallienſis arci urbique præerat cum iii. Subalpinorum millibus, quorum pars arcem, pars urbem tuebatur; eratque exiguus ſane pro ambitu mœnium urbis numerus defenſorum. Hanc rem cum legatus animadvertiſſet, non inutilem ad capiendum con-

ſilium exiſtimavit. Itaque pluribus irrumpere locis ſimulabat, & murum aſcendere ab eâ maximè parte velle videbatur, quâ propugnaculum eſſe diximus. Subalpini præmetuentes loco, magno concurſu eò contendunt, jaculiſque, & adactis ex propugnaculo telis deturbare ſubeuntes conantur, cæteris muri partibus neceſſario propter militum paucitatem neglectis. Interim noſtri hâc uſi occaſione, non longè a portâ, quæ Genuenſis dicitur, aggerem extruunt, omniaque prius ſunt opera perfecta, tormentaque ad oppidum acta xx., quàm perfici opera illi ſentirent, aut prohibere poſſent. Alexandrini pro vetere clientelâ Hiſpanis eſſe dicebantur amiciſſimi. Itaque ſive ſtudio partium, ſive quòd vereri ſe dicerent, ne per vim expugnatum diriperetur oppidum,

oppidum, omnes certe palam de deditione loquebantur. Contra Subalpinis ſtudium erat, & virtus ad propugnandum acerrima, neque ulla, tam paucis militibus, diurni, nocturnique temporis ad laborem pars intermittebatur. Tertio demum oppugnationis die circumfunduntur nocte noſtri ab eâ etiam parte, quæ ad Tanari, & Bormiæ confluentem vergit, oppidumque ex adſcenſu tentare videntur; eodemque tempore ab alterâ item parte, quâ noſtra erant opera exſtructa, complura tormentis tela conjiciuntur. Corruunt urbis tecta nonnulla. Fremunt oppidani. Ipſi confecti laſſitudine, ac vigiliâ milites jam non ſuſtinent. Auget nox metum, graviuſque ex tenebris, metuque periculum æſtimatur turbarum. Quibus rebus permotus Iſnardius, ſimul

mul veritus, ne inter tumultum captæ urbis, nocturnique temporis licentiam ipſe intercluderetur a noſtris, qui, ſi irrumperent, pontem occupaturi videbantur; ſubito in arcem cum ſuis confugit, pontemque reſcidit. Quo facto Alexandrini Borbonios primâ luce accerſunt, oppidoque recipiunt.

De arce non oppugnandâ deliberatum jam erat apud Philippum, &, quanquam Hiſpani, & Genuenſes non obſcurè diſſentire viderentur, decretum tamen erat, ut obſideretur. Cur enim contrucidari milites? cur fieri paterentur operum ſumptus ingentes? cur denique arcem tantâ jacturâ oppugnarent? quæ neceſſariam circumvallata deditionem ſubiret, & ſequeretur ultrò, brevique fortunam reliqui belli? His rationibus, atque aliis,

aliis, quas memoriæ prodere non ſatis cauſæ putamus, pervicerant in concilio duces nonnulli, ut, neglectâ oppugnatione, circumſederetur arx; atque ita loquebantur, quaſi certi eſſent armorum exitus, neque ulla commutatio rerum accidere poſſet. Poſtea verò, converſis rebus, cognitum ſerò eſt, rejecto fortiore, conſilium valuiſſe minus ſalutare, expectatâque obſeſſionis tarditate, eſſe arcem amiſſam, quæ permagni erat ad Italicum bellum momenti, & quæ expugnari facile tunc a Borboniis poterat, ſi tantum ipſis conſilii fuiſſet, quantum erat virium. Sed opportunis locis præſidia ſunt poſita, factaque eſt arcis circummunitio arctior, & Vielmus Leſſius cum Liguſticâ legione, cohortibuſque aliis de omni exercitu relictus, qui toti negotio præ-

Digitized by Google

præeſſet, commeatuſque in arcem comportari prohiberet.

Inſtituta interim ad Forum Fulvii oppugnatio anni tempore adverſo impediebatur. Id erat oppidum in ripâ poſitum Padi, paulò editiore naturâ loco, arce tenui, atque opere ipſum oppidum partim vetuſto, minuſque firmo, partim recenti munitum; ſic tamen, ut, quà ſunt Caſale verſus recentes intermiſſæ munitiones, ipsâ tumuli acclivitate oppidum defendatur. Tunc autem major erat ex coortis imbribus oppugnandi difficultas. Abierat enim jam egregia illa cœli tempeſtas, quæ Borboniorum cœptis incredibili felicitate tamdiu obſecundare poſſe videbatur, ſi per duces quoſdam conſultò, ut videbatur, bellum trahentes fortunæ uti beneficio licuiſſet; & fluvii, qui fre-

frequentiſſimi ſunt in eâ regione, commoti aſſiduis tempeſtatibus admodum creverant, magnaque erat omnibus locis, atque itineribus facta labes, atque proluvies, adeo ut niſi ægerrimè ſupportari tormenta, & contineri in opere milites non poſſent, ipſa denique, aggere dilapſo, opera non conſiſterent. Tamen adminiſtrante Aramburo legato, qui diligentiam in expugnando oppido adhiberet, difficultates ſuperaverat pertinax militum labor, erantque opera perfecta, tormenta conſtituta, jamque pars murorum telis concuſſa procumbebat: cum repente Subalpini, qui præſidio erant oppido, eruptionem faciunt, ſub occaſumque ſolis ad noſtra opera accedunt. Noſtri, cum alius langueret a quotidiano labore, alius in opere verſaretur incau-

tiùs, re novâ perturbati initium fugæ faciebant; hoc magis, quod & præſenti hoſtium, qui intolerantiùs ſuccedebant, & longinquo muralium tormentorum malo infeſtabantur. Ibi tum Hiſpanorum Prætorianorum Centurio propter rei militaris flagitium irâ flagrans, confoſſo milite, qui terga vertebat, reliquos quoſque acerbioribus verbis interrogans, ſolerentne prætoriani milites fugere, inclinantes reſtituit; & Varennenſis eodem tempore legionis de exercitu Genuenſi, itemque Virtianæ legionis Pyrochitrophori, Belgæque Prætoriani inter ſe cohortati, ne, integros quos ſuperaviſſent, victos extimeſcerent, cuneo facto, ruunt in hoſtes, eoſque, multis vulneratis, atque interfectis, in oppidum repellunt. At illi, ubî noſtris refectis operibus, & dili-
gen-

Digitized by Google

gentiori ſeptis cuſtodiâ, non defenſioni jam, non eruptioni locum eſſe intellexerunt, atque aucto tormentorum numero, vehementiùs labefactari murum, percellique, ac diſcindi propugnacula viderunt, ſimul veriti ſunt, ne, facto a noſtris non longe ab oppido in Pado ponte, navibuſque aliquot onerariis depreſſis, ſubſidiis ipſi, & commeatibus intercluderentur, conſilium cæperunt ex oppido noctu profugere. Itaque poſtero die diffractis tormentis omnibus, quæ erant in oppido, & projecto omni commeatuum genere, ne cui Borboniis uſui eſſet, cum in arcem confugere ſimulaſſent, ut ipſis conſilium clam eſſet oppidanis, accenſis aliquot in muro ad ſpeciem funalibus, eâ portâ, quæ eſt ad Padum, ſeſe multâ de nocte foras proripiunt, ſubitòque uni-

verſi ſcaphis excepti refugiunt, perque Laumellinum agrum ad ſuos mirabili ſilentio evadunt incolumes. Celeritas tanta fuit illorum, noſtrorumque tam remiſſus, ac negligens in explorandis hoſtium conſiliis animus, ut, cum primo diluculo eorum profectio voce manuque ab oppidanis ex muro ſignificaretur, inſidias noſtri vererentur, neque prius profectos crederent, quàm intromiſſi vacuam offenderunt urbem a defenſoribus, & Subalpinorum admirati neceſſariò calliditatem irriſui ſe fuiſſe perdoluerunt. Forofulvienſis hic fuit oppugnationis exitus.

Philippus, his rebus geſtis, Occimianum proficiſcitur, pauloque poſt Caſale venit. Subalpinorum cohortes xx. quæ cum dcccc. circiter equitibus ab Rege Sardiniæ relictæ in ſpeculis

culis prope Caſale conſtiterant, jam cum eſſet ad portas primum Philippi agmen, aliâ ex parte oppidi ſeſe properantes ejiciunt, flumenque tranſgreſſi ad reliquos ſuos advolant, qui caſtra antea jam a Caſali Tridinum tranſtulerant.

Mons, qui Ferratus dicitur, unius fere diei longe ab alpibus ſpatio disjunctus leniter ex æquatâ planitie aſſurgere incipit, tum collibus, vallibuſque diſtinctus amœniſſimis, duobus dextrâ, ſiniſtrâque Tanaro, Padoque fluminibus alluitur, ad ipſorumque fluminum confluentem deſinit. Hujus eſt montis regio optima, & fertilis, & regionis princeps urbs eſt Caſale propter ipſum ſita Padum, habuitque quondam, ut illa tempora ferebant, arcem munitiſſimam, quæ patrum noſtrorum memoriâ expugnata

gnata a Gallis, & everſa eſt. Una tum erat virtus Præfecti, maxima loci defenſio: nam Roccæſius Hibernicus præſtantis animi vir, nullâ periculi denunciatione permotus, cum dc. militibus victori exercitui opponere ſeſe non dubitavit. At Galli elati ſpe celeris, ut ipſi arbitrabantur, victoriæ, & fortaſſe majorum ſuorum eodem in loco virtute nimium feroces, eam ſibi arcem oppugnandam depoſcunt. At verò ſive cunctationis tædio, cujus gens eſt intolerantiſſima, ſive quòd, non ſatis perſpecto arcis ſitu, primo illam impetu expugnari ſine tormentis poſſe temerè crederent, magno certè cum detrimento repulſi ſunt. Itaque morari neceſſariò, expectareque coguntur, dum tormenta adducantur, quorum erat ſubvectio duriſſima propter anni, ut diximus, tem-

Digitized by Google

tempus, viaſque omnes alto, tenacique luto corruptas.

Interim Gagius Padi, Tanarique pontes, Ticinique fluminis ripas certis obtineri ſtationibus juſſerat, nequà proruere hoſtes, & circumvenire a tergo noſtros poſſent: eodem etiam tempore & erat ad Haſtam occupandam Pompejam Gramondius Gallorum legatus profectus, & ipſe Gagius Ticinum, Parmamque cohortes, alaſque identidem ſubmittebat, quæ Vievillæi, & Caſtellarenſis exercitus augerent. Quarum rerum expectatione variâ angebantur hoſtes, neque certum invenire poterant, progredi ne Philippus longiùs, an regredi mallet, diverſique rapiebantur. Rex enim Sardiniæ, Haſtâ a noſtris Pompejâ occupatâ, omne ad ſe bellum tranſferri, ipſamque imperii ſui ſedem Augu-

Auguſtam peti Taurinorum arbitrabatur. Auſtriaci autem, tantum Ticini, Parmæque copiarum contrahi cum viderent, Mediolano, Mantuæque timebant: & cum vellet uterque ſibi conſulere, neque alter ſine altero poſſet, non admodum conveniebat inter eos, quid agerent, & quam belli rationem potiſſimum inſiſterent. Neque præterea vacabant a bello aſpera Alpium culmina, cogebaturque Sardiniæ Rex, in tantâ omnium rerum difficultate, eò etiam copiarum, & cogitationis ſuæ partem derivare. Nam. quanquam Sardiniæ Regis legatus Leutronius, ob defenſum ſuperiore anno Cuneum, ſummæ homo virtutis habitus, & fidei ab eâ parte non ceſſaret, tamen Lautrecchius de exercitu Gallico legatus D. Columbani Fanum cæperat, quod Ocelo imminet,

net, ipſumque expugnare Ocelum cum cohortibus xii. conabatur: & Mirapiſcenſem Gallorum item legatum, qui Liguſticam oram aſſervabat eam, quæ vergit ad occidentem ſolem, Cebam in maritimis alpibus ut tandem oppugnaret, Genuenſes hortabantur, rectèque monebant; quòd, Cebâ receptâ, propter loci opportunitatem, & levi incolarum, qui ferociſſimi homines ſunt, & Subalpinis infeſtiſſimi, præſidio ipſa protegebatur ab hoſtibus ora, & Galliæ Narbonenſis commeatus maximè ad bellum neceſſarii facilè explicabantur. Sed longè eſſe alia Mirapiſcenſi mens videbatur. Dum verò Genuenſibus Galli imperitiam bellandi, Gallis contra Genuenſes incuriam objectant agendi, interque ſe de belli ratione diſputant, belli tempus abit. Oce-

Digitized by Google

lum certè Leutronii virtus, Cebam Mirapiſcenſis indiligentia defendit, & avertit utroſque demum a bello gerendo, quæ ſuberat hyems iis in locis paulò maturior, & Regi Sardiniæ peropportuna, quem adverſus Borbonios, ſæviente hyeme, ipſa per ſe altitudo Alpium, itinerum difficultas, frigorum, niviumque immanitas, & vis tutaretur. Ita Oceli, Cebæque arcium oppugnationes, maximæ in maritimis, Cottiiſque Alpibus opportunitatis, dilatæ toties flagitioſis hominum conſiliis, ad extremum anni tempore adverſo dimiſſæ ſunt.

At Caſalenſis arx tormentis Dertonâ tandem advectis, conſtitutiſque, atque aliquot ollis immiſſis incendiariis ad deditionem compellitur. Deditios Philippus productos omnes qui gre-

Digitized by Google

gregarii erant milites, neque apud ſe ſacramentum dixerant, Dertonam ad opus in arce faciundum mittit, reliquos acceptâ fide adverſus ſe, ſuoſque ſocios arma non laturos, dimittit incolumes. Roccæſium verò Præfectum ſummoperè collaudat, quòd ſtrenuè arcem defenderit, & proficiſcentem in Britanniam, ut eſſet in Caroli Stuartii exercitu miles voluntarius, non vulgari commendatione proſequitur, quæ fortem ejus, magnumque in Caſalenſi oppugnatione perſpectum animum ſignificaret.

Jam hyems aderat ſumma, & Brignolius-Salius Genuenſi exercitui præpoſitus Genuam cogitabat, cui diſcedenti præclarum ipſe Philippus conſilii, magnitudinis animi, ſummi denique in patriam amoris teſtimonium dedit. Copiæ Genuenſes, Li-

guſticâ legione ad obſidionem arcis Alexandrinæ relictâ, nonnulliſque cohortibus Dertonæ, Placentiæque collocatis, reliquæ cum Eſcerio caſtrorum præfecto in Liguſtica ora ad fines Galliæ Narbonenſis hyemare jubentur. Caſali ſua Malibojus hyberna conſtituerat. Haſtam Pompejam, expugnatâ jam a Gallis arce, cum x. cohortibus Montalius legatus Gallorum tenebat. Philippus cum reliquo exercitu, Gagioque in Galliam Ciſalpinam regrediebatur. Erat de itinere ejus, ut hoſtibus diutius celaretur, incerta edita in vulgus fama. Aliter enim, ac ipſe de Regis Philippi Patris ſententiâ, atque auctoritate conſtituerat, Placentiam proficiſci dicebatur; quem vulgi rumorem illa multùm res adjuvabat, quòd eò exercitus pars properare in hyberna
vide-

videbatur. Ille tridui, viam progreſſus, ad Caſtrum novum ad Iriam amnem conſiſtere cogitur, imbribus coortis; quorum tanta erat vis, adeoque itinera inter ut ne rupta, lentè quidem, ac paulatim procedere liceret. Summas flumina ripas ſuperaverant, pontesque interruperant omnes, & reſtagnaverant latè loca, eratque miſerabilis ſane, ac fœdus eluvionum reſpectus cum arma, viri, equi, jumenta commeatus paſſim hæſitarent in luto, atque haud procul abeſſet, quin aquis obruerentur. Victis difficultatibus, cum Ticinum, quò cohortes, alaſque aliquot præmiſſas a Gagio fuiſſe diximus, copiæ tandem omnes conveniſſent, & quæ tempeſtatibus in itinere detentæ fuerant, & quæ Placentiam ire ſimulaverant; ipſe poſt paulò Philippus eòdem pervénit. Inde Mar-

Digitized by Google

Marchione Campoſanctenſi, qui ex vulnere in Dertonenſi oppugnatione accepto convaluerat, cum equitibus dc. & Pyrochitrophoris mille Mediolanum præmiſſo, qui adventum ſuum nunciaret, & caveret ab Auſtriacis arcem obtinentibus, Ticino ipſe digreſſus Maxentiam venit. Quò cum veniſſet, præſto ei fuerunt Senatus, Populique Mediolanenſis legati publicè miſſi, qui civitatem in ejus poteſtate dicerent eſſe, non ſtudio partium properantes, aut ſubitâ erga Philippum benevolentiâ, ſed tradito more in cujuſcumque Principis verba jurandi, qui propiùs urbem Mediolanum xx. paſſuum millia exercitum admoverit. Ille ad xiii. kal. Jan. ipſo Regis Philippi Patris natali die, Mediolanum equo invehitur mirabili celebritate, ac plauſu. Nam

& co-

Digitized by Google

& comitabantur Hominem Dux Mutinenſium, Gagiuſque, ac Genuenſium legatus Dominicus Pallavicinus, multique præterea Duces copiarum, & obviam ei prodierat Senatus univerſus: effuſumque vulgus præteritæ jam dominationis oblitum, & futuræ improvidum exultabat Philippi juventâ, novitate apparatus, & ſtudiis inanibus. Nulla etiam fuit regionis illius, & vicinitatis paulò notior civitas, quin partem Senatus ad Philippum miſerit gratulatum, oratumque, ut in fidem, & clientelam reciperetur.

Hæc dum apud Borbonios geruntur, Lictenius, quem in Lobcoviczii locum Auſtriaci in Italiâ exercitus imperatorem ſucceſſiſſe libro ſuperiore demonſtravimus, ſua in caſtra pervénit. Quæ cum eſſent caſtra

ſtra inter flumina duo, Agoniam, & Seſſitem, iiſdem ipſe quoque neceſſariò alluvionum, atque imbrium incommodis diſtinebatur, magnâque erat difficultate affectus, quâ ratione Ticinum amnem tranſiret. Sed decedentibus paululum aquis, & quòd Philippum omnibus fere copiis Mediolanum contendiſſe audierat, vacare a cuſtodibus ripas exiſtimans adverſas, ad amnem Ticinum acceſſit. Secus autem, atque ipſe crediderat, eaſdem diligentiſſimè a Vievillæo ripas cuſtoditas cum cognoviſſet, primùm, converſo itinere, Sextum venit, quo in loco Ticinus amni ex Verbano lacu erumpit; deinde eo etiam transjectu prohibitus, quòd omnia noſtri loca præoccupaverant, mutato rurſus itinere, caſtra ad Olegium, opportuno, atque edito loco, com-

Digitized by Google

communit: ubî verò ab Hiſpanis, qui Mediolanum, itemque a Gallis, qui Montemferratum tenebant, urgeri ſe poſſe a fronte, atque a tergo videt, relictis centuriis, turmiſque aliquot ad Olegium, qui Ticini fluminis ripas aſſervarent, Tridinum ipſe demum ſe recepit, ut ibi, communicatis cum Rege Sardiniæ conſiliis, de totâ belli ratione conſideratiùs deliberaret.

At Gagius Mediolano profectus cum xx. hominum millibus ad amnem Ticinum pervenerat, pontemque e regione Olegii efficere ſe velle ſimulaverat. Dum autem Auſtriaci magno concurſu eò contendunt, dum illum ponte, tranſituque ut prohibeant, aggerem extruere, tormenta collocare, ripas denique communire feſtinant, ipſe magnam equitum par-

Digitized by Google

tem, qui ſuos in equos ſinguli ſingulos pedites imponerent, occultè, celeriterque progredi jubet, præfectiſque eorum, quid fieri velit, oſtendit. Hi, cum ad locum perveniſſent, qui Gula ſicca appellatur, vado reperto, equites, pediteſque ita, uti erat a Gagio præceptum, flumen tranſeunt, raptimque pontem efficiunt, munitionemque ad capita pontis inſtituunt. Quâ re nunciatâ Gagius extemplò movet, reliquumque eodem ponte tranſducit exercitum. Tranſductum in duas partes diſtribuit, & partem Olegii ſubſiſtere jubet, partem ita collocat, ut Verbano lacu, Ticinoque amne hoſtes intercludantur. Decepti Auſtriaci ſimulatione pontis, ſubitoque equitum, peditumque noſtrorum tranſitu perturbati ſtatim profugiunt, Novariamque

que

Digitized by Google

que continenti impetu petunt. Gagius, longiùs a Ticino amne ſubmotis hoſtibus, atque expeditis commeatibus, Mediolanum revertitur.

Interim Coraphæus præfectus caſtrorum Regis Neapolis, & trib. mil. legionis Macedonicæ a Caſtellarenſi legato miſſus cum centuriis aliquot Pyrochitrophorûm, & equitibus ccc. tormentiſque caſtrenſibus vi. Guardiſtallum Duci Gonſagæ, qui principatum ibi obtinebat, datâ fide, nihil ſe oppidanis nociturum, occupat; eoque occupato, & communito, Brixelloque item, & Rubierâ caſtellis in poteſtatem redactis, nullâ interpoſitâ morâ, Regium Lepidi proficiſcitur, ejuſque civitatis imperium Duci Mutinenſium reſtituit. Quo facto, præſidia, cuſtodiaſque ad ripas

Gabelli fluminis diſponere, ad ipſaſque Mutinæ portas provolare cœpit. At Pallavicinus, qui Reginæ Ungariæ juſſu Mantuæ præerat, ſummæ homo in imperio ſeveritatis, ac diligentiæ, cognitis his rebus, copias ſtatim ſuas contrahit, atque auget. Subſidia Mirandulam, ſubſidia item in Mutinenſem arcem ſubmittit. Frumentum omne, pabulumque ab dexterâ Padi parte quoquoverſus Mantuam ad ſe ferri jubet. Graviſſimas iis, qui non paruerint, pœnas conſtituit, hoc conſilio, ut, ſi forte Borbonii arces oppugnare illas inſtituiſſent, quæ opinio percrebuerat, ipſæ eſſent arces paratiores, noſtri autem inopiâ rerum neceſſariarum, duriſſimoque anni tempore diſcedere ab oppugnatione cogerentur,

Erant

Digitized by Google

Erant interea Mediolani plena lætitiâ, & gratulatione omnia eorum, qui Philippi, novorumque hoſpitum adventu gaudere, & eorum, qui ex tantis rebus geſtis finem reſpicere periculorum videbantur. Erat anni tempus a bellicis laboribus remotiſſimum: Urbs fertilis, & copioſa, ipſi Mediolanenſes benigni homines, & perhoſpitales, ut his omnibus rebus invitati Borbonii, quaſi in perpetuum viciſſent, neque ulli iam ſubeſſent hoſtes, facile curam omnem, & diligentiam remitterent.

At non languebat Sardiniæ Rex, neque, tantis acceptis incommodis, deſerebat ſe; delectus habebat, renovabat bellum: atque interdum, dejectum ſe imperii parte maximâ, & fructuoſiſſimâ cum videret ſine exercitu, ſine commeatu, ſine ſociorum auxiliis, quos

Digitized by Google

quos propria bella, propriæque calamitates premerent, illud cogitabat, ſi poſſet conſilio vincere, quos ſuperare armis non poterat. Proinde Gallos potiſſimum reſpiciebat, qui Italiam ad ſe minus pertinere arbitrabantur, ſperans, illos aut tollerabili aliquâ conditione ſibi adjungere, aut ab Hiſpanis, qui diſſimillimo ſunt ingenio, avertere, aut certè tractandis conditionibus ſerere inter concordes cauſam ſuſpicionum, atque inimicitiarum. Et iiſdem fortè diebus peropportunè cciderat, ut inter Regem Borruſſiæ, & Reginam Ungariæ pax conciliaretur. Itaque unum illud eſſe tempus exiſtimans de pace agendi, dum victi ſperare Auſtriaci, ſublato in Germaniâ bello teterrimo, & defectione Regis potentiſſimi, timere Borbonii victores inciperent, dat ejuſmodi

Digitized by Google

modi ad Regem Galliæ literas: Seſe quidem defendendi imperii ſui causâ, non lædendi alterius ad arma deſcendiſſe: factum eſſe nimiâ Hiſpanorum cupiditate, atque obſequentià Gallorum, ut bello Italia omnis ardeat gravi, & calamitoſo: quo bello intelligere ſe, quantam jam ipſe rerum ſuarum jacturam fecerit, & videre etiam, quantum ſit citò diſcrimen aditurus omnium reliquarum; nihilominus tamen, niſi Galliæ Rege auctore, atque agente quamprimum ab armis diſcedatur, eo ſe eſſe animo, atque adeo obfirmato, ut ad extremum uſque ſpiritum prius depugnet, quàm patiatur dominari in Italiâ Philippum: regnante enim Neapoli, atque in locupletiſſimis provinciis Carolo, ſi Frater ejus Philippus Galliam Ciſalpinam teneat, quam ſibi, quam Libe-

Liberis ſuis ſpem reliquam futuram, aut regnandi, aut omnino quieſcendi? Cum hæc ita ſint, tamen, ut exploratum ſit omnibus, & quietem ſe ab initio ſpectaſſe, & nihil bello, quàm ſecuritatem quærere, pacem, quæ conditionibus ſit non iniquis conſtituta, ſeſe non repudiaturum, neque recuſaturum, quominus Philippus in Italiâ ſedem, regnumque collocet, ſi modo ex æquo, bonoque ita opes quoque ſuæ augeantur, ut non ſemper ſibi ſit a potentiore finitimo timendum. Acceptas Rex Galliæ literas cum Argenſonio communicat, qui cum a bello, ut diximus, Italico valde abhorreret, magnopere auctor fuit Regi ut oblatam conciliandæ pacis occaſionem arriperet, neve quid Hiſpani cuperent, ſed quid ſua poſtularent tempora,
cogi-

Digitized by Google

cogitaret: illos qui Italiam omnem concupierint, nunquam fore æquâ parte contentos, nunquam quieturos: ipſum, exhauſto ærario, atque attritis viribus provinciarum, debere aliquando ſibi ſuiſque conſulere; neque tantùm gloriæ, atque utilitatis quæſitum, paucis expugnatis in Belgio arcibus, & nonnullis in Italiâ caſtellis receptis, quantùm eſſe factis in Occitaniâ conjurationibus religionis calumniâ, Britannicoque in novâ Galliâ promontorio amiſſo, periculi, ac detrimenti importatum. Afflictos hoſtes non perditos exurgere jam, factâque cum Rege Boruſſiæ pace, properare in Italiam infeſtis ſignis Germanicas legiones, quarum vim, atque robur addubitandum quidem eſſe, num Hiſpani ſcenis, ludiſque Mediolani marcentes ſuſtinere

queant. Quibus rebus cum Regem commoveri Argenſonius vidéret, liberiùs jam ſuadere, atque in extremâ oratione ſuâ monere illum cœpit, tantam rem non eſſe cuiquam committendam, ne iis quidem, quibuſcum maximis de rebus communicare conſueverit: jactatam enim multorum ſermonibus, atque conſiliis efferri facilius, quàm explicari poſſe. Dat uni Argenſonio negotium Rex; atque ille ſtatim Campoſium, qui Regis erat apud Genevenſem Civitatem legatus, diſſimulatâ itineris causâ, propiùs Auguſtam Taurinorum in villam quandam accedere jubet, eòdemque Sardiniæ Rex hominem e ſuis certum mittit. Cum Gallus pacem expeteret, bellum Sardinienſis formidaret, facilè inter utrumque conditiones convenére, quarum conditio-

ditionum hanc fuiſſe ſummam ſatis conſtat. Haberet Philippus Hiſpani Regis F. Dertonam, Parmam, Placentiam, Cremonam; ejuſque imperii fines eſſent amnes Iria, Abdua, Ollius, uſque quò amnes hi in Padum influunt, atque ad confluentem uſque Abduæ Padus ipſe: Sardiniæ Regi Mediolanenſis provincia reliqua, ipſaque urbs adjungeretur Mediolanum: nullum illi in Finarium jus, nulla unquam eſſet auctoritas: Oneilienſis tractus omnis, itemque Serravallis arx, ager, oppidum Genuenſium eſſent: daret Rex Galliæ, daret Rex Sardiniæ fidem, impetraturos ſeſe a Cæſare Genuenſibus ſummi earum regionum imperii jus, quas regiones in vallibus Iriæ, Macræque fluminum, ex Cæſariano quodam jure, & beneficio Dynaſtæ poſſide-

 rent:

rent: Dux Mutinenſium reſtitueretur in integrum, eique præterea pars daretur agri Mantuani, quæ Mutinenſi provinciæ finitima eſt, & pertinet ad Padum; & item ad eum, morte Ducis Gonſagæ, Guardiſtallenſium regio perveniret: invitarentur Veneti in ſocietatem oblatâ Mantuâ; ſi forte grandi, atque opportuno præmio excitari poſſent: Hetruria a Franciſco Lotharingio, qui acceptâ nuper Imperatoriâ in Germaniâ dignitate tenebatur, ad Carolum fratrem tranſferretur. His conſtitutis rebus, fœdus fieret inter Italiæ Principes ſanctum, æternum; quo ex fœdere, communibus conſiliis armis, Mediolanenſis arx, Forumque Jutuntorum, Mantua denique expugnaretur, & quæ cujuſque Principis pars ex fœdere futura eſſet, ei ſtatim aſſignaretur:

retur:

Digitized by Google

retur: Omnis ita demum ex Italiâ Tranſalpinorum dominatus in perpetuum tolleretur. Erant conditiones Hiſpanis pro re natâ non incommodæ, atque Italiæ potiſſimum perutiles, cui tandem ſuos agnoſcere Principes, atque ab infinito exterarum nationum metu reſpirare aliquando contingebat, magnumque meritò ſapientis conſilii ſui fructum Sardiniæ Rex tuliſſet: ſed Hiſpanorum, ſi vera tacere nolumus, cupiditas tanto obſtitit bono, fatumque neſcio quod Italis, atque Hiſpanis ipſis infenſum, vertit ad extremum omnia. Nam, cum Sardiniæ Regis mandata in Hiſpaniam perferenda curaſſet Rex Galliæ, eaque ſibi literis ſuâ manu ſcriptis non aliena ab æquitate videri oſtendiſſet, fremere Hiſpaniæ Rex, atque indignari cœpit; iis conditionibus commodiùs

multò Sardiniæ Regi, qui Borboniis partibus adverſiſſimus ſit, quàm Philippo conſuli Borboniorum Regum Filio, Fratri, Genero. Itaque, ſummâ adhibitâ celeritate, Oſcenſium Ducem excurrere in Galliam jubet, qui Regem ab intempeſtivâ pace deterreat; in quâ ſi eum perſtare videat, tum Hiſpanos non libenti quidem animo ad otium, & concordiam, ſed deſcenſuros tamen, ſuamque victoriam Gallorum amicitiæ condonaturos dicat, ſed ita, ut provinciis Philippo ex fœdere attribuendis Laudis Pompejæ, atque etiam inſuper Alexandriæ, Montiſque ferrati oppida, agrique accedant. Quæ Hiſpanorum reſponſa cum magnam pacis deſperationem afferrent, veritus eſt Sardiniæ Rex, ne diutius agitata res Auſtriacis tandem ſuboleret, ipſeque prope-

pterea ab iis relinqueretur, quos relinquere moliebatur. Itaque, dimiſsâ ſtatim pace, cum intelligeret, non defore ſibi Germanorum auxilia, qui in Italiam deſcendere cum legionibus, jamque appropinquare dicebantur, ſuſpicatus fore id, quod accidit, ut ab Argenſonio certior per literas factus de pacis conditionibus Malibojus minùs diligentèr de bello cogitaret, Leutronium, xx. ſubito contractis cohortibus, ad recipiendam Haſtam Pompejam proficiſci jubet. Leutronius, primo impetu, ſuperato ex itinere Tanari ponte, eâ celeritate progreſſus eſt, ut adventus ſui famam pene præcurreret. Perterritus Montalius, qui Haſtæ Pompejæ cum x., ut diximus, cohortibus Gallicis præerat, nuncios ad Malibojum mittit alios, atque alios, qui petant, atque

atque orent, ut ſibi celeriter ſubveniat: ſeſe hoſtium, qui tanto ſuperiores numero ſint, ſuſtinere impetum non poſſe. Malibojus ad hæc unum modò reſpondit: Nihil eſſe a Subalpinis hoſtile metuendum; ipſos de compoſitione agere, atque ad otium vergere univerſos; neque interim ullum Montalio ſubſidium mittit. Quod nobis quidem nullâ ratione factum a Malibojo videtur, propterea quòd, quocumque eſſet animo Sardiniæ Rex, defendenda fuerat arx, neque tam incertis rebus committendum, ut certum in periculum non minima exercitus pars veniret. Montalius ab hoſtibus circumventus, qui tormenta etiam ad oppugnationem neceſſaria raptim advexerant, tribuſque locis jam collocaverant, ſimul diffiſus paucitati militum ſuorum, & de ſubſidiis

diis nequicquam efflagitatis deſperans, portas aperuit, abjectiſque armis, ſe atque oppidum Leutronio dedit. Malibojus captum priùs oppidum ſenſit, quàm ſubſidio poſſet, aut vellet accurrere, quod erat tamen, deductis Caſali, Monte-calvoque præſidiis, facere conatus. At Hiſpanis tantus incidit terror, quòd, omnia hæc cum non ſine conſilio facta eſſe ſibi perſuaſiſſent, hoſtes timebant, ſociis diffidebant, ut, relictâ Alexandrinæ arcis obſidione, quæ fame jam coacta extremâ, haud procul aberat a deditione, pedem confeſtim referre cœperint, eorumque receptus, projectis ſarcinis, atque impedimentis, conſimilis fugæ videretur. Quo facto, tam paucis diebus ſeſe fortuna inclinavit, ut cohortium Gallicarum deditio ad Haſtam Pompejam Borbonio-

boniorum in Italiâ felicitati finem attuliſſe videatur, eademque initium inſequentium calamitatum.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

47

Digitized by Google

Digitized by Google